

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

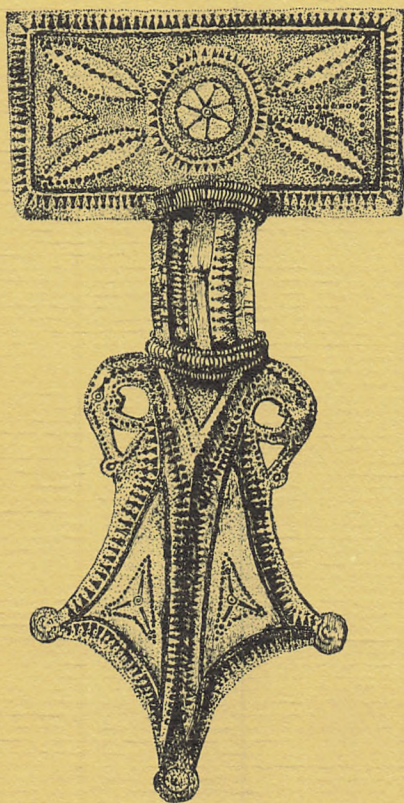
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

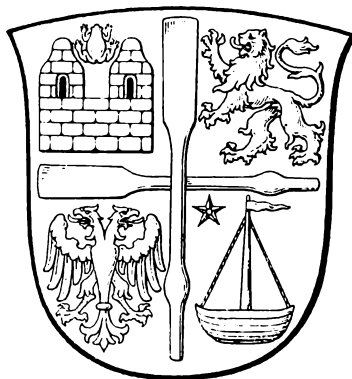
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fra Holbæk Amt 1974

FRA HOLBÆK AMT

Årbog for Historisk Samfund
for Holbæk Amt

1974

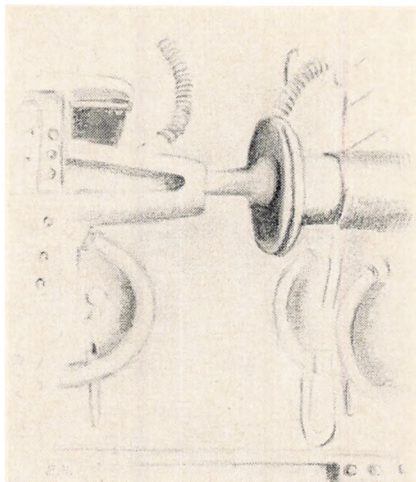
67. årgang

Historisk Samfund for Holbæk Amt
Holbæk 1974

- Omslag:* Sølvbiblen fra Kvarmløse, Tølløse sogn.
Tegnet af S. A. Knudsen.
- Vignetter:* Karl Heilesen.
- Redaktion:* Ove Bruun Jørgensen og
Mogens Schou Jørgensen
i samarbejde med
Tølløse Kommunes Kulturudvalg.
- Grafisk tilrettelæggelse:* Keld Nielsen.
- Tegner:* William Panduro.
- Tryk:* Holbæk Eksprestrykkeri.
Omslaget er trykt på Antikstribet
omslagskarton, og papiret er Molino-Cote.
Skriften er Linotype Garamond.

Indhold

Tølløseudgavens omslagsvignet	6
Forord	7
Tølløse navnets historie	9
<i>af sognepræst Ove Bruun Jørgensen</i>	
Kvarmløse-graven	13
<i>af universitetslektor, mag. art. Ulla Lund Hansen</i>	
Sognekirke og kirkesogn	25
<i>af sognepræst Johan Klejs</i>	
Jernbanens anlæg	35
<i>af redaktør Hans Chr. Pertl</i>	
Tølløse stationsby 1874–1940	41
<i>af afdøde sognefoged og postbud N. P. Nielsen</i>	
Handel, håndværk og industri	59
<i>af direktør J. Chr. Nielsen</i>	
Den kommunale skole	67
<i>af skolekommissionsformand Bodil Dall</i>	
Sejergaardsskolen, kostskolen TMR Tølløse	79
<i>af skolebestyrer Knud Binzer</i>	
Tølløse baptistmenighed	91
<i>af forstander Niels Anhøj</i>	
Baptisternes skoler	103
<i>af forstander Niels Anhøj</i>	
Indre Mission i Tølløse	113
<i>af fabrikant Valdemar Olsen</i>	
Den grundtvigske bevægelse	123
<i>af redaktør Milla Frederiksen</i>	
Til- og fraflytninger i Tølløse	129
<i>af stud. mag. Niels Hemming Frandsen</i>	
Register	136
Amtsborgmester J. H. Monrad in memoriam	141
<i>af I. Estrup</i>	
Historisk Samfund 1974	142
<i>ved stud. mag. Mogens Schou Jørgensen</i>	

FORORD

Temaet for denne årbog er *Stationsbyen*. Det har været naturligt at vælge udviklingen i Tølløse Stationsby, dels fordi mange træk i byens vækst her er så markante i dag over for Tølløse Kirkeby, dels fordi Tølløse Stationsby i år kan fejre 100-års jubilæum. Hovedparten af artiklerne behandler derfor emner omkring byen, enkelte omhandler dog andre emner fra sognet. Bogen er udarbejdet i samråd med Tølløse Kommunes Kulturudvalg, der udsender en særudgave af årbogen under titlen „Tølløse Stationsby 1874–1974“.

Vignet. Tegnet af Ellen Neerup.

TØLLØSE NAVNETS HISTORIE

af Ove Bruun Jørgensen

Tølløse stationsby har navn efter Tølløse by, selv om stationen og det meste af stationsbyen ligger i Kvarmløse bys område.

Tølløse var og er kirkebyen, og dens navn blev derfor bestemmende for stationens og den nye bys navn. Navnet er et -løse-navn som 15 andre bynavne inklusive Kvarmløse i Merløse herred. Dette er den største koncentration af -løse-navne på Øerne. I Jylland findes de ikke.

I Christian V's matrikel havde disse 15 byer et tilliggende på ca. 1560 tdr. hartkorn, hvilket på den tid var 27 pct. af herredets tilliggende (Hald 1965 s. 70). De øvrige bebyggelser, 59 torper (-rup og -strup) og 35 andre bebyggelser med andre navne, er senere bebyggelser, og professor Hald mener derfor, at de 15 -løser engang har dækket hele herredet, og at den senere bebyggelse er sket på disse byers overdrevs- og skovjorde.

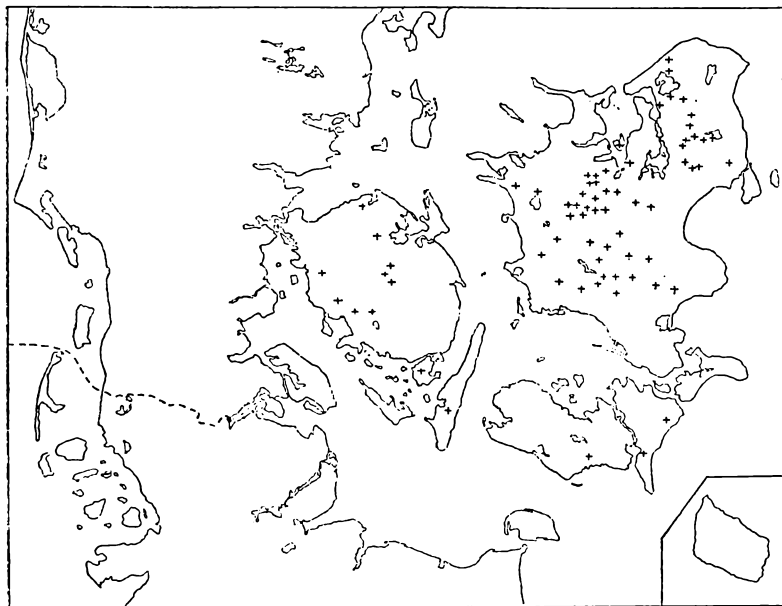
Betydningen af endelsen -løse er svær at tyde, og der har i tidens løb været givet mange forslag. Et af de forslag, som man stadig regner med, er betydningen „land“, „jord“, ud fra det oldnordiske „laut“, der i de norske og svenske dialekter og på gutnisk (Gotland) betyder „græsgang“. Dette ord „laut“ er i familie med udsagnsordet „lude“, altså „hælde“, og kan hentyde til betydningen „hældning“, „skråning“, måske med tanke på, at bebyggelserne skete i det store, bakkede terræn i Midtsjælland.

Forstavelsen „Tøl-“ er som mange af -løse-navnene dunkel i sin betydning, og dette tyder på høj alder, men kan lige som endelsen have noget at gøre med naturbetegnelser, f. eks. Stenløse. Der er ingenting, der taler for, at det skulle være noget af et personnavn. I -torp-navnene vrimler det med personnavne, men disse stednavne hører til helt oppe i vikingetid.

Den ældste form for navnet er THØLLØSSE, således som det også nævnes så sent som i Roskilde Stifts Landebog fra 1567. I et brev fra pave Johannes XXII fra 3. maj 1326 nævnes navnet, idet paven overdrager et præbende (livsydelse), som er indtægterne af bl. a. Tølløse sognekirke, til kanniken Bonde Nielsen i Lübeck.

Med hensyn til navnets høje alder må her anføres, hvad Therkel Mathiassen skriver i „Nordvestsjællands Oldtidsbebyggelser“ s. 47 „- snarere må -løse-byerne tidsfæstes til en eller anden periode inden for jernalderen, men her er materialet for spinkelt til, at der kan siges noget her. Der kan dog måske gøres opmærksom på, at en række af de rigeste gravfund fra romersk og ældre germansk jernalder stammer fra -løse-byer: Grandløse, Stenlille, Merløse, Kvarmløse.“

Løse-navne på øerne.

Men den virkelige afgørelse af dette aldersspørgsmål må vente, til der engang bliver lavet en virkelig storstilet, arkæologisk undersøgelse i en -løse-by. Når de virkelige byfund er så fattige fra -løsebyerne, skyldes det, at der ikke er foretaget nogen tilbundsgående undersøgelse af spørgsmålet. En af grundene er måske den simple, at byerne ligger der endnu. I Undløse har jeg konstateret, at bymidten har et kulturlag på 1,20 m. Så der skal nok være noget at hente ved en virkelig undersøgelse.

Skal der gives en løs datering af Tølløse-navnet, nærmer vi os den anden fjerdedel af det første årtusinde, altså til tiden 300–500 e. Kr.

Går vi ud fra denne høje grad af sandsynlighed, er der et morsomt træk deri, at Tølløse engang for ca. 1500 år siden har været en nybyggerby i de store, uigennemtrængelige skove – og igen for 100 år siden giver navn til en ny bydannelses, hvor landevej og den nye jernbane krydser hinanden og for alvor sætter stedet i forbindelse med omverdenen.

Litteratur:

Hald, Kr.: Vore Stednavne, 2. reviderede og forøgede udgave, København 1965.
Heri en omfattende bibliografi over stednavnelitteratur.

Hald, Kr.: Stednavne og kulturhistorie, 2. oplag. Dansk Historisk Fællesfor-
enings håndbøger, København 1969.

Mathiassen, Therkel: Nordvestsjælland Oldtidsbebyggelser, København 1959.

KVARMLØSE-GRAVEN

af Ulla Lund Hansen

I 1891 fandt man under grusgravning i en sandbanke i Kvarmløse, Tølløse sogn, et gravfund fra oldtiden, der mange år efter sin fremkomst skulle komme til at indtage en central stilling i blandt andet kronologiske og stilhistoriske diskussioner inden for det afsnit af jernalderen, der benævnes ældre germansk jernalder (ca. 400–550 e. Kr.).

Et par af genstandene i dette vigtige fund fra Kvarmløse har ofte været omtalt i den ældre arkæologiske litteratur, men trods det blev graven først publiceret i sin helhed i 1970¹.

Fundet er som nævnt gjort for en anselig årrække siden, men heldigvis findes bevaret oplysninger om fundets fremkomst i Nationalmuseets arkiv.

I den indberetning, der i 1892 blev sendt til det daværende „Museum for de nordiske Oldsager“ (nu Nationalmuseet), hedder det: (citater) „Sydvest for gårdens bygninger ligger på marken en sandbanke, hvor arbejdsmand Marcus Nielsen i oktober måned f. å. gjorde et lille fund. I en dybde af 5' under overfladen fandt han de svage levninger af et ubrændt skelet, som var dækket med en ca. 3' lang, godt og vel 2' bred og omkring 1' tyk sten, medens der ved den sydvestlige ende lå en sten.

Ved skelettet fandtes:

1. Et lerkar, som hensmuldrede ved berørelsen. Sydvest derfor:
2. En træspand, som kun indeholdt sort muld.
3. To tynde sølvspænder, indlagte med niello.
4. Et lille hængesmykke af guld.
5. En mængde perler af rav samt en del gule og brune småperler af brændt ler.

Perlerne lå i en række fra nord til syd og var ligesom omgivne med et brunligt, opløst stof.

Af spanden er kun bevaret nogle stave og lidt over den ene halvdel af bronzehanken med tilhørende korsformet beslag; den anden halvdel med tilhørende korsformet beslag har M. Nielsen forlagt, men håber at kunne skaffe tilbage.“

Nu var det ikke så enkelt, at alle oldsagerne fra graven blev indsendt samlet til museet; de kom i flere omgange, men nåede heldigvis alle frem. Ligeledes i Nationalmuseet findes bevaret en skildring af begivenhederne omkring fundets indlevering, der berettes at have forløbet som følger: (citater) „Søndagen den 3. januar d. å. overleverede skrædder Hans Nielsen i Uggerløse ved Holbæk følgende dele af fundet fra M. Nielsen til Museet for de nordiske Oldsager: Guldsmykket og den største del af perlerne. Søndagen den 10. ds. rejste jeg for museet ud til findestedet. M. Nielsen overleverede mig stavene af spanden; fra gårdejer Hans Knudsen modtog jeg: De to sølvspænder og enkelte perler af rav og gule lerperler. Metalværdi og douceur tilkommer kun arbejdsmand Marcus Nielsen (ved Tølløse station).

Den 11. januar 1892.

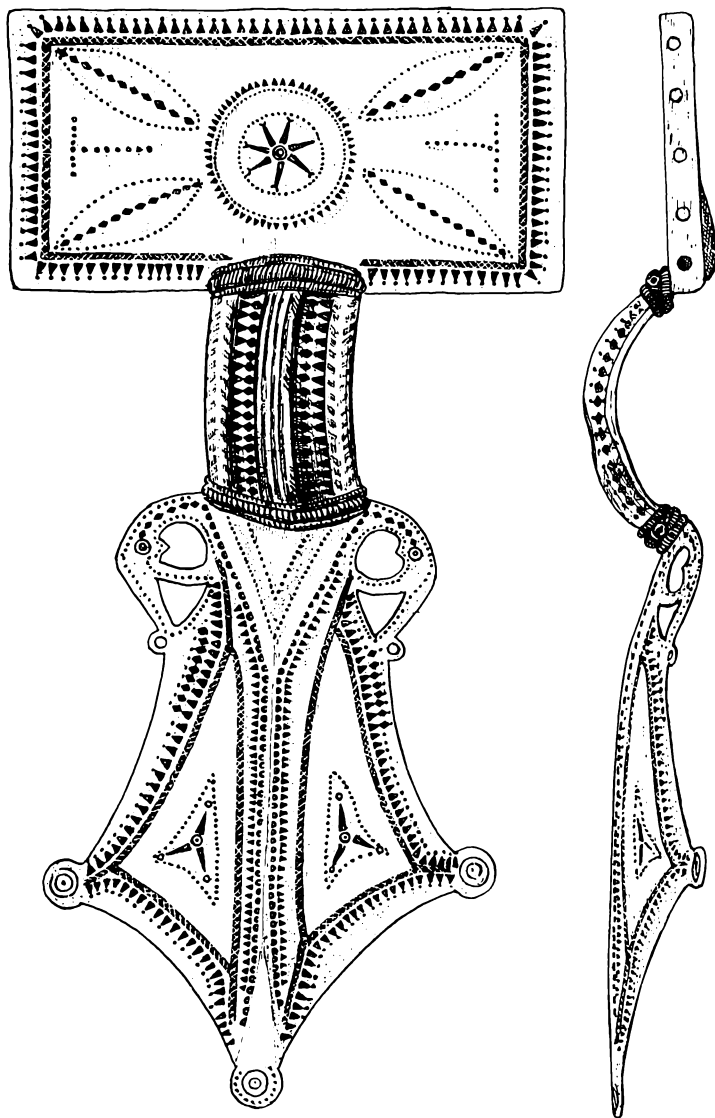
Vilhelm Boye.“

Således lyder beretningen om dette funds vej til Nationalmuseet, om end det foregik ad flere omgange. Det væsentligste er, at fundets genstande i dag findes samlede.

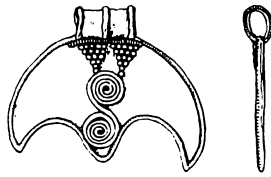
Kort efter sin indlevering blev gravfundet fra Kvarmløse omtalt ganske kortfattet i „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1892“.

Først skal fortælles lidt nærmere om de enkelte dele af fundet:

De to såkaldte sølvspænder, der omtales i beretningen, er identiske med det, der i dag blandt arkæologer benævnes „sølvblikfibern“, idet de

Tegning af den bedst bevarede af de to sølvblikfibler fra Kvarmløse, set forfra og fra siden. 1:1. (Tegning: H. Ørsnes².)

Tegning af det lille guldhængesmykke fra Kvarmløse. 1:1. (Tegning: H. Ørsnes²).

er fremstillet af tynde sølvplader. Den ene af disse fibler er næsten bevaret i sin helhed (idet kun dele af nålekonstruktionen på bagsiden mangler), medens den anden fibel har væsentligere beskadigelser, her savnes hele hovedpladen, og desuden er fodpladen lettere beskadiget.

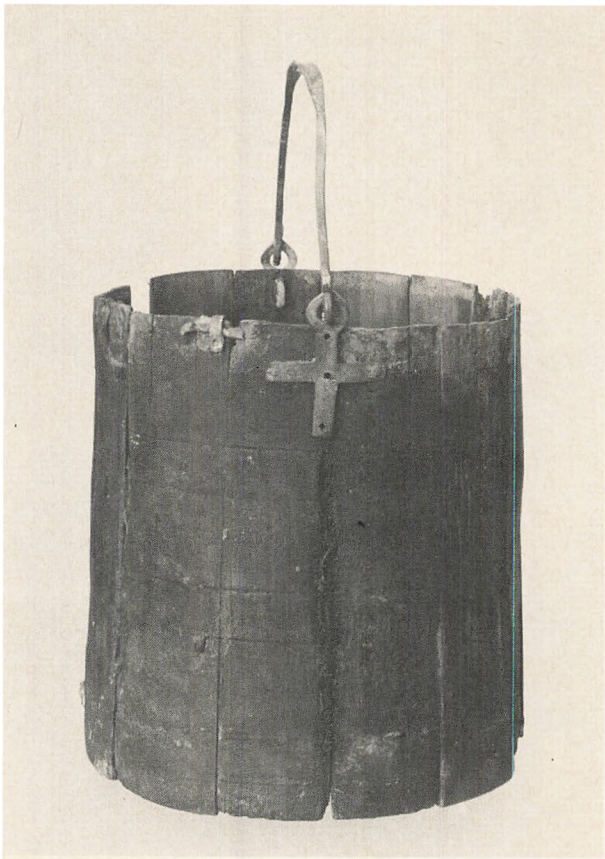
De to sølvblikfiberner, der er gravens vigtigste indhold, er opbygget på ganske ens måde, idet de begge har en stor hovedplade (der på det totalt bevarede eksemplar er rektangulær), på bagsiden af denne plade sidder en spiral-nålekonstruktion til fastgørelse af smykket i tøjet. Den modsatte ende af fiblen udgøres af den såkaldte fodplade, der på begge eksemplarer er tagrygformet i tværsnit, på bagsiden sidder nåleholderen. Mellem hoved- og fodplade er anbragt en båndformet, hvælvet bøjle. Den bedst bevarede fibel måler i længden 14,4 cm, den beskadigede måler nu 11,8 cm.

Visse træk er af betydning at bemærke ved fiblerne: De er, som tidligere omtalt, fremstillet af tynde sølvplader, der på forsiden er udsmykket på forskellig vis, af hvilke de væsentligste er: Mønstre fremstillet ved hjælp af forskellige tæt anbragte stempler, partiel forgyldning af fladerne, indlægninger med niello, profilsete dyrehoveder ved overgangen mellem fiblens bøjle og fodplade.

Af smykker indeholdt graven yderligere et lille guldsmykke, blot lidt over 2 cm højt, med øsken til ophængning. På den ene side er det lille smykke prydet med to trekantfigurer hver fremstillet af seksten små guldkugler (granulation), under disse er anbragt en dobbeltspiral af guldtråd. Smykkegruppen omfattede endvidere ravperler, af hvilke der oprindeligt har været 91 af vekslende størrelse, alle skiveformede; i dag er bevaret 87 stykker. De gule og brune såkaldte „lerperler“ består af en mat, glasagtig masse. Af sådanne perler findes i graven i alt 50 stykker (24 brune, 26 gule). Ganske få af de brune perler er smykket med gule pletter i samme gule nuance som fundets gule perler.

To sølvblikfiberner samt guldhængesmykke fra jordfæstegrav ved Kvarmløse. (Nationalmuseet foto.)

Træspand med bronzebank fra jordfæstegrav ved Kvarmløse. 17,8 cm høj. (Foto: L. Larsen.)

Træspanden er ikke bevaret fuldkommen, men i dag haves af denne 9 træstave, en hank af bronze og hankens to hankbeslag, også af bronze. Spanden har ikke været særlig stor, blot 17,8 cm i højden. Ud fra aftryk på de bevarede træstave kan man imidlertid konstatere, at stavene har været holdt sammen af fire vandrette bronzebånd, af hvilke det øverste har siddet helt op til spandens rand. Spandens hank er fastgjort ved hjælp af de to korsformede hankbeslag, der øverst har en øsken med et hul til hankens ophæng.

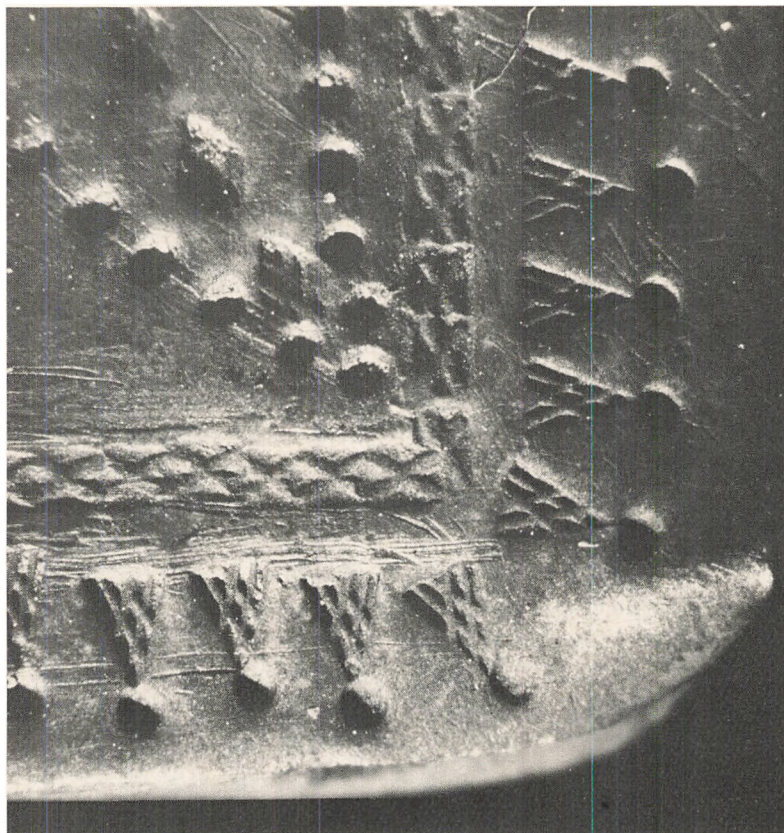
Den bedst bevarede af sølvfiblerne fra Kvarmløse har ofte været anvendt som typisk eksempel på den udsmykningsmåde, der træffes i begyndelsen af ældre germansk jernalder – nemlig den såkaldte Sösdalstil (navngivet efter et skånsk fund).

Udsmykket i samme stil er ligeledes den defekte af sølvfiblerne fra Kvarmløse, idet denne er ornamenteret med stempler, der alle genfindes på den hele fibel; yderligere er stemplernes sammensætning og placering meget ensartet på de to fibler. Fiblerne udviser endvidere meget stor kontur-lighed, alt taler således for, at de to sølvblikfibler i virkeligheden er lavet af samme håndværker eller i det mindste er udgået fra samme værksted.

Som det har været strejft et par gange tidligere, har Kvarmløsefundet indtaget en central rolle i diskussionerne omkring de udsmykningsmetoder, der har været anvendt i slutningen af yngre romersk jernalder (op til ca. 400 e. Kr.) og begyndelsen af ældre germansk jernalder. Disse diskussioner spiller også en rolle vedrørende placeringen af periodeskiftet yngre romersk jernalder/ældre germansk jernalder, der af de fleste arkæologer sættes omkring 400 e. Kr., men af enkelte har været forsøgt flyttet tilbage i tid til ca. 350 e. Kr.

Analysen af stempelornamenterede genstande fra tidsrummet omkring 400 e. Kr. har dog ført til visse retningslinier både vedrørende periodeskiftets placering og vedrørende ornamenteringsmådens opkomst. Undersøgelser over typerne af stempler og antallet af stempler på de enkelte genstande har bl. a. ført til det resultat, at der ved overgangen til ældre germansk jernalder sker en stærk øgning af stempeltyperne i forhold til yngre romersk jernalder. Denne øgning falder sammen med det træk, at sølvblikfibler (og visse andre smykkeformer) forsynes med profilsete hestehoveder. Det er dette samspil af mange stempler anbragt på speciel vis, og eventuelt profilsete hestehoveder, der muliggør en datering til henholdsvis yngre romersk eller ældre germansk jernalder, men taget hver for sig kan de enkelte stempler eller blot hestehovederne ikke anvendes til præcisere dateringsformål.

Man kunne nu spørge, om denne ornamenteringsmåde udelukkende bygger på hjemlig udvikling, eller om der kan spores indflydelse fra andre egne af Europa. Endvidere kunne man spørge, om det var den eneste ornamenteringsmåde, der blev anvendt i Skandinavien på dette

Eksempel på partiel forstørrelse af hovedpladen fra den bedst bevarede af sølvblikfiblerne fra Kvarnløse visende eksempler på forskellige stempeltyper. Se også foto efter artiklen. (Foto: J. Nordqvist.)

tidspunkt. Hvis man sammenligner de forskellige stempeltyper, der kendes fra Skandinaviens Sösdalastil i begyndelsen af ældre germansk jernalder (ca. 400–450 e. Kr.), vil det vise sig, at en meget betydelig del af stemplerne kan genfindes på mellem- og nordeuropæiske bronzegarniturer (d. v. s. spænder og beslag hørende til kraftige læderbælter), en del af disse genstande er desuden forsynet med det profilsete hestehoved – det andet vigtige element i stilen. Disse europæiske garniturer dateres normalt til anden halvdel af 4. årh. og begyndelsen af 5. årh. e. Kr.

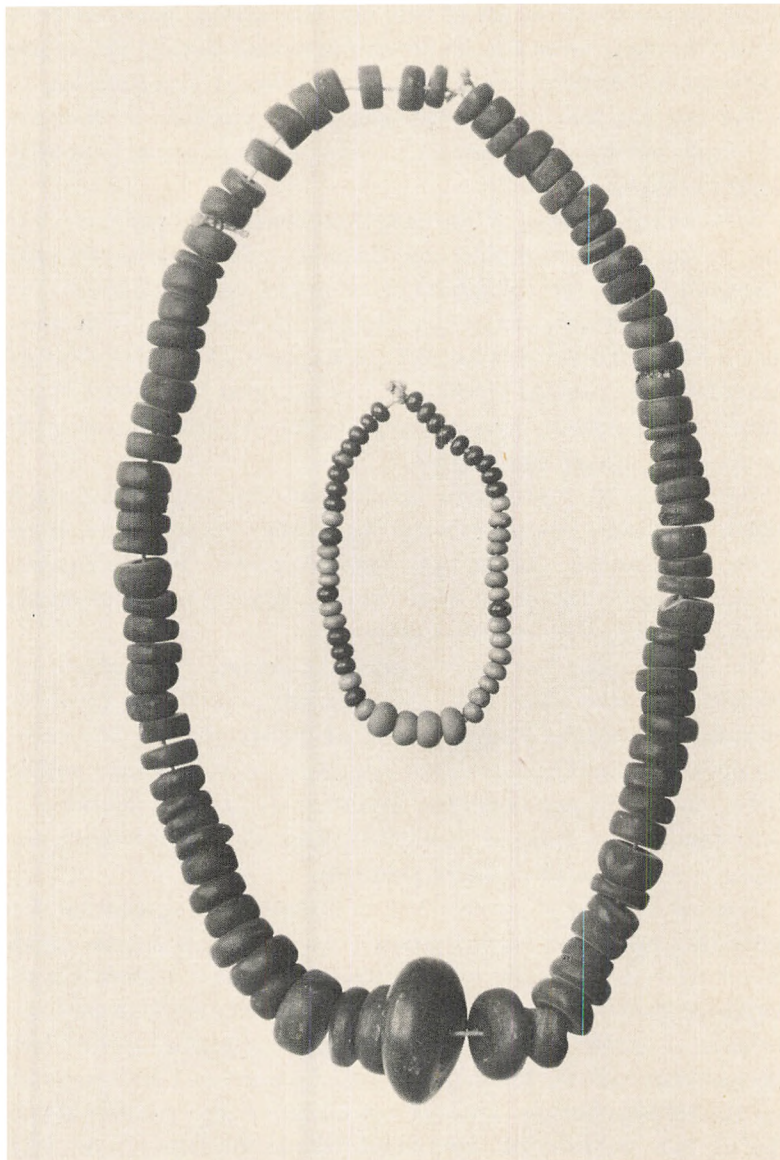
Bronzegarniturene anses for at være masseproducerede genstande fremstillet i fabrikker inden for det provinsialromerske område. Det er ikke udelukkende i Skandinavien, håndværket påvirkes af disse arbejder, naturligt nok kan man også se dem afspejlet i germanske stempelornamenterede metalarbejder fremstillet i Europa uden for det provinsialromerske område.

Sösdalastilen – præget af rig stempelornamentik – er imidlertid ikke den eneste udsmykningsmåde, der anvendes i Skandinavien på dette tidspunkt. En ornamenteringsform af en ganske anden udformning anvendes delvis samtidig, det er den såkaldte „Nydamstil“. Hovedelementerne i Nydamstilen er dels karvsnit (d. v. s. dybt skårne eller støbte ornament) dels plastiske dyrefigurer, og som mere underordnede elementer indgår stempler langs kanterne, partiel forgyldning samt en rig variation af nielloindlagte mønstre.

Oprindelsen til Nydamstilen må, ligesom for Sösdalastilen, søges blandt de såkaldte bronzegarniturer, idet en stor gruppe af disse er udstyret med karvsnit (kaldes også karvsnitbronzer). Forbillederne for Sösdalastil og Nydamstil må således søges inden for samme genstandsmiljø i Mellem-, Vest- og delvis Østeuropa.

En ejendommelig ting gør sig gældende omkring Nydamstilens udbredelse, idet selve stilen kendes udbredt helt ensartet over betydelige områder, men ornamentikken optræder på genstandsformer, der ændres fra område til område. Der er tale om lokale genstandsformer med en fælles, ensartet udsmykningsmåde. Den mest nærliggende forklaring på dette fænomen er, at det er kunsthåndværkere, der har ført stilen med sig og tilpasset den til de lokale genstande.

Som det fremgår af ovennævnte, er Sösdalastilens og Nydamstilens forbilleder meget nært knyttet sammen, og efter alt at dømme når de Skandinavien ad de samme veje. Meget tyder også på, at disse rigt udsmykkede genstande opstår i Mellemeuropa som et samspil mellem senromersk og germansk kultur. Fra dette blandingsområde spredes både stempelornamentik og karvsnit mod nord og nordvest i Europa og når ad den vej Skandinavien. Det står helt klart, at begge stile når Skandinavien, men desværre kan man endnu ikke af fundene udlede, hvorledes de to stile kronologisk har forholdt sig til hinanden. En ting kan man dog fastslå i denne forbindelse, nemlig at de to stile er samtidige

Kæde af ravperler samt mindre kæde af såkaldte „lerperler“ fra jordfæstegrav ved Kvarmløse. (Foto: L. Larsen.)

på et vist tidspunkt. De to stile træffes nemlig dels kombineret på en og samme genstand, dels træffer de hver for sig på forskellige genstande i et og samme gravfund. Men om den fuldt udviklede Sösdalastil begynder tidligere end Nydamornamentikken i Skandinavien, haves der endnu ikke fund, der klart kan afgøre. Normalt daterer man Sösdalastilen til ca. 400–450 e. Kr., Nydamstilen til ca. 400–500 e. Kr.

Hele dette komplicerede billede har betydning for opbygningen af tidsafsnit i den skandinaviske jernalder. Selv om man i det ovenstående har set, at en del karakteristiske træk er under udvikling før overgangen til ældre germansk jernalder (f. eks. den enkle stempelornamentik i yngre romersk jernalder), er det dog muligt inden for Skandinavien at placere en tidsgrænse mellem forstadierne til ældre germansk jernalder og den fuldt udviklede periode. Som beskrevet kendte man i Mellem-, Vest- og Nordeuropa både stempelmotiver og profilsete hestehoveder før 5. årh. e. Kr., men i Skandinavien er det muligt at trække en grænse dels mellem genstande med en enkel stempelornamentik (yngre romertid) og dels genstande med profilsete hestehoveder og kompliceret stempelornamentik (egentlig Sösdalastil, ældre germansk jernalder). Denne periodegrænse markeres yderligere af flere andre genstandsformer.

Kvarmløsefundet, der således blev udgangspunktet for dette strejftog i europæiske forhold, grupperer sig klart sammen med en hel række andre fund inden for ældre germansk jernalder i Danmark.

Litteraturhenvisninger og noter:

- ¹ **Ulla Lund Hansen: Kvarmløsefundet – en analyse af Sösdalastilen og dens forudsætninger.** Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1969 s. 63—99. København 1970.
- ² **Ulla Lund Hansen: Danish Grave Finds of the fourth and fifth Century A. D.** Inventaria Archaeologica, Denmark 8. Set, DK 40—DK 44. Bonn 1971.

SOGNEKIRKE OG KIRKESOGN

af Johan Klejs

Tølløse sognekirke er sognets ældste bygning. I århundreder har den ligget som et centrum midt i sognet – i *Tølløse By*. Nu nedlagte veje og stier pegede eller viste gennem generationer som radier ind mod dette centrum.

Men for 100 år siden blev *Tølløse Stationsby* til, og i samme tempo, som den voksede, ændredes sognekirkens geografiske placering i sognet. Den lå nu ikke mere som et stort, venligt og lunt dyr mellem de lave huse i sognets midte. Snarere kom den til at ligge som mange af de gamle landsbybrønde – et stykke *uden for* fællesskabet.

Ved mødet mellem den gamle kirke og den „unge“ stationsby opleves imidlertid et pust af historiens mægtige vingesus. Den hundredårige stationsbys historie sættes i perspektiv af en bygning, hvis alder skal tælles i sekler. Derfor disse rids af sognekirkens historie.

Kirken bygges

Formentlig stammer Tølløse kirkes kerne – d. v. s. kor og skib – fra tiden 1150–1250. Materialet til byggeriet har man hentet fra et brud i Vintre Mølle. I sin oprindelige skikkelse har kirken haft bjælkeloft, og efterhånden har den fået kalkmalerier på væggene. Vinduerne har været små, romanske vinduer med sparsomt lys til det lille kirkerum.

I koret har der rimeligvis stået en skriftestol og inden for døren et vievandskar. Et enkelt rum har Tølløse kirke således været. Ikke stort. Ikke prangende. Men et kristent gudshus var rejst på stedet. En af vore mange landsbykirker var blevet til.

Kirken udvides

De store linier

Så gik tiden. Den katolske kirke havde befæstet sin stilling i landet. Klostre og domkirker var bygget. Forbindelsen mod syd var blevet livligere og inspirationen herfra med mellemrum stærk.

O. 1400 var dronning Margrethe Danmarks regent, og fra den periode skønner man, at tårn, hvælvinger og sakristi stammer. Til dette byggeri er anvendt munkesten og for tårnets vedkommende desuden kampesten. Tølløse kirke var nu blevet større og mere statelig.

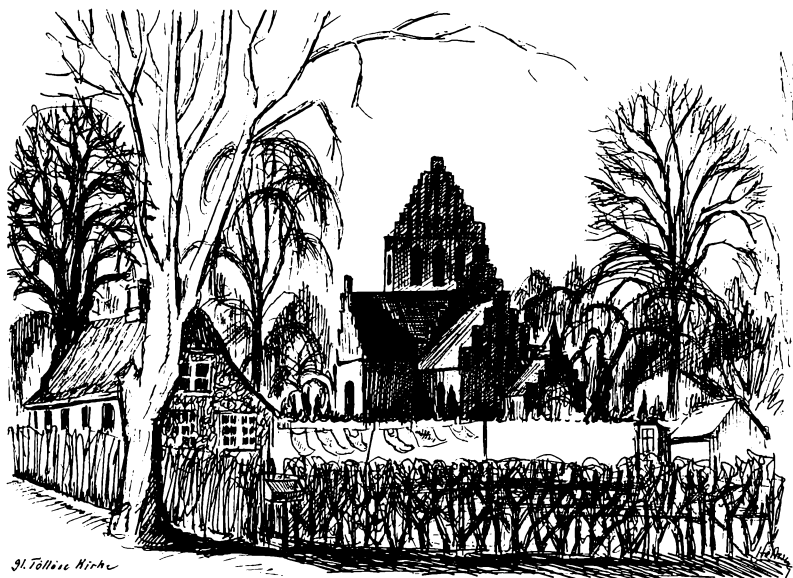
I 1536 indførtes reformationen herhjemme. Tølløse kirke var sammen med alle landets andre kirker med ét slag blevet luthersk. Dette medførte en del forandringer. Vievandskarret og skriftestolen må være blevet fjernet, og kalkmalerierne blev kalket over. Modersmålet vandt indpas i kirken, mens latinen hidtil havde været gudstjenestens særlige sprog.

Har Tølløse kirke ejet større jordarealer, er de blevet inddraget af kronen. Dette er imidlertid sket i en større sammenhæng, idet Tølløse len – og dermed også Tølløse kirke – indtil reformationen hørte under Roskilde bispestol. Og alle kirkelige len blev ved reformationen inddraget af kongen.

Ikke desto mindre ser det ud til, at Christian III allerede kort efter – i året 1538 – har overdraget Tølløse len til biskop Ove Bille.

Siden kom Tølløse på mange forskellige hænder. Værd at nævne er det, at rigshovmesteren Peder Oxé tilbyttede sig Tølløse som ejendom, og efter hans død gik Tølløse i arv til hans enke og siden til hans søster.

1592–1612 ejedes Tølløse af Christian Barnekow, Peder Oxes søstersøn, en vidtberejst og kundskabsrig mand. Barnekows skæbne synes imidlertid at være blevet Kalmarkrigen 1611–13. Under et slag skal Christian IV være kommet ind i et morads, hvorfra hesten ikke kunne slippe fri. Christian Barnekow skal da have overladt kongen sin hest, mens han selv blev hugget ned af svenskerne.

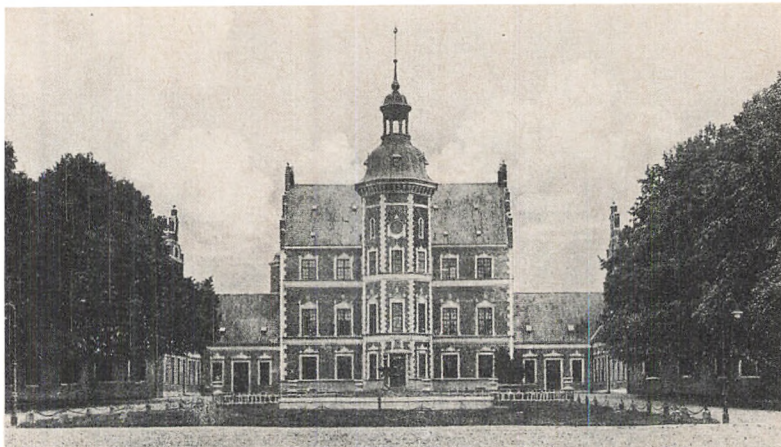

Barnekows lig blev ført til Tølløse, hvor datteren Lene Barnekow, gift med Tønne Friis, i 1647 lod bygge et gravkapel for sin far. Bygningen blev opført på kirkens sydside, og den bestod af et øvre og et nedre rum. Det nedre rum blev indrettet til gravkapel for slægten Barnekow, mens det øvre rum benyttedes som herskabsstol af slottets besiddere.

Således var Tølløse kirke vokset endnu en gang. Fra at være et lille skib med kor og fladt bjælkeloft var kirken vokset og udvidet med tårn, sakristi og hvælvinger, og nu var yderligere et sidekapel kommet til.

I slutningen af samme århundrede var Tølløse kommet på slægten Skeels hænder. En af slægten, Elisabeth Sophie Skeel, giftede sig med overceremonimester, etatsråd Frederik Gersdorff. Ved hustruens død i 1690 lod Gersdorff rejse et stort monument i sort og hvidt marmor i den af Lene Barnekow nyopførte „grevekirke“. Monumentet var udarbejdet af den flanderske billedhugger Thomas Quellinus. Frederik Gersdorff døde selv året efter sin hustru.

Fra kirkerummet var der dengang – uden skranke – direkte adgang til grevekirken og derfra nedgang til gravkapellet.

Tølløse slot, før branden.

Våbenhuset, hvis tilblivelse ikke kan tidsfæstes nøjagtigt, har en blok med årstallet 1776 og bogstaverne JTN, rimeligvis for bogstaverne i navnet på Tølløse slots ejer 1768–1793, kancelliråd Johan Thomas de Neergaard. Dennes fætter, Hans Teilmann, var dengang sognepræst i Tølløse-Aagerup (som hørte sammen til op i dette århundrede), og i 1783 lod Teilmann, formodentlig med de Neergaards hjælp, hele præstegården ombygge. Selv lod de Neergaard Tølløse slot restaurere og delvis ombygge, ligesom han ændrede haven efter fransk mønster med klippede hække og træer.

Tølløse kirke havde gennem flere hundrede år ændret udseende. De små, romanske vinduer var forlængst erstattet af høje, spidsbuede vinduer, der gav lyset uhindret adgang til kirkerummet.

Hvordan gulvet har set ud, er det vanskeligt i dag at udtale sig om. Men ved restaureringen i 1943 fandt man rester af et granit- og frådstensgulv, og oppe ved koret skal der tidligere have ligget adskillige rødgyldne mindsten med indskrift på. Således ligger formentlig flere præster begravet her. Ellers var præsternes egentlige begravelsesplads i kælderen under sakristiet – i en såkaldt „åben præstebegravelse“.

Hvornår der er kommet stolestader i kirken, lader sig næppe afgøre. Men de gamle stolestader skal have haft døre, og både døre og endestykker skal have været dekoreret.

Prædikestolen fra ca. 1610 stod midt i kirken i samme side som nu, men ved midterpillen. Om alteret vides næppe andet, end at de to engle og (fra ca. 1700 tillige) krucifikset også dengang fandtes i kirken.

Alt i alt havde Tølløse kirke et andet og måske festligere kirkerum end i dag. Farverne kender vi ganske vist ikke, men det er sandsynligt, at kirken på den tid har været hvid både ude og inde, selv om det naturligtvis er muligt, at den røde farve er af ældre dato.

At klokken også har ringet og kimet dengang, viser den lille klokke fra 1640 i tårnet.

Store forandringer

1800-tallet

I 1793 købtes Tølløse slot af Peter Christian Zeuthen. Nogle år efter dennes død købte sønnen, hofjægermester Christian Frederik Zeuthen, slottet af samtlige arvinger. Året efter giftede han sig med komtesse Sophie Hedvig Schulin.

I 1843 oprettede han baroniet Zeuthen, der omfattede Tølløse hovedgård, Søgaard hovedgård, Sophienholm og Sonnerup hovedgård – alt med tilhørende bøndergods samt Tølløse kirke og Hvalsø kirke og en fideikommiskapital på ca. 2 millioner kroner.

Zeuthen, som var en ivrig jæger, pådrog sig imidlertid på en rævejagt i 1850 en voldsom forkølelse og døde kort efter. Baroniet blev nu overtaget af hans enke, og hun lod hovedbygningen på Tølløse slot restaurere, ligesom Tølløse kirke gennemgik en omfattende restaureringsproces. Dette skete i 1851. Nævnes bør det dog lige, at kirketårnet allerede i 1834 havde fået en ny klokke.

De følgende oplysninger om restaureringen i 1851 og en påfølgende restaurering i 1896 stammer i første række fra en utrykt redegørelse, udarbejdet af Peter Howy-Bang, der var materialforvalter ved baroniet 1875–1908 og som i en årrække førte tilsyn med Tølløse kirkes vedligeholdelse.

Udvendig blev kirkens mure i 1851 trukket over med et lag cementpuds, og afdøde lærer H. Kristensen, Lunderød, oplyser, at kirken ved den lejlighed blev malet eller kalket rød (jvfr. H. Kristensens embeds-

Tolløse kirkes indre før sidste restaurering.

bog). Der hersker dog – som tidligere nævnt – usikkerhed om, hvornår dette i virkeligheden er sket.

På „grevekirken“s gavl sættes til venstre bogstaverne LBK 1647 (d. v. s. Lene Barnekow) og til højre bogstaverne SHZ 1851 (d. v. s. Sophie Hedvig Schulin) og ovenover det zeuthenske våben i cement.

Samtidig opførtes på kappellets østside en lille loggia med nedgang til gravkælderen udefra, ligesom der i våbenhuset blev indsat en dør, der førte op til kappellets øvre rum. I åbningerne mellem dette rum og kirken blev der anbragt to skranker, som foroven var beklædt med rødt plyds. Dette sidste blev dog atter fjernet i 1896, og træværket blev malet.

I gravkælderen skete imidlertid gennemgribende forandringer. Man fjernede de fleste af de kister, som i tidens løb var stillet dér, slog dem i stykker og begravde de jordiske levninger, som fandtes deri, i en fællesgrav. Dog blev Christian Barnekow – formentlig sammen med sin datter – begravet under kælderen's gulv, og Barnekows kårde, der havde ligget på hans kiste, blev fastgjort i muren, så den stadig kan ses. Ligeledes blev Frederik Gersdorff og hans hustru, Elisabeth Sophie Skeel, sandsynligvis begravet under kælderen's gulv.

Inde i kirken var ændringerne også gennemgribende. Hvælvingerne blev overtrukket med et lag puds, og i den våde puds blev der anbragt en hel mængde små messingstjerner, hvorefter hvælvingerne blev farvet himmelblå, således at man for alvor kunne synge om de gyldne stjerner og den blå himmel og nu og da opleve et stjernesud, når en messingstjerne klirrende faldt på gulvet. Murene fik en gul kalkfarve med „nogle grønne og graa Forsiringer paa Piller og Buer“. Desuden blev der opsat fire gipsrelieffer på korbuen.

Også gulvet blev helt fornyet. Det kom i hovedgang, tårn og våbenhus til at bestå af fir- og ottekantede fliser og under bænken af betongulv, hvorpå der lagdes bræddeskamler. Ligeledes lagdes betongulv i koret, inden for altersranken dog bræddegulv. De gamle stolestader blev erstattet af nye kirkestole „i Form af Havebænke“, men med meget smalle sæder og skrå ryg, så at selv den længste prædiken var uden søvnbefordrende virkning. I 1896 blev sæderne gjort bredere og „behageligere“.

Prædikestolen flyttedes til dens nuværende plads. Det gamle alter, hvis udseende ingen i dag kender, blev erstattet af et nyt. To runde træsjøler blev opstillet ved siderne – med de to engleskikkelser, og derimellem indsattes et maleri, som forestillede Jesu opvækkelse af Lazarus. Maleriet var en kopi efter Küchler, udført af D. Jacobsen. Det hænger nu i tårnrummet.

Over alteret sattes krucifikset, omgivet af en stråleglorie. Altersranken er den samme, som findes i kirken i dag.

Ud fra helt ufattelige motiver fjernedes den gamle granitdøbefont og anbragtes med en prydplante i slottets have. Imidlertid indsatte man en gammel slibesten mellem døbefontens fod og overdel, da man åbenbart syntes, den ellers var for lav. I stedet opstilledes en ny døbefont i tårnet. Det var en firkantet blok, beklædt med gipsplader. Oven på blokken var dannet en krans af blade i gips. Først i 1896 kom den gamle døbefont tilbage på sin plads, men slibestenen fulgte med. I samme lykkelige år forsvandt messingstjernerne og den blå farve fra hvælvingerne.

Sakristiet, som hidtil havde bestået af et nedre og et øvre rum med bræddegulv, blev ligeledes i denne periode ændret, idet det nedre rum – gravkælderens – blev fyldt op og bræddegulvet erstattet af et betongulv.

I 1884 opførtes kapellet i kirkegårdens østlige del. Hertil kom, at grev Schulin-Zeuthen i 1889 lod indrette en begravelsesplads under jorden ud for loggiaen. Nævnes bør det endvidere, at pastor J. Holm i 1893 lod ophænge et skib i kirken. Selv havde han modtaget det som gave fra „Kvindeforeningen for dansk-amerikansk mission“. På en lille plade står følgende tekst: „Herren, som staar for Styret, trænger ej Lods eller Tolk. Trælle han aldrig har hyret, men kun frivillige Folk“.

I øvrigt anskaffedes i pastor Holms tid (1893–1908) et harmonium til kirken. Det stod i kirkens højre side (set fra tårnet) op mod kor-buen, ved den gamle degnestol.

I 1895 opførtes den nuværende præstebolig, og den gamle stuelænge blev istandsat og indrettet med talerstol og bænke. Meget blev således ændret før indgangen til dette århundrede. Men i 1940'erne gennemgik Tølløse kirkes indre en ny og – tør man sige – lykkelig restaurering – en restaurering, der dog næppe endnu er ført til ende.

Spændinger og modsætninger

Ligesom vore gamle landsbykirker er landets ældste bygninger, således hører sognene til blandt landets ældste folkelige organismer. Det gælder også Tølløse kirkesogn. Sognebevidsthed og sognefællesskab har været realiteter her igennem århundreder.

Ser vi 50–100 år tilbage i tiden, var de bærende søjler i sognefællesskabet skolen og kirken. Men dertil kom netop i denne periode nye, væsentlige led: andelsmejeriet, missionshuset og forsamlingshuset samt det præg, socialdemokrati og arbejderbevægelse satte overalt i landet.

Men selv om grundtvigianere og missionsfolk i det ydre kunne synes i indbyrdes strid, og selv om kirken totalt svigtede den nye arbejderklasse, var sognefællesskabet stadig en realitet.

Forsamlingshus (her nærmest repræsenteret af foredragsforening og Kirkeligt Samfund) og missionshus kom til at fungere dels som ventiler, dels som kraftkoncentrationer for særligt aktive grupper i sognet, mens arbejderbevægelsen kæmpede sin retfærdige kamp for anstændige sociale og økonomiske kår. Men intet af dette betød en sprængning af sognet. Snarere virkede det som det, der i arkitektsproget kaldes forspændt beton: ved presset udefter øgedes sognets indre styrke. Og ét var både mis-

sionshus, forsamlingshus og arbejderbevægelse – de var hjemsteder for menneskeligt fællesskab *inden for* sognets grænser, selv om de efter deres væsen pegede ud over disse grænser.

Men i den sidste generation er alt det anderledes. Sognestrukturen er under forvandling, og sognefællesskab og sognebevidsthed er i opløsning. Det er en udvikling, der gælder hele landet. Men i Tølløse kirkesogn er det nok en udvikling, der fremskyndes af mange, store spændinger og modsætninger.

Tølløse kirkesogn har i snart mange år været præget af modsætningen eller spændingen mellem det gamle landsbysamfund omkring herregården og den nye bydannelses omkring jernbanen, samt af den almindelige modsætning mellem bymiljø og landmiljø. Der har været spændinger af økonomisk, social og religiøs art omkring de tre skoler i sognet. Og hertil kommer, at nye befolkningsgrupper i de allerseneeste år har bosat sig i sognet, enten fordi Tølløse ligger i en rimelig afstand fra arbejdspladser i hovedstadsområdet, eller fordi kommunen har kunnet tilbyde passende områder for nye industrier, og disse nye grupper må helt naturligt være uden lokal sognebevidsthed.

Endelig ligger Tølløse baptistkirke og Tølløse sognekirke i hver sin ende af den lange vej, der forbinder Kvarmløse med Tølløse By.

Intet af alt dette – hverken de religiøse, økonomiske, sociale eller miljømæssige forskelle – medfører strid eller kamp. Men det giver spændinger og modsætninger – og spændinger og modsætninger, der har sat sit stærke præg på Tølløse kirkesogn.

Om disse spændinger og modsætninger i en ejendommelig forening med ligegyldigheden før eller siden vil føre til kirkesognets opløsning, det kan kun fremtiden vise. Men en af de veje, der udgår fra den 100-årige stationsby, fører stadig til sognets 800 år gamle kirke, en kirke for *alle* i sognet, uanset kvalifikationer og opfattelser.

Litteratur:

De danske Kirker, bind 2, side 199—202, Gad 1966.

Dansk Præste og Sognehistorie, ved P. Nedergaard, bind 2, side 238—241, Lohse 1954.

Tølløsepræsten Andreas Peter Lunddahls utrykte erindringer, ved Fl. Paludan-Müller i Roskilde Stiftsblad, 1960 nr. 10 og 11.

Illustreret Danmarkshistorie for Folket, ved A. Fabricius, bind 2, side 245—246, Gyldendal 1915. Her gengives beretningen om Chr. Barnekows indsats, men den omtales som et sagn.

Følgende kilder findes i Tølløse præstegårds arkiv:

Kortfattet fortegnelse over præster for Tølløse-Agerup pastorat fra reformationen til 1820, ved Jørgen Alexander Lassen, præst i Tølløse 1850—1868.

Embedsbog for Lunderød skole 1901—1934, ført af lærer H. Kristensen.

Oplysninger om Tølløse kirke, nedskrevet af P. Howy-Bang, materialforvalter ved baroniet Zeuthen 1875—1908 (maskinskrevet).

JERNBANENS ANLÆG

af Hans Chr. Peril

Den 30. december 1974 er det præcis 100 år siden, at der første gang kørte offentligt tog på strækningen mellem Roskilde og Kalundborg. Forud for denne dato var gået et stort anlægsarbejde, som fik alvorlige økonomiske konsekvenser for nogle af de involverede parter. Der var også gået drøje forhandlinger, og man måtte gå så langt som til at få en lov om, at banen skulle anlægges.

I de 100 år er der unægtelig sket en hel del, for ved starten var Tølløse stort set ikke andet end et trinbræt, og det har jo ændret sig meget til det Tølløse, vi kender i dag, som man tildels kan kalde et knudepunkt, i hvert fald når Høng-Tølløsebanen tages med i betragtning, og det er der ingen tvivl om, at den skal. Den spiller en væsentlig rolle for Tølløse station, og var denne bane ikke kommet i 1901, var det heller ikke sikkert, at Tølløse var blevet af så stor betydning jernbanemæssigt set.

Ved starten i 1874 kørte der kun ét tog i hver retning om dagen. Det udviklede sig dog forholdsvis hurtigt, og i dag har vi så fået timedrift med regionaltog. Hvad bliver mon det næste, der skal komme, for der er vel næppe nogen, der regner med, at udviklingen har nået sit højdepunkt?

Den Sjællandske Nordvestbane, som blev banens navn, fik det sjællandske jernbaneselskab tilsagn om at have eneret på anlæggelsen af til Kalundborg. Det skete i 1844, og betingelsen var, at pengene blev skaf-

Tog og station, 1907.

fet inden for halvandet år. Årene gik imidlertid, uden at banen kom. Selskabet var enten uden interesse for anlægget, eller også turde man ikke rigtig binde an med mere end Korsørbanen.

Denne bane var der kommet lov om i 1867, og så blev man utilfredse i Nordvestsjælland.

På et møde i Holbæk i 1868 lavede man derfor en komité, der skulle arbejde for, at banen fra Roskilde til Holbæk snarest blev etableret. Komiteen rettede først henvendelse til jernbaneselskabet, der meddelte, at man for tiden ikke kunne støtte sagen. Så gik komiteen til indenrigsminister Estrup efter kraftig opbakning fra befolkningen.

Denne henvendelse resulterede i et lovforslag og senere i „Lov af 29de februar 1869 om anlæg af en jernbane fra Roskilde eller et punkt på vestsjællandske bane, ikke vestligere end Ringsted, over Holbæk til Kalundborg“. Samtidig med loven gav staten et tilsagn om 4 pct. rentegaranti enten for den hele eller den halve anlægssum, efter som koncessionen blev givet til henholdsvis Det Sjællandske Jernbaneselskab eller til andre ansøgere.

I begyndelsen af 1870 vedtog jernbaneselskabets generalforsamling, at man ikke ville søge koncessionen. Ingeniørkaptajn Nyholm og etatsråd Juel kom herefter i rigsdagen med et forslag, som blev til lov. Dette

Hotel Håbet.

gav regeringen bemyndigelse til at meddele eneret på anlæg og drift af en jernbane, „der fra København over Frederikssund eller med sidebane til Frederikssund føres på et for anlæg og drift hensigtsmæssigt punkt over Roskilde Fjord ad en fast bro med åbning for sejladsen til Holbæk og derfra til Kalundborg“.

I 1871 krævede ministeriet et afgørende svar fra jernbaneselskabet, som imidlertid svarede undvigende på grund af de uheldige pengeforhold.

I selskabet var man nu imidlertid klar over, at faren for at få alvorlig konkurrence var meget tæt på. Så gik selskabet ind for at overtage det oprindelige projekt med forbindelsen fra Roskilde via Holbæk til Kalundborg.

Den 2. oktober 1871 blev koncessionen udstedt, og så fik selskabet 4 pct. rente af en anlægssum på 7,4 millioner plus af 800.000 kroner for et anlæg af 2. spor mellem Roskilde og København.

Fra ingeniør F. I. Rowan kom der så i 1871 et tilbud til selskabet på anlæg af den nye bane. Buddet lød på de 7,4 millioner, og dette tilbud blev godkendt af selskabet. Der foregik forhandlinger gennem Privatbanken, men det blev ikke Rowan, der fik byggeriet.

Der kom nemlig et tilbud til Privatbanken fra baron Gedalia og entreprenør Lauritz Petersen på 5 millioner. Det var et forhastet tilbud og hang sammen med, at baronen havde tjent godt på anlæg af Vendsysselbanen. Dette tilbud blev accepteret af banken, og Rowan trak sit tilbage. Deltager i entreprisen blev også justitsråd Møller, der betalte 70.000 kroner.

Nu begyndte en hel del andre forhandlinger. Efter loven skulle banen føres fra Roskilde via Holbæk til Kalundborg. Nu skulle man så have fastsat retningslinierne, og det blev en besværlig affære at komme igenem.

Der går også mange historier om disse forhandlinger. I forbindelse med banens placering gennem Tølløse går der således flere versioner. En går ud på, at herrerne på henholdsvis Tølløse slot og på Åstrup ønskede banen så tæt på sig som muligt, mens en anden version kører på, at igen af dem ville have marker ødelagt af banen.

I juli 1872 kunne arbejdet langt om længe begynde, og der kom mange problemer. Det var jord- og bundarbejdet nogle steder, der gav vanskeligheder, og entreprenørerne blev også hurtigt klar over, at det ville blive en drønende underskudsforretning, som de her havde voget sig ind i.

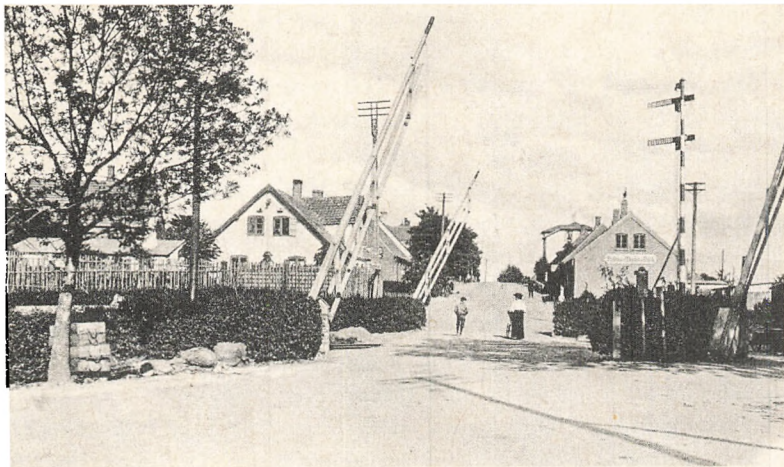
Det samlede underskud blev på 1,8 million, og det medførte blandt andet, at baron Gedalia blev erklæret fallit.

Samtidig med Roskilde-Kalundborg-banen havde man så lavet dobbeltsporet mellem København og Roskilde, og det var man klar til at tage i brug den 19. oktober 1874.

Godt et par måneder senere kørte man så også på Roskilde-Holbæk-Kalundborg-banen, og det var i Tølløse med A. P. V. Nielsen som stationsbestyrer, som titlen var dengang.

Først den 29. juni 1875 blev banen dog indviet med festivitas. Starten den 30. december 1874 gik stille og roligt, men i juni året efter var kongen, dronningen og kronprinsen for første gang med på turen.

Som nævnt var der i starten kun ét tog daglig i hver retning, men i løbet af kort tid var man oppe på tre. Dengang har man altså ikke haft de samme skæringsproblemer, som de kendes i dag, hvor Tølløse næsten er delt i to dele på grund af de mange tog. Det er dog en ting, som man må lære at leve med, for togforbindelserne er uundværlige i dag,

Tølløse ved overskæringen 1890.

Stationspladsen med skyggefulde træer.

hvor Tølløse stationsby næsten kan betragtes som en forstad til København.

Der foreligger en fyldig beretning om arbejdet med banens anlæg-gelse. Af den fremgår det også, at Tølløse i 1874 var en lille station, som ikke var værd at råbe hurra for. Der blev ikke anlagt to hovedspor

og mellemperron, som for eksempel Hvalsø fik det. Der var hverken vandkraner, fyrgrave, cisterne eller lignende udstyr i Tølløse.

Man kan også her konstatere, at Tølløse station var en af dem, der gav problemer terrænmæssigt, idet man måtte lægge stationen i en kurve.

Banens anlæggelse medførte også, at der måtte anlægges mange parallelveje, og en af disse blev lagt mellem Hvalsø station og Elverdam.

Alt dette var altså grundlaget for, at Tølløse station blev en realitet. Udviklingen gik stærkt, og der kom stadig flere og flere tog. I 1901 skete der så et virkelig nyt stort skridt. Høng-Tølløse-banen blev en realitet, og det blev af stor betydning for Tølløse, som nu havde forbindelse syd på mod Høng og samtidig blev skiftestedet for mennesker på denne strækning, der skulle mod Holbæk eller Roskilde.

Også for Høng-Tølløse-banen var der tale om mange forhandlinger, inden man kunne gå i gang med at etablere banen. Den skulle indvies tirsdag den 17. december, men som der står i banens 50 års jubilæumsskrift fra 1951: „Der kom næsten i bogstaveligste forstand en mand i vejen med en slæde. Det blev et forrygende snevejr, og der var togstandsninger over hele landet. Også Høng-Tølløse-banens spor føg til, og sneploven kom til at indvi banen før de egentlige tog. Den havde et hårdt arbejde og kørte fast flere gange.“

Åbningsdagen blev sat til søndag den 22. december, og på denne dag afgik det første tog fra Tølløse kl. 10.15, dog uden at man af den grund havde arrangeret nogen stor festivitas.

Af jubilæumsskriftet fremgår det i øvrigt også, at Tølløse kommune ikke var blandt aktionærerne fra banens anlæg. Da der skulle moderniseres i 1948, gik Tølløse kommune dog ind på at overtage en andel i moderniseringen.

Også på Høng-Tølløse-banen er der i årenes løb sket mange moderniseringer, og banen fejrer i 1976 75 års jubilæum, og dens garanti er jo netop blevet forlænget i forbindelse med indkøb af helt nye tog.

Tølløse station vil altså fortsat i en årrække være af stor betydning til gavn og glæde for byen, som jo nok også skal takke netop stationen for, at den er blevet det, den er i dag.

TØLLØSE STATIONSBY 1874—1940

af N. P. Nielsen

Manuskriptet til denne artikel blev indleveret til redaktionen for Historisk Samfunds Årsskrift i anledning af 70 års-dagen for indvielsen af jernbaneforbindelsen i 1944. Artiklen nåede aldrig frem til trykning, men er taget frem af arkivet som grundstamme i denne bog om Tølløse stationsbys historie, skrevet af en kender. Manuskriptet ledsagedes af 3 kort over byens udvikling tegnet af N. P. Nielsen selv. Det sidste er gengivet efter N. P. Niensens egen pen, sammen med en rentegning, de to første er kun gengivet i rentegning ved William Panduro. Originaltegningerne vil kunne ses på Tølløse rådhus. Af selve artiklen vil fremgå, hvem nu afdøde N. P. Nielsen var.

Ved Nordvestbanens Anlæg i 1874 var det oprindeligt ikke Meningen, at Tølløse Station skulde have haft sin nuværende Plads. Stationen var først afsat, hvor nu Skimmede Trinbrædt findes, men det vil paastaaes, at det var de to Grever, paa Tølløse og Aastrup, der udvirkede, at Stationen blev anlagt midt mellem de to Herregaarde. Noget andet er, at Pladsen ved Skimmede laa inden for Holbæk Læbælte, saa en Station der ingen Udviklingsmulighed havde faaet. Stationen blev anlagt paa Siden af en Bakke paa Kvarmløse Grund Matr. Nr. 3-4-5, og dette har

haft til Følge, at nogen mere uheldig Placering for Bebyggelse næppe kunde findes. I Tølløse har en stor Del af Husene én Etage mere i den ene Side end i den anden, og der findes næppe en jævn, plan Byggeplads i hele Byen. Dette har dog i de senere Aar bedret sig en Del, efter at Byen har bredt sig ud fra det mest bakkede Terræn. Da Banen blev aabnet 30/12 1874, fandtes der på Byens nuværende Plads kun 5 Bygninger, og heraf var endda de 2 opført sammen med Banens Anlæg. Det var „Hotel Haabet“, det nuværende Hotel Tølløse, og Købmand Emil Jensens Ejendom, det nuværende Tølløsevej 2. De tre andre Huse var: Den gamle Jordemoderbolig, det nuværende Kvarmløsevej 14, der fungerede som saadan, til Amtet byggede den nuværende Jordemoderbolig ved Korsvejen vest for Byen. Saa var der „Jeppes Hus“, et gammelt, straatækt Hus, der laa, hvor nu Tølløsevej 23 ligger. Hvorfor det blev kaldt Jeppes Hus, vides ikke, men der har formentlig en Gang boet en Mand ved Navn Jeppe, som vel ikke har været helt almindelig. Jeppes Hus brændte i 1901, hvorefter det nuværende Tølløsevej 23 opførtes. Det tredje Hus laa ganske vist dengang noget uden for Byen ved Korsvejen, det var „Skræderhuset“, som var et Lejehus med 3–4 Tdr. Land under Tølløse. Hvorfor det hed Skræderhuset, vidste ingen for 50 Aar siden. Omkring Aarhundredskiftet har jeg talt med en 80 Aar gammel Mand. Han sagde, at i hans Ungdom blev det kaldt det røde Skræderhus, uden at han dog vidste hvorfor. Dette Hus er nu forsvundet og Jorden udstykket til Byggegrunde. Af disse tre Huse findes den oprindelige, gamle Jordemoderbolig endnu, om end i lidt moderniseret Stand. Med disse tre Huse som Begyndelse voxede saa Stationsbyen frem. Se Kort 1.

I Begyndelsen gik det forholdsvis smaat, og den meste Del af Bebyggelsen klumpede sig sammen saa nær Stationen som muligt. Med den Trafik, der blev til og fra Stationen, var det jo mest Købmænd og Haandværkere, der slog sig ned her, ligesom enkelte Funktionærboliger blev bygget. Saaledes var Landpostbud Niels Christiansen en af de første, der opførte eget Hus lige tæt ved Stationen. Dette Hus er nu borte, og i Stedet for er opført Byens største Købmændsforretning, Jernbanevej 16. Portør Holbæk byggede Ejendom lige op til Niels Christiansen. Denne Ejendom findes endnu i ret uforandret Stand; i en Tilbygning har Filialen for Banken for Holbæk og Omegn til Huse, Jernbanevej 14. Saa-

Jeppes bus.

Skrædderhuset.

ledes blev Byen udvidet jævnt og stilfærdigt i de nærmeste Aar efter Banens Aabning.

Det var jo mest Smaakaarsfolk, der nedsatte sig, forstaaet paa den Maade, at det var Folk uden nævneværdig Kapital. En almindelig Opfattelse var, at for at begynde Forretning eller drive Haandværk i Tøl-

løse behøvedes ingen Startkapital. Og det er forbavsende at se, hvor godt det gik disse Nybegyndere, der ved Flid og Sparsommelighed efterhaanden fik ret gode Kaar. Det maa jo have været Folk af den rette Slags, da Fallitter, Accorder og den Slags ikke er forekommet i nævneværdig Grad. Det fortælles ganske vist, at en af Byens Næringsdrivende for mange Aar siden blev saa forskrækket over de mange Nytaarsregninger, han fik, at han tog ud i Skifteretten for at melde sig fallit, men da den daværende Skifteforvalter, Herredsfoged Ingerslev, fik set lidt paa Papirerne, hvorimellem var en Sparekassebog paa 800 Kr., raadede han vedkommende til at forsøge at klare Skærene uden Conkours. Han fulgte Raadet og blev efterhaanden en af Byens mest velstillede Mænd. Af de Folk, som kom til at præge Byens Udvikling, har jeg kendt en hel Del personlig og skal derfor nævne nogle af dem. Vognmand Ole Peter Andersen begyndte som Staldmester paa Hotel Haabet, hvor han og hans Hustru Johanne efterhaanden oparbejdede en meget betydelig Vognmandsforretning. Han blev efterhaanden en meget velhavende Mand, der har opført det store Ejendomscomplex Jernbanevej 18 lige over for Stationen. Det var jo altsammen Hestekøretøjer dengang, og han havde mange Vogne gaaende daglig, dels med Fragt til Ugerløse, Stenlille, Vedde m. v., dels med Kørsel for Handelsrejsende rundt om paa hele Sjælland. En medvirkende Grund til hans store Virksomhed var, at Kreaturhandler Frits Frederiksen, ogsaa kaldet Frederiksen fra Roskilde, holdt Samledag hos Ole Peter, som han almindeligt kaldtes. Det var hver Tirsdag, og det var store Dage, hvor mange Mennesker kom til Byen. Alle Dyr og Varer blev jo dengang sendt med Jernbanen; Biler fandtes ikke.

En anden af de Mænd, som var med at bygge Tølløse, var Ølhandler Jens Larsen. Fra en meget ringe Begyndelse i den nuværende Ejendom Jernbanevej 28 oparbejdede han en stor Forretning, ikke alene som Depot for Carlsberg, men efterhaanden i Huder og Skind og andre Varer en gros. Han har opført det nuværende Carlsberg-Depot, Lindevej 5, hvor Forretningen fortsattes i samme Spor af Grosserer Michael Jensen. Af andre kan nævnes F. K. Hansen. Han var oprindelig Urmager, blev senere Cykelfabrikant og endte som elektrisk Installatør. Som Cykelfabrikant var hans førende Mærke Cyklen „Thor“, der var meget efterspurgt i vide Kredse.

Øllet køres ud.

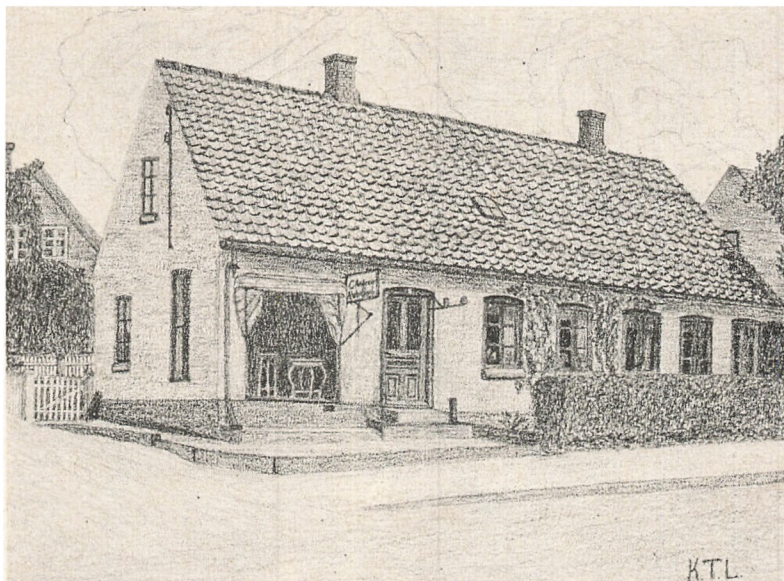
Af Købmænd skal nævnes: Emil Jensen, Tølløsevej 2, Chr. Knudsen samme Sted efter 1902. L. P. Jensen, Jernbanevej 6, C. L. Svendsen, Jernbanevej 16, før ham i samme Forretning Fabricius og Ferd. Petersen, den sidste begyndte senere Forretning i Tølløsevej 12, Valdemar Petersen, Tølløsevej 11, og Ludvig Hansen i Tølløsevej 13. Alle disse Forretninger drives fremdeles, og mange andre er kommet til. Boghandler Carl Petersen var ogsaa af dem, der før Aarhundredskiftet begyndte Bog- og Papirhandel med tilhørende Barberstue i Jernbanevej 18, han flyttede senere til egen Ejendom Tølløsevej 4.

Af Haandværkere skal nævnes: Murermestrene A. Jensen, Kvarmløsevej 11, P. F. Olsen, boede sidst Villavej 5, Tømrermestrene Hans Andersen, Sejergaardsvej 4, Laurits Arildsen, Tølløsevej 35, endvidere Smedemester P. Rasmussen, Tølløsevej 8, Blikkenslager Rasmussen og Knudsen, Tølløsevej 9, Snedkermester H. C. Nielsen, Jernbanevej 6, Sadelmager N. Andersen, Kvarmløsevej 4. Skomagere: Hans Jensen, Kvarmløsevej 15, N. P. Petersen, sidste Bopæl Teglværksvej 1, N. P. Christensen, Tølløsevej 17. Skrædermestrene Hans Clausen, Kvarmløsevej 3, samt P. Frederiksen, Tølløsevej 6. Manufakturhandlere: P. Hen-

riksen, Jernbanevej 4, F. Hansen, Jernbanevej 6 og 2, H. M. Rasmussen, Tølløsevej 3. Karetmager S. P. Sørensen, Sofievej 5, og Træskomager Søren Hansen, Tølløsevej 15. Desuden maa nævnes Maskinfabrikant N. P. Jørgensen, der begyndte Forretning omkring 1890 Kvarmløsevej 2. Værkstedet blev exproprieret, da Stationspladsen skulde udvides i 1902. Han opførte herefter Tølløsevej 10, hvor han sammen med Maskinforretningen oprettede Tølløse Elektricitetsværk, der i 1938 blev overtaget af Nordvestsjælland Højspændingsværk. Alle disse Mænd, som nu er borte paa enkelte nær, var dem, der prægede Byens Udvikling i Slutningen af forrige Aarhundrede og Tiden fremover efter Aarhundredskiftet.

Høng-Tølløsebanen, der aabnedes 1. Januar 1902, var ikke Tølløse Stationsby gunstig i første Omgang. Byens Opland lige til Stenlillevedde blev jo som skaaret bort, idet de nye Stationsbyer langs Banen overtog Forsyningerne, og der var nogle Aar, hvor Byens Udvikling stod omtrent stille. Det varede dog ikke længe, for Byens dygtige Handels- og Haandværkerstand konsoliderede sig i det nærmeste Opland, saa en støt, solid Udvikling er fortsat siden. Dertil kom, at det udvidede Jernbane- og Postomraade skabte en Funktionærstab, som ikke blev uden Betydning for Byens Udvikling, ligesom der efterhaanden opstod en Del større Virksomheder, der tilførte Byen nye Impulser og gav Arbejdsmuligheder. Frederiksholms Teglværker havde saaledes før Aarhundredskiftet købt Gaarden Matr. Nr. 3 Kvarmløse og herpaa anlagt Tølløse Teglværk, som dengang og fremdeles er en forholdsvis stor Virksomhed, der beskæftiger mange Arbejdere. Købmand Emil Jensen drev ogsaa før Aarhundredskiftet et Kalkbrænderi med ikke ringe Omsætning, dette er dog nu nedlagt. Tølløse Savværk begyndte ogsaa ved denne Tid. Det først anlagte brændte i 1901 sammen med Jepes Hus, men det blev opført igen og drives den Dag i Dag.

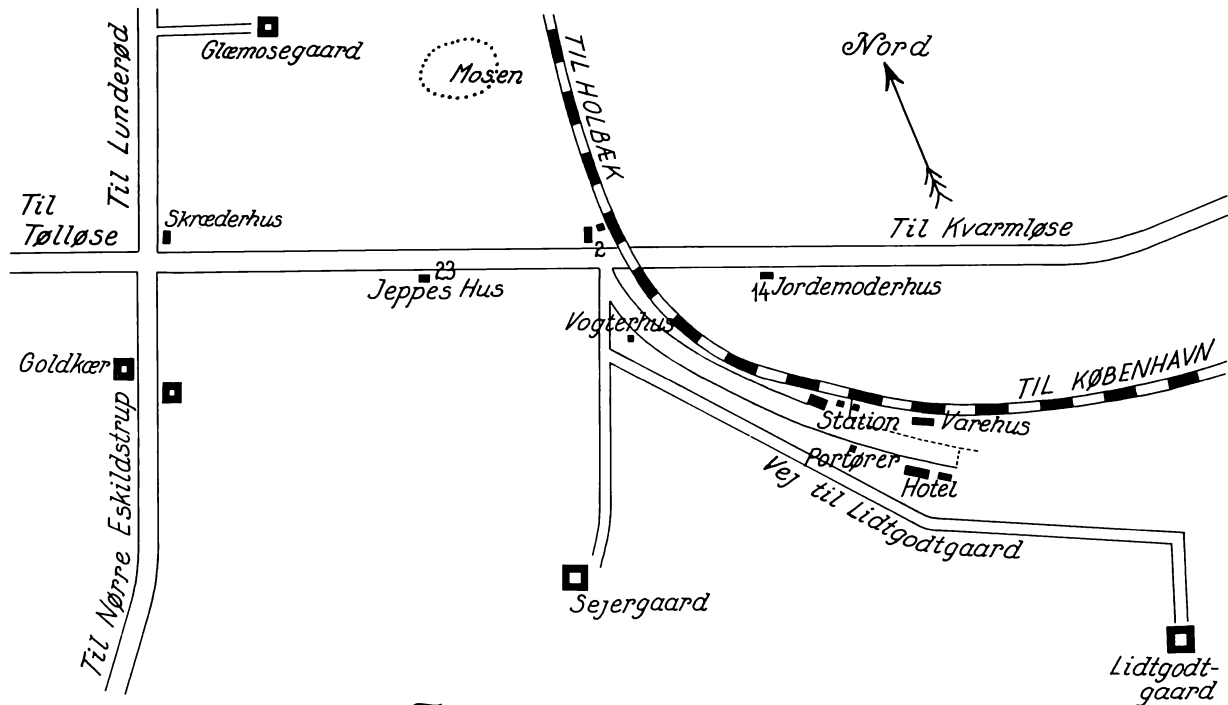
Efterhaanden kom flere større Virksomheder til, der alle har været medvirkende til at præge Byens Udvikling. Valdemar Olsen begyndte Flødefabrikken, et Aktieselskab byggede Margarinefabrikken, Fabrikant Johs. Nielsen oprettede Camembertfabrikken og Fabrikant Faarborg Tølløse Ostefabrik. Den voxende By nødvendiggjorde, at andre Virksomheder kom til, saaledes Tølløse Mejeri, der fremdeles forsyner Byen med Mejeriprodukter, ligesom Slagtermestrene N. P. Petersen og Carl

Sadelmagerens hus, Kvarmløsevej 4 (tegning).

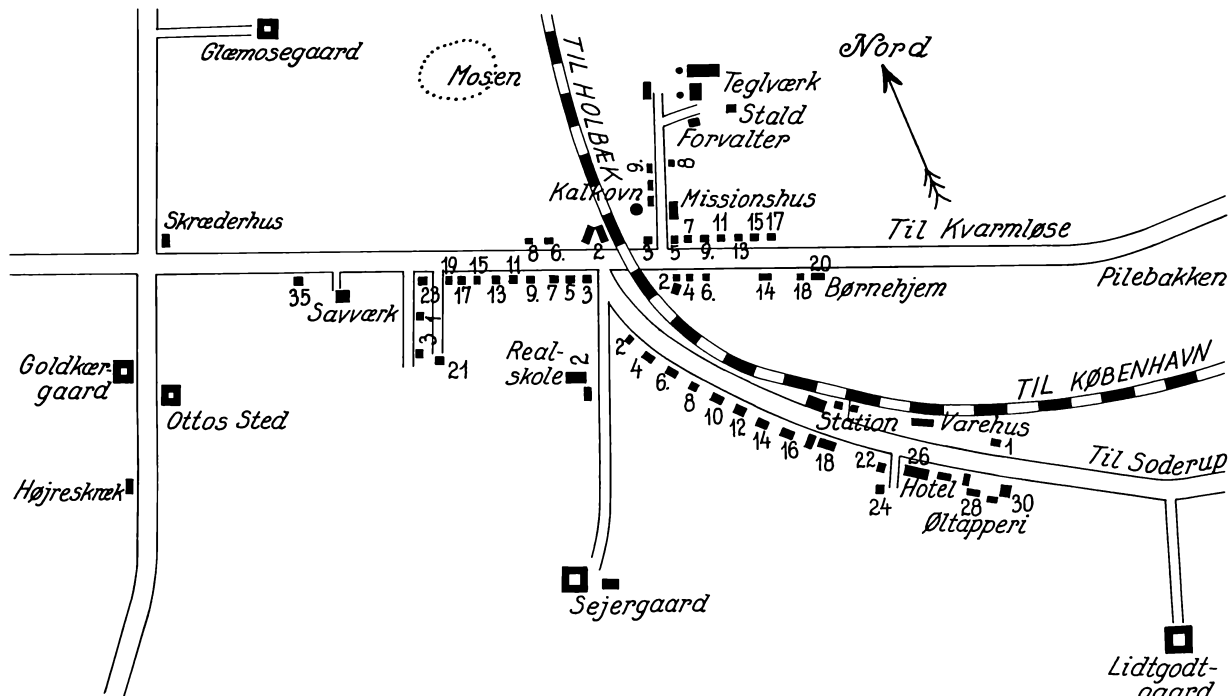
Skræddermester H. Clausens forretning.

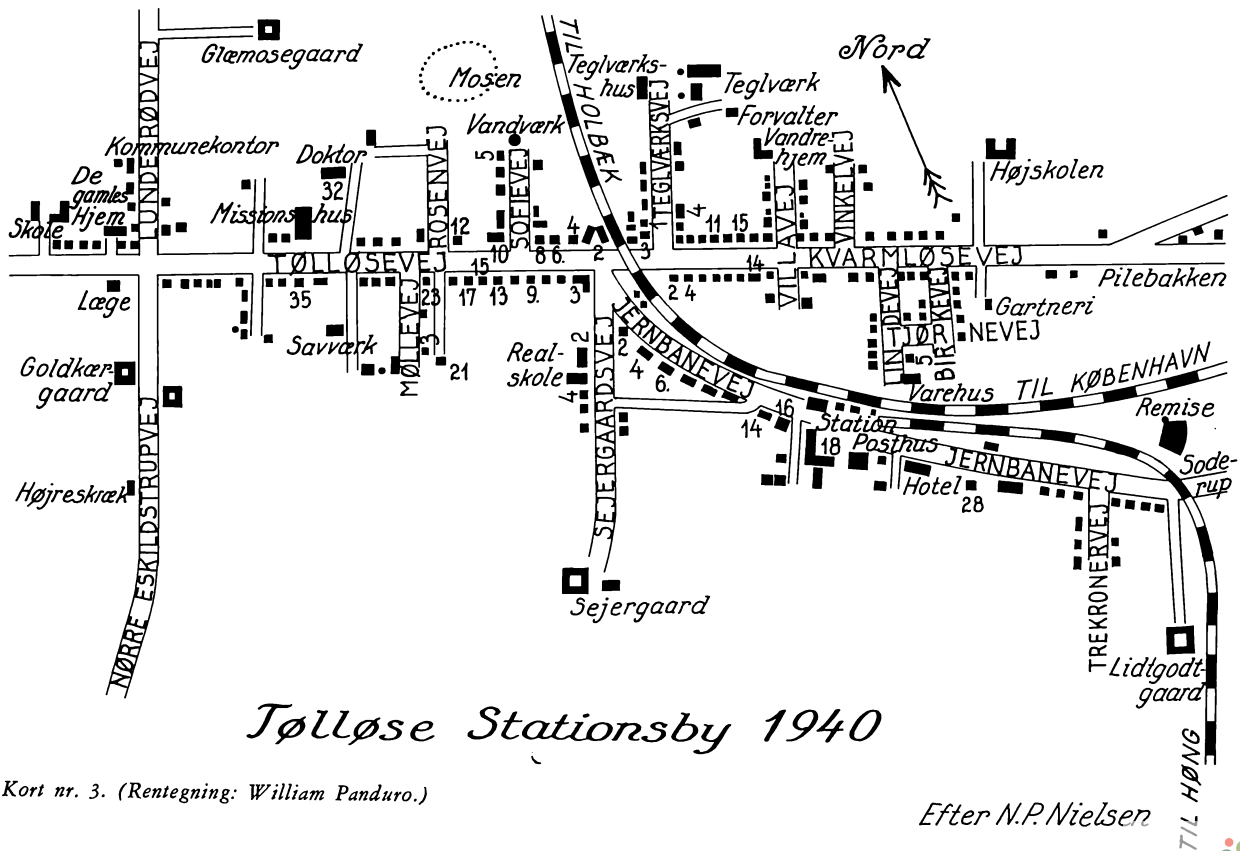
*Tølløse Stationsby
ved Bærens Åbning 30/12 1874*

Kort nr. 1. (Rentegning: William Panduro.)

Efter N.P. Nielsen

Tølløse Stationsby 1898

Tølløse Stationsby 1940

Rasmussen ogsaa blev nødvendige Led i Byens og Oplandets Forsyninger.

Efterhaanden fik Byen en bymæssig Karakter. Landevejsgrøfterne sløjfedes, og der blev anlagt Fortove. Kloakvæsenet blev bragt i Orden og er flere Gange udvidet. Vandværket, der oprindeligt var anlagt paa Kvarmløse Mark, er nu flyttet ind til Byen og anlagt efter tidssvarende Former.

Paa Kort 2 vil man se Byens Udstrækning ved Aarhundredskiftet, og ser man samtidig paa Kort 3, vil det ses, at de næste 40 Aar bragte den største Udvikling. Den er omtrent voxet sammen med Kvarmløse By og har strakt sig et godt Stykke mod Vest i Retning af Tølløse gamle By. Det seneste er en projekteret Udvidelse mod Syd med Bebyggelse paa Sejergaardens Jorder.

Byens Embedsmænd var oprindeligt kun Stationsforstanderen. Den første, Kaptain Nielsen, blev efter nogle Aars Forløb flyttet andet Sted hen, hvorefter Stationsforstander Wismann var Stationens Chef i mange Aar. I hans Tid blev Stationspladsen udvidet og Høng-Tølløsebanen bygget, hvilket medførte store Forandringer i Stationens Arbejdsraade. Wismann var Embedsmanden af den gamle Skole og ikke altid lige let at komme til Rette med, han havde ofte smaa Sammenstød baade med sit Personale og Publikum, som dog som Regel blev bilagt paa fredsommelig Maade. Han og Vognmand Ole Peter havde et godt Øje til hinanden. Grunden var, at Vognmanden havde købt en Kreaturvægt, som Kreaturhandler F. Frederiksen benyttede paa Samledagene. Men Stationsforstanderen var jo kgl. Vejer og Maaler og fandt, at dette var Indgreb i hans Næring med den Kreaturvægt. Noget gensidigt Drilleri gav dette Anledning til, som f. Ex. naar Stationsforstanderen forhørte sig hos Folk i Byen om at laane et Gevær for at skyde Vognmandens Høns, der gik ind i hans Have. Og saa Vognmanden Dagen efter stillede en gammel Muskedonner med Flintlaas op lige over for Stationen med et stort Papskilt paa, hvorpaa stod Til Leje. Men saadanne Smaating morede begge sig over bagefter, naar de omtalte det til andre. „Han er en sjov Mand den Vognmand“, sagde Stationsforstanderen bare. Stationsforstander Wismann døde i sin Gerning, idet han faldt død om paa Perronen, just som han gav Afgang for Høng-Tølløsetoget en Dag i 1905.

Den gamle Remise i Tølløse

Holten

Fra forretningskvarteret, bl. a. H. Steffensens forretning.

Med hans Efterfølger, Stationsforstander Møller, rykkede en ny Tid ind paa Tølløse Station, og den fortsatte med de senere Stationsforstandere, som var Stub, Kiegestad samt Duus, der virker endnu. I Begyndelsen var Postbesørgelsen knyttet til Stationen, men da Høng-Tølløsebanen kom til, blev Forretningerne efterhaanden saa omfattende, at det blev nødvendigt i 1906 at oprette særligt Postkontor. Dermed fik Byen sin anden Embedsmand i Postmester H. G. Hansen. I hans Tid blev det nye Posthus bygget lige over for Stationen. Det blev taget i Brug 1910, efter at der i 4 Aar havde været Posthus i Jernbaneanvej 14. Postmester Hansen blev forflyttet til Ringsted i 1916, og de efterfølgende Postmestre har været Marolly, Nørby, Rogers, Abel og Rasmussen.

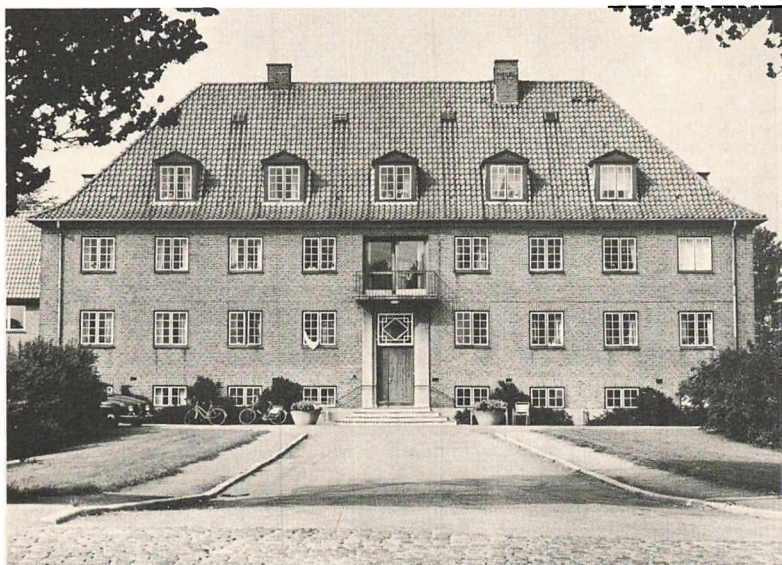
Ved Høng-Tølløsebanens Aabning i 1902 fik Stationsbyen sit eget Postbud, idet Byen blev særligt Omdelingsdistrikt. Landpostbud N. P. Nielsen overtog Omdelingen samt Omlæsning af Posten fra Nordvestbanen til Høng-Tølløsebanen. Efter at der var blevet særligt Posthus i 1906, blev N. P. Nielsen rødt Postbud i 1907. Nu er der, omtrent 40 Aar senere, 3 røde Postbude, samt et Hjælpebud.

Efterhaanden som Byen voxede; gjorde dens Beboere sig gældende ogsaa paa det kommunale Omraade. Grunden var særlig den, at Sogneraadet, der mest bestod af Landmænd, ikke saa med særligt blide Øjne paa den voxende Stationsby. Man ængstedes for, at den skulde paaføre Kommunen store Byrder til Fattigforsørgelse, Skolevæsen m. v. Denne Frygt har senere vist sig helt ubegrundet, Stationsbyen er derimod blevet et godt Aktiv for Tølløse Kommune. Allerede før Aarhundredskiftet fik Byen indvalgt en Mand i Sogneraadet, nemlig Ølhandler Jens Larsen. Sagen var, at den gamle Skole i Tølløse gl. By trængte til Fornyelse og Udvidelse paa Grund af stigende Børnetal. Kampen stod om, hvorvidt Skolen skulde flyttes til Stationsbyen eller ikke, det var jo fra Byen, det største Antal Børn kunde ventes. Det endte med et Kompromis, idet den nye Skole, der byggedes 1901, fik Plads omtrent midt imellem Tølløse gl. By og Stationsbyen; en Ordning, der i Dag er meget fornuftig, da Skolen ved Byens Udvikling nu ligger i Udkanten af denne.

Efterhaanden søgte Byen at gøre sig mere gældende inden for Kommunens Administration, saaledes blev Tømrermester L. Arildsen ved næste Valg indvalgt i Sogneraadet og var i nogle Aar Formand for Sogneraadet, senere kom Manufakturhandler H. M. Rasmussen, Ølhandler

Sognerådet i N. P. Nielsens tid.

De gamles Hjem.

Michael Jensen, Konduktør O. P. Mathiesen og Postbud N. P. Nielsen til; de to sidste sad i Sogneraadet i henholdsvis 20 og 16 Aar. I Aarene fra 1900 til 1930 skete mange Forbedringer i Stationsbyen: Vejene blev moderniseret og asfalteret, Fortove blev anlagt, endda helt til Gl. Tølløse By. Gadebelysning blev indført o. m. a. Ølhandler Michael Jensen gjorde som Formand for Vejudvalget et meget stort Arbejde for sin By.

Som slut paa de tre sidstnævntes Indsats i det kommunale Arbejde skal nævnes, at det hovedsagelig var disse tre Mænd, der, trods stor Modstand fra Landdistriktets Side, fik bygget Tølløse Alderdomshjem i 1927. Den Dag, Vedtagelsen skulde ske om at bygge Alderdomshjem, forelaa en Adresse med 600 Underskrifter om at udsætte Sagen, hvilket var ensbetydende med dens Skrinlæggelse, men da denne Adresse cirkulerede blandt Medlemmerne ved Mødet og kom til Sognefoged, Postbud Nielsen, erklærede han, at han ikke ønskede at se nogen af de Navne, der stod paa den, men at vi nu maatte have en Afgørelse af, om der skulde bygges eller ikke. Han foreslog derefter, at Alderdomshjemmet blev bygget i Henhold til Tegninger og Overslag, som forelaa ved Mødet. Tegning og Overslag var udarbejdet af Arkitekt Hallelev, Haslev. Ved den endelige Afstemning vedtoges det at bygge Hjemmet med 8 Stemmer mod 5. Blandt de otte var Ølhandler Michael Jensen, som var valgt paa Landdistriktets Liste, og han var i de første Aar Genstand for megen Forfølgelse, fordi han stemte for dette Hjemms Opførelse. Hans Forretning blev bojkottet i stor Udstrækning. Landmændene købte herefter mest Tuborgøl, i Stedet for Carlsberg. Alderdomshjemmet kostede 106.000 Kr. at opføre, hvilket jo var mange Penge dengang, men det varede kun faa Aar, før det blev indrømmet, selv af de værste Modstandere, at det var en nødvendig og god Foranstaltning, der var gennemført, samt at Tølløse Kommune var sluppet billigt til sit Alderdomshjem. Alle Byggeomkostninger steg saa meget i de nærmeste Aar derefter, at inden 10 Aar var gaaet, vilde Byggesummen have været det dobbelte.

Efterhaanden som Folketallet i Stationsbyen steg, forøgedes Kommunens andre Funktioner ganske betydeligt, saaledes blev i 1924 Tølløse Sogn delt i 2 Sognefogeddistrikter, hvoraf Stationsbyen og nærmeste Opland blev nævnt Tølløse Sogns 1ste Distrikt med Postbud N. P. Nielsen som Sognefoged. Ligesaa blev der i 1934 bygget Kommunekon-

Vald. Petersens forretning.

Kvarmløsevej.

tor i Stationsbyen og ansat særlig Kommunesekretær. Arbejdet med Kommunens Anliggender var efterhaanden blevet saa omfattende, at det ikke kunde overkommes af en Sogneraadsformand som i gammel Tid.

Ogsaa paa det kulturelle Omraade var Byen fulgt med i Udviklingen. I 1905 fik Byen en privat Realskole, som i flere Aar, under skiftende

Ledelse, førte en haard Kamp for Tilværelsen, men som nu under Frøknerne Høyer og Hesseldahl er et fast Led i Stationsbyens Ansigt. Skolen drives nu ogsaa som Kostskole og har omkring 200 Elever.

Et Plus for Byen var ogsaa, at Baptisterne i 1927 flyttede deres Højskole fra Nordjylland til Tølløse. Den smukke Bygning paa Bakken ved Kvarmløsevej har sammen med den senere byggede Baptistkirke givet den østlige Del af Byen et smukt Præg.

Omtrent samtidig med Højskolen blev Tølløse nye Missionshus bygget, hvilket har hævet den vestlige Del af Byen meget i skønhedsmæssig Henseende. Endvidere skal nævnes, at Tølløse Kommune for ganske nylig har udvidet den i 1901 opførte Kommuneskole for Tølløse til Centralskole for hele Kommunen. Omkostningerne var 250.000 Kr., men Tølløse Skolevæsen skulle herefter være paa Højde med Købstædernes.

Naar man ser paa de tre Kort, faar man først rigtigt Øje for den Udvikling, der er foregaaet. For 70 Aar siden laa her 3 Huse med vel en halv Snes Mennesker, nu ligger her en By med en virksomt arbejdende Befolkning paa 1200 Indbyggere.

HANDEL, HÅNDVÆRK, INDUSTRI

af J. Chr. Nielsen

I 1874 var der kun ganske lidt bebyggelse i det område, som Tølløse stationsby omfatter.

Hotel „Håbet“, nu Tølløse hotel, blev bygget samtidig med jernbanestationsbygningen i 1874. Jordarealerne deromkring udstykkedes af „Lindegården“s jorder i Kvarmløse. Jens Mortensen, der byggede hotellet, havde inden byggeriet sikret sig en bevilling fra den tidligere „Møllekro“ i Gl. Tølløse. Jens Mortensens søster opførte næsten samtidig Tølløse børnehjem på Kvarmløsevej og drev – hovedsagelig for egne midler – i en lang årrække dette børnehjem på eksemplarisk vis.

Ole Peder Andersen (fru Harald Hansens fader) var noget af en pioner, for selv om banen lettede transportproblemet, skulle oplandet også forsynes, og det klarede „Ole Peder“, der på sit højeste havde 14–16 spand heste på stald for udbringning af varer, byggematerialer og masser af vejgrus og sten. Også de handelsrejsende, der kom hertil med større kollektioner til oplandets næringsdrivende, kunne hos Ole Peder finde et passende og dog stateligt hestekøretøj. Det fandt de i den ejendom, hvor Tatol og frisørmester B. Larsen nu har til huse. Dengang var der rejsestald.

Carl Pedersen etablerede sig omkring 1890 med blad- og papirhandel, der noget senere blev udvidet med en barberstue. På dette tidspunkt bestod byen af i alt 13 huse, og folk mente, han måtte være tosset, for så meget optimisme kunne ikke alle forene med stedet. At Carl Peder-

sen som den aktive og fremsynede forretningsmand også havde regnet med oplandet, viste sig at være berettiget. Der gik ikke mange år, før pladsforholdene krævede den nuværende ejendom med boghandel, der nu videreføres af sønnen Carl Lundov.

Boghandelen blev nabo til den gamle købmandsgård fra 1875, som i to generationer ejedes af familien Knudsen og nu drives af købmand S. Juul. Det gamle præg med hestestald, gårdskarl og de mange kolonialskuffer har i købmand Juuls tid måttet vige for tidens krav til selvbetjening, dog uden at hyggen har lidt skade.

I 1896 overtog købmand C. L. Svendsen den daværende gamle købmandsgård på Jernbanevej 16. Forretningen havde da eksisteret i en årrække og var etableret efter datidens forhold med kolonialvarer, hørkram og grovvarer.

Kunder, der kom udefra, staldede ind i købmandsgården, mens indkøbene i byen blev foretaget. Mange, der kom langvejsfra, havde madpakken med, og den blev ofte nydt i købmandsgårdens bagbutik, idet man her var gavmild med en dram til, og senere kunne man tage en skrå eller et stop til piben fra dertil anbragte låg-kasser som „smagsprøver“.

C. L. Svendsens forretning blomstrede. Bygningerne måtte udvides med større lager og pakhuse, og efter århundredskiftet opførtes den nuværende butiks- og boligejendom. Da anden generation, købmand Henry Svendsen, afløste sin fader, skete nye, store udvidelser for korn og foderstoffer, herunder med fabrikation af foderpiller. Senere kom større silo og korntørringsanlæg til, og denne afdeling måtte placeres på industrigrundene ved Sønderstrupvej. Købmand Jørgen Svendsen er nu tredje generation i den gamle købmandsgård og har således ansvaret for, at den omfattende virksomheds sunde handelsprincipper kan videreføres under nutidens krav.

Hvornår den første manufakturhandel oprettedes, kan ikke helt fastlægges. Dog viser Håndværker- og Handelsforeningens protokol, at manufakturhandlerne F. Hansen, P. Henriksen og H. M. Rasmussen i året 1908 indtegnede sig som medlemmer. H. M. Rasmussen havde residens på hjørnet af Tølløsevej og Sejergårdsvej (nu Boesens hjørne). H. M. var en fremtrædende forretningsmand, markant og præsentabel og præsterede at drive sin betydelige forretning i omkring 50 år.

Manufakturhandler P. F. Andersens hjørne med fotograf B. Niensens atelier.

Det vil føre for vidt at omtale alle, der på det forretningsmæssige område ydede en indsats. Det må dog nævnes, at den kolonialhandel, som købmand Harald Andersen i en lang årrække har drevet i hotellets sidefløj, også er næsten 100 år.

Som allerede nævnt var det Carl Pedersen, der etablerede frisørfaget i Tølløse. Senere kom Åge Mørch til over for stationen, og han satte sit præg på modens luner, hvad enten skægget skulle være „cykelstyrklippet“, eller om man foretrak fipskæg eller gedebuk-skæg. Hårmoden ud over „skaldepande“ er voldsomt ændret. I dag er karse-klipping sjælden. Dog uanset skiftende moder vil barber Åge Mørch i sit 86. år være i stand til at give en studsning og i tilgift en anekdote fra „de gode, gamle dage“.

Bygningshåndværkerne har selvsagt sat deres præg på udviklingen. Allerede ved århundredskiftet var ca. 10 etableret her, idet 17 navngivne startede Håndværker- og Industriforeningen i 1906, og allerede i 1908 ændredes formålsparagrafferne til også at omfatte handlende og andre næringsdrivende.

Omkring 1880 nævnes skræddere, skomagere, træskomagere, sadelmager, karetmager, men disse erhverv har industrien nu overtaget. Byg-

ningshåndværket har udfoldet sig tidligt i vor by. Den store murer P. F. Olsen fra Villavej byggede – senere sammen med to sønner – hovedparten af den gamle bydel sammen med den kendte tømrermester L. P. Arildsen på Tølløsevej, der i mange tilfælde også var „arkitekt“ på de allerførste erhvervsjendomme på Jernbanevej og Tølløsevej.

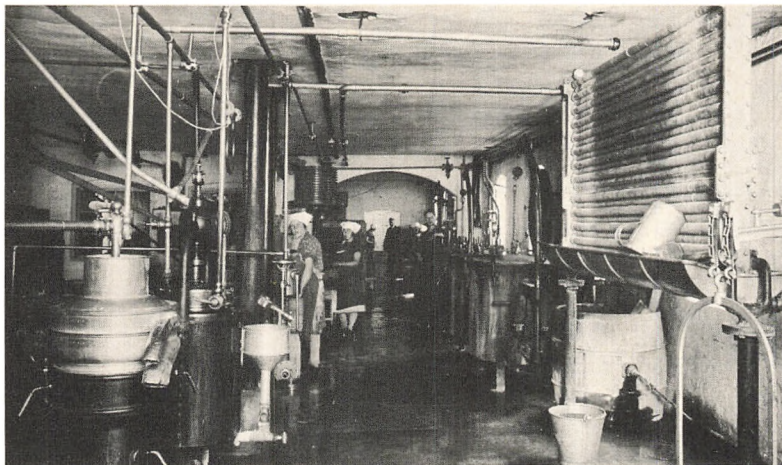
Snedkermester Gunner Arildsen, søn af L. P. Arildsen, var i sine unge år i øvrigt også stærkt involveret i faderens omfattende byggevirksomhed, men overgik senere helt til restaurering af gamle og salg af nye møbler på Jernbanevej.

Den gamle smedie (nu smedemester Steffensen) var i høj grad med til at få byen til at fungere. Heste i stort tal fik sko, landbrugsredskaber fremstilledes, og senere, da byen fik vandværk, var gamle smed Rasmussen manden. Sønnen, Niels Rasmussen, var også uddannet smed, praktisk og fingernem som sin far, og kunne således, da byen fik eget el-værk, formidle, at der kom strøm til diverse jendomme.

Selv om Tølløse ikke i sin udvikling har været domineret af ensidig påvirkning, kan man vist nok anføre, at de efterhånden mange mindre fabriksvirksomheder, der stort set alle har klaret sig godt selv under skiftende konjunkturer, har haft beskæftigelsesmæssig stor betydning. „Cykelfabrikken Thor“ blev af F. K. Hansen etableret omkring 1888. Hansen var oprindelig uddannet som urmager, men var også noget af en opfinder, idet han ud over de cykler, han og hans medhjælper under ret primitive forhold kunne fremstille ved tilskæring og svejsning af rørdele, eksperimenterede indgående med konstruktion af en påhængsmotor til at hjælpe „benarbejdet“. Tilsyneladende var den kraft, motoren kunne overføre til cyklen, for ringe i forhold til dens egenvægt.

Allerede så tidligt som 1907 var stærke erhvervskredse i gang med at få etableret et el-værk, og der gik kun få år, før et jævnstrøms-elektricitetsværk var en realitet.

Tølløse teglværk blev etableret omkring 1900, idet man da havde fundet egnet tegller i betydelige mængder på bakken bag Kvarmløsevej. Gennem mere end 50 år fremstilledes her teglsten og drænrør i stigende mængder. Teglleret blev opbrugt for ca. 20 år siden. Man fortsatte dog en årrække og benyttede sig af råmaterialer udefra, men de stigende driftsomkostninger kunne ikke hentes hjem, og teglværket måtte stoppe.

Fra flødefabrikkens gård.

Vores ældste, nulevende industrimand, fabrikant Valdemar Olsen, bør nævnes. Selv om han kom til senere, kunne han med det gode „kærnehus“, han fik i vuggegave, være mig behjælpelig med at tidfæste den udvikling, der ligger langt tilbage, og om tid og plads ikke var begrænset, ville megen interessant viden og erfaring kunne føjes til.

I 1922 flyttede Valdemar Olsen til Tølløsevej og oprettede eksportflødefabrik. Senere udbyggedes denne virksomhed i flere retninger, men

fløden afløstes af frugt, saft, most og mange bifabrikater. Denne virksomhed, der senere blev til aktieselskab, ledes af sønnen, direktør Wolmer Olsen.

A/S Tølløse Margarinefabrik, hvis medstifter var afdøde sognerådsformand Johs. Nissen, blev etableret i 1923, og denne virksomheds produkter spredes ud over Sjælland, „Sydhavsøerne“ og Bornholm. Den transportmæssigt så centrale beliggenhed har været en stor støtte og sparet os for mange omkostninger.

„Zobbes sølvhegn“ var en betegnelse for el-hegn, der i 30-erne gik som en løbeild. Det var en helt ny konstruktion af en „stødmekanisme“, som ukyndige skulle holde afstand til, og som selv bondens dyr stoppede op for. Selv om fabrikant Zobbe ikke er nogen helt årsunge, har han stadig sine jern i ilden, og en lang række opfindelser er født i hans virksomhed på Vinkelvej 2.

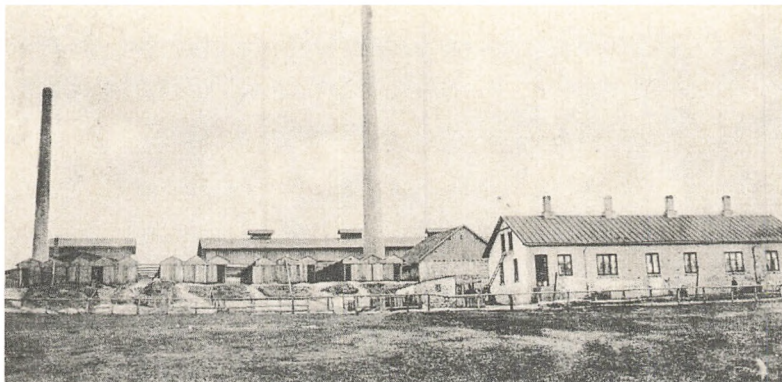
Efter besættelsestiden fik en række industrifolk øje på Tølløses gode beliggenhed. Ligningsprocenten var lav, industrigrundene kunne da på lempelige vilkår erhverves for op til et par kroner pr. kvm., beliggende ved Kr. Eskilstrup-vejen. Midtsjællands Trælasthandel etableredes der og blev på få år en betydelig virksomhed til støtte for hele bygningshåndværket – også uden for sogneskellet.

I naboejendommen til tømmerhandelen har fabrikant Verner Jensen indrettet sin sølv- og guldsmedie. Denne eksklusive virksomhed har formået at slå rod og er – som flere andre virksomheder i vor by – et eftertragtet udflugtsmål.

Taskefabrikken, der snart i mange år har ekspanderet, ikke mindst med eksport for øje, er beskæftigelsesmæssigt for kvinderne et godt aktiv for egnen.

Maskiner – salg og fabrikation særlig til landbruget bør også nævnes. Fabrikant Hansen har nylig udvidet sin virksomhed og Kaj Jensens maskinforretning, der også er beliggende i samme kvarter. De mange maskiner, der udstilles ude og inde, viser, at der er et stort udvalg.

Hvis det nye industriområde ved Hjortholmsvej skulle beskrives, ville det kræve et indgående studium, idet en hel del virksomheder er under opbygning. Dog kan nævnes, at Dansk Andels Ægekspert har samlet afdelinger fra Kalundborg og Frederikssund i denne bydel for også at nyde godt af den centrale beliggenhed.

Tølløse teglværk.

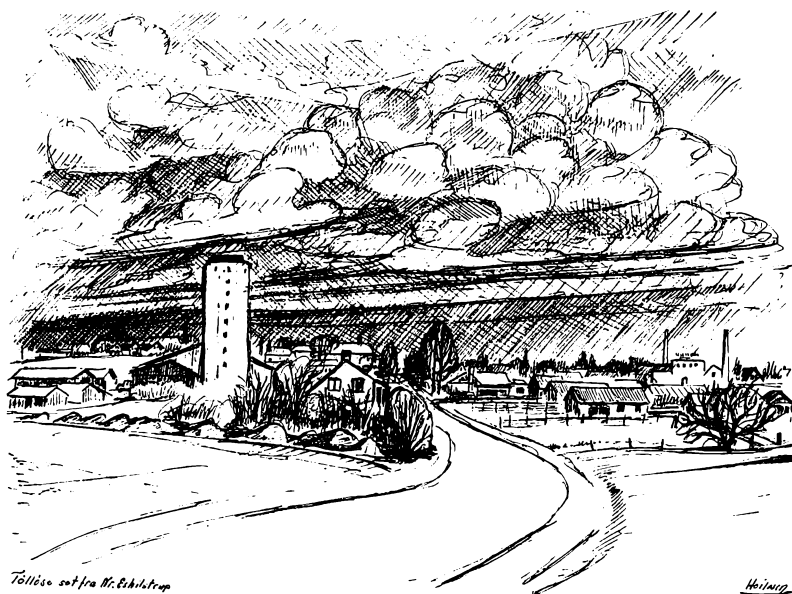
Depotejer Oluf Andersen flyttede ud på området, da pladsforholdene på Østergade blev for trange, og det er et eksempel på, at også de „flydende forretninger“ vokser. Selv om der er flere depoter i vor by, der også må bygge til eller flytte ud, tør det vist siges, at disse forretninger, der er belastede med særavgifter, holder skruen i vandet.

Til sidst bør det vel nævnes, at allerede i 1906 fandt håndværkere og industridrivende sammen i en forening, hvis formålsparagraf var at virke for håndværket og industriens tarv. To år senere udvidedes formålsparagrafferne til at virke til gavn for by og omegn. Man optog samtidig handlende og næringsdrivende som medlemmer. I de efterfølgende 68 år har håndværk, handel og industri i skøn forening selv under meget vekslende forhold samarbejdet. Først og fremmest var lærlinguddannelsen vigtig, men også aftenskoleundervisning for alle blev organiseret. På dette felt skildrer de gamle mødeprotokoller visse læreres ildhu for at bistå foreningen. En tegnelærer, der gratis havde undervist lærlinge to vintre, fik som anerkendelse overrakt 25 kr. Den pågældende takkede rørt for denne gave.

At foreningen var imødekommende over for byens øvrige borgere, viser eksemplet med, at der om vinteren blev arrangeret foredragsaftener, der var gratis for medlemmer. De kunne også besøges af byens andre borgere, imod at disse betalte 25 øre i entré ved indgangen.

Håndværk, handel og industri har igennem de mange års samarbejde for at gøre by og omegn attraktiv også følt, at tilflytterne i det omfang,

de ønsker det, må involveres i et nært samarbejde, for derved kan alle parter på længere sigt også være med til at påvirke fremtiden i en positiv retning og forhåbentlig blive til glæde og gavn for alle, der har valgt at virke og bo i Tølløse.

DEN KOMMUNALE SKOLE I TØLLØSE

af Bodil Dall

I den gamle skolekommissionsprotokol for Tølløse-Aagerup kommune, påbegyndt i 1868, kan man læse mange interessante oplysninger om skolevæsenets udvikling.

I Tølløse kirkesogn var der dengang tre offentlige skoler: almueskoler. De var ligestillede, havde hver én lærer og var beliggende i henholdsvis Nr. Vallenderød, Lunderød og Tølløse by (Gl. Tølløse). Læreren i Nr. Vallenderød hed Friderichsen, kaldet Frederiksen. Han blev ansat i 1857, hvilket fremgår af en skrivelse af 14. maj 1889, hvor han tilskriver skolekommissionen angående sangundervisning i skolen, som han ikke ønsker at påbegynde i så fremrykket en alder.

Fabrikant Valdemar Olsen, Tølløse, har gået i skole hos lærer Frederiksen, ligesom hans mor i øvrigt havde haft samme lærer. Han erindrer, at lærer Frederiksen – trods alderen – holdt god ro og orden i skolen. Børnene hilste ærbødigt på ham, når han efter skoletid gik tur gennem Vallenderød by rygende på sin lange pibe. Han betragtedes som en lidt fornem mand. I 1896 ansattes lærer Køel som lærer i Nr. Vallenderød.

Læreren i Lunderød var Hans Kristensen, født i 1865, ansat i 1886. Han var en betydelig og højt værdsat personlighed, der betød umådelig meget for egnen og for alle de børn, han havde som elever i skolen. „Men han var for god af sig“, fortæller Anton Andersen, Marup. Han var – modsat de andre lærere i sognet – en mild mand. Han udgav flere undervisningsbøger.

Den gamle skole i Lunderød eksisterer stadig. Det er et gulkalket bindingsværkshus med stråtag. Huset beboes af advokat Lindeborgh.

I Tølløse hed læreren Axel Dippel. Han blev ansat ca. 1872; i protokolken står, at han aflagde prøve om sin eksaminationsform i religion for gårdejer Formann. Lærer Dippel var ligeledes kirkesanger.

Den gamle skole i Tølløse lå over for kirken; bygningen omtales i protokollen som „den gamle degnegård“ – og eksisterer stadigvæk. Det er et kønt, rødkalket bindingsværkshus beliggende tilbagetrukket mellem Lindegården og den smukke, gamle godsforvalterbolig (med gavlen vendt mod landevejen).

Lærer Dippels familiegravsted findes stadig velholdt på Tølløse kirkegård. Det fortælles, at han var dygtig med sine hænder, og at han, da han efterhånden mistede fire børn, selv tilhuggede deres gravsten. I øvrigt var han som skolelærer kendt for at være meget streng.

I skolerne var der dengang hverandendagsundervisning, og hvert fjerde år, når der var oldenborre-år, fik børnene fri i 2–3 uger for at være med til at indsamle disse skadedyr, der bagefter blev brændt.

Foruden Tølløse Almueskole fandtes en privat skole i Gl. Tølløse, kaldet „Frk. Mohrs Skole“. Den blev i 1886 oprettet af det barnløse ægtepar, hofjægermester C. F. William greve Schulin-Zeuthen og grevinde Schulin-Zeuthen, født Christine Harhoff. Skolen var på 80 kvadratalen, og dens bygning findes endnu med de store skolevinduer bevaret. Det er Møllegaardsvej 26, som beboes af fru sadelmager Rasmussen.

Skolen blev fra dens start, til den ophørte i 1911, ledet af frk. Mohr, efter hvem den havde navn i daglig tale.

På skolen kunne optages børn af forældre, der havde tilknytning til Tølløse slot, f. eks. doktoren, der boede i det nuværende Lindegården, herskabskusken, smeden, sadelmageren og sognefogeden m. fl.

De store børn mødte kl. 8 og gik hjem kl. 12.30, de små kom kl. 13 og blev sendt hjem kl. 17. Undervisningen var gratis ligesom materialet, dog måtte eleverne selv holde sig med griffel. Prisen for en griffel med papir om var 2 øre, for en uden papir 1 øre. Frk. Mohr betegnedes som en streng lærerinde, men fagene var mange: læsning, skrivning, regning, naturhistorie, geografi og bibelhistorie, og dertil kom fremmedsprog, hvilket sidste førte med sig, at flere elever kunne op-

Frk. Mohrs skole, mellem eleverne frk. Fausbøll og frk. Mohr.

tages på Roskilde Kathedralskole. Frk. Mohr havde flere hjælpelærere; der nævnes frk. Fausbøll og efter hende frk. Nielsen, der siden giftede sig med kapellan Berg ved Tølløse kirke.

Oplysningerne om frk. Mohrs skole er bl. a. givet af fhv. gårdejer Valdemar Larsen, Nr. Vallenderød, som selv har været elev hos frk. Mohr.

Foruden denne private skole fandtes endnu to ved stationen. Den ene havde til huse i en ejendom nær børnehjemmet på sydsiden af Kvarmløsevej. Den omtales i protokollen som lærerinde Johanne Bentzens og børnehjemmets skole. „Kommunen havde lejet børnene ind her, og de gik ret dårligt klædt, fordi kommunen fandt, at skolepengene var dyre nok. Der blev ikke tilskud til tøj“, fortæller Anton Andersen. En dreng, der hed Jens Peter, gik i skole her, og han skulle konfirmeres i sine gamle gymnastiksko. Dette enfarede købmand C. L. Svendsen, der kaldte drengen op til sig og ekviperede ham og i tilgift forærede ham et sølvur i kæde, som han skulle bære på kirkegulvet.

En lille privatskole fandtes også på Teglværksvej i det gamle missionshus. Om den står der i protokollen under 14. maj 1898:

„En privat skole ved Tølløse station har alt taget sin begyndelse 1. maj 1898 med 24 børn ved en dygtig og alvorlig lærerinde Petrea Smedegård, som her har handlet i samråd med skolekommissionen. Denne skole står helt og fuldt under skolekommissionens tilsyn og kontrol.“

21. september 1900 vedtog skolekommissionen en undervisnings- og ferieplan for alle pastoratets skoler. Om vinteren skulle der undervises 6 timer daglig 3 hele dage i ugen. Om sommeren ligeledes 6 timer daglig 3 hele dage. Mødetid fra november til marts fra kl. 8½, i marts og april kl. 8, fra maj til august kl. 7, september til oktober kl. 8. Håndtering indføres for ældste klasses piger obligatorisk 2 timer ugentlig i de 4 vintermåneder og som frivilligt fag for de yngste klasser samme tid og timer.

Ferieplanen er opstillet for vinterhalvåret	47 dage
for sommerhalvåret	72 dage
	<hr/>
	i alt 119 dage

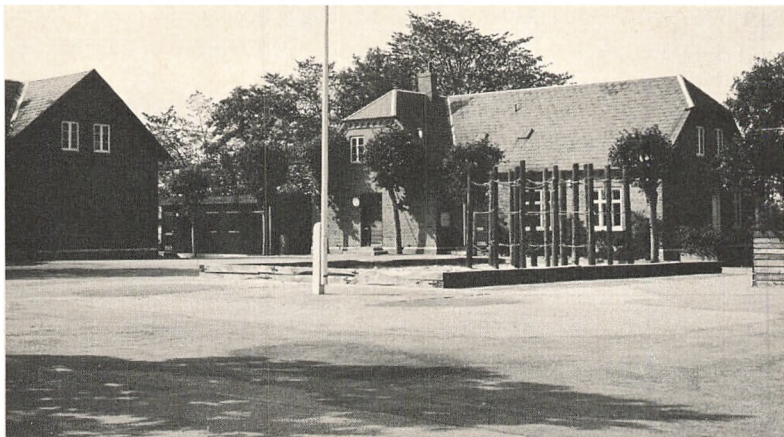
Beboerne fra stationen ønskede almueskolen flyttet nærmere, så børnene fik nogenlunde lige lang skolevej. Derfor følte sognerådet sig i december 1900 foranlediget til at søge skoledirektionen om at flytte Tølløse skole.

Skolekommissionen blev hørt i sagen, og 14. januar 1901 protokoleres:

„Børnetallet i skoledistriktet er nu over 180 børn. Heraf er 100 blevet undervist i tre private skoler, dels i Tølløse og dels ved stationen og de 80 i distriktets skole. Nu vil man prøve at samle alle disse børn i en større, fælles skole med klasseinddeling. Desuden er det nødvendigt, at skolen flyttes nærmere stationsbyen, hvor de fleste skolepligtige børn allerede nu findes. Man skønner, at der ikke findes anden udvej end den af sognerådet foreslåede.“

1. oktober 1901 indvies den nye skole, og den gamle lærer Dippel blev efter kort tid, nemlig i januar 1902, afløst af førstelærer Martin Jensen, 30 år. Den nyansatte andenlærer hed Petersen.

Skolen opførtes på skolelodden. Det var et areal, som sognerådet købte til samme formål af slottet. Skolelodden strakte sig hen til det nuværende vejkryds og helt ud til det sted, hvor „Birkely“ ligger. Skolelodden blev dog ikke længere dyrket af lærerne som en del af deres løn. Tidligere var det en del af skolelærerens løn, at han havde et stykke

Kommuneskolen, del af ældste bygninger.

jord at dyrke, og hvorpå han kunne have en ko eller gris gående. Skoledrengene gik ham lidt til hånde med f. eks. at flytte dyrene.

I 1902 afskaffede man de to årlige eksaminer og vedtog i stedet én årlig eksamen. Børnene betragtedes som udskrevne af skolen fra deres konfirmationsdag.

Skolens elevtal var voksende, og 30. januar 1904 anmodede man om, at Tølløse skole snart fik ansat en eksamineret lærerinde, så skolen kunne få to klasser til – i alt seks klasser. Dette var et „inderligt“ forældreønske overbragt til sognerådsformanden personlig.

I januar 1905 begyndte den nye lærerinde, Elisabeth Käeler. Der var senere skiftende lærerinder i dette embede; Kamilla Bahn i 1911–13. I 1914 ansattes frk. Inger Quist Jensen.

Skolekommissionen havde til opgave bl. a. at bedømme lærernes flid og duelighed og at indsende karakterer for hver lærer i disse færdigheder til skoledirektionen. I 1905 fik de tre lærere ved Tølløse skole ug i begge discipliner. Samtidig bemærkedes det, at børnene viste god fremgang og var vel underviste. Dette gentog sig i årene fremover.

I 1911 havde skolen syv klasser. Af protokollen fremgår det, at andenlærerembedet var besat af skiftende lærere. Andenlæreren fra 1909–14 hed Oluf William Valdemar Kristensen, og før ham hed andenlæreren Mathias Hansen. Fra 1914–21 hed andenlæreren Kresten Møller

Hermansen, og han afløstes i 1921 af Thorvald Hansen, der var fra Tølløse. Hans afløser blev Poul Magnus Jensen, senere kaldet Kerdil, der tiltrådte 1. maj 1925.

Af en lønindberetning i 1917 kan man læse de daværende læreres navne:

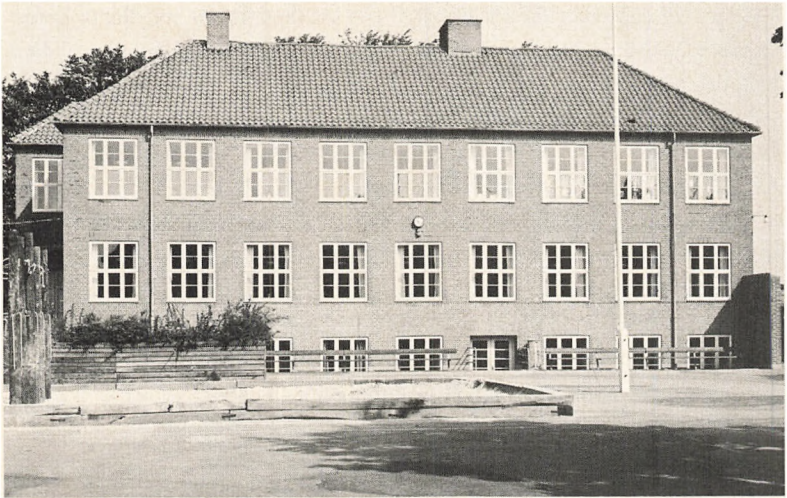
1. Martin Jensen, f. 27.1.1873, ansat 1902.
2. Kresten Møller Hermansen, f. 9.6.1890, ansat 1914.
3. Anne Jensine Mary Hansen, f. 1889, ansat 1913.
4. Inger Quist Jensen, f. 1891, ansat 1914.

I 1925 var der 217 børn på skolen; da hed lærerne:

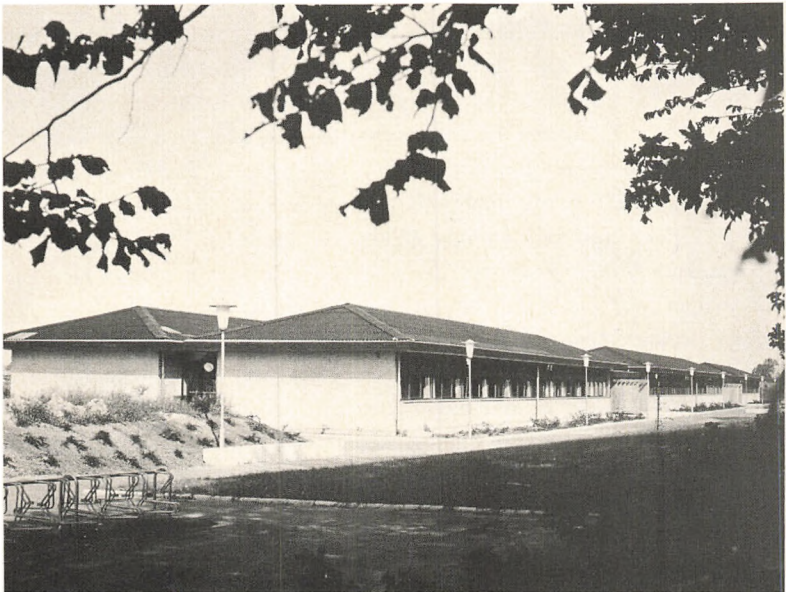
1. Martin Jensen.
2. M. Kerdil.
3. Inger Quist Jensen.
4. Ingrid Thye Møller, ansat 1.2.1919.

Dette var et dygtigt lærerteam under en særdeles dygtig førstelærer. Førstelærer Jensen var en god fortæller og en streng, meget respekteret lærer. Han forlangte ubetinget, at eleverne kunne deres salmevers, bibelhistorie og danmarkshistorie udenad, ellers vankede der ofte en efter-sidningstime. „I 7. klasse“, fortæller Poul Sejergård, „var det meget almindeligt, at man sad efter, når man lærte om Bjergprædikenen i bibelhistorie.“ Lærer Jensen kunne ikke lade være med at undervise i flere fag, end det dengang forlangtes. Han lærte børnene om naturhistorie og botanik. Det lå ham virkelig på sinde, at de skulle lære så meget som muligt – også at de skulle forstå stoffet og ikke kun lære det udenad. Dagen startede dengang altid med en morgensalme. I de to første skoleår holdt man morgensang klassevis, men fra 3. klasse og op-efter var der fælles morgensang i lærer Jensens skolestue, og trosbekendelsen blev læst op.

I 1911 opførtes en ny skolebygning. Det er den, der har været anvendt til pedelbolig, mens pedel Larsen, den første pedel, skolen havde, var ansat på skolen. Herefter blev den indrettet til sin nuværende funktion som lærerværelse og administrationsbygning. Men i 1920 tjente den sit oprindelige formål; den husede lærer Kerdil med familie og desuden et stort klasselokale (nr. 5). I nr. 4 underviste frk. Quist, i nr. 2 frk.

Kommuneskolen, 1940.

Tølløse Centralskoles nyeste bygninger.

Møller – begge lærerinder havde bolig oven over deres respektive klasseværelser. Lærer Jensen underviste i nr. 1 og havde lejlighed umiddelbart ved siden af.

I 1936 fik skolen mulighed for at benytte den udendørs idrætsplads, der var anlagt af frivilligt mandskab. Dette fandt sted under ledelse af Axel Brandstrup. Arbejdet var strengt og stod på i tre år. Arealet var en stor bakke, og man skulle først flytte ca. 3000 m³ jord med trillebøre. 20–30 mennesker – heriblandt mange ivrige og flittige børn – arbejdede ofte samtidig, og fru Brandstrup har sammen med andre damer ofte lavet en stor jungle med kakao til opmuntring for mandskabet.

Når boldklubben kunne få dette stykke jord af kommunen, var det på den betingelse, at skolen bagefter skulle have lov til at anvende pladsen. Arealet er den fodboldbane, der nu ligger nærmest skolen.

Man har også tidligt kendt til knaphed på brændsel. Af denne grund vedtog man i januar 1940 at sammenlægge nogle klasser. Dette skulle vedvare indtil videre. Senere, nemlig i 1947, lukkede skolerne i Tølløse, Lunderød og Nr. Vallenderød fra 14.–27. februar ligeledes på grund af brændselsmangel.

I 1942 benævntes Tølløse skole centralskole, og ved førstelærer Jensens afsked pr. 1. april 1943 skulle der derfor ansættes en overlærer. 9. april 1943 indstilledes lærer Sigurd Møller Pedersen enstemmigt til dette embede. På samme tid ansattes ved skolen lærerinde Else Dalgård Jensen og lærer Knud Johannes Hansen. Han var en foregangsmand på sportens område og var ualmindelig afholdt og populær og gjorde et meget stort arbejde med træning af børn og unge i boldklubben.

Overlærer Møller Pedersen, der i øvrigt også som sin forgænger var kirkesanger, var en meget værdsat personlighed, der betød meget for skolen i hans embedstid her. Han startede som forsøg undervisning af børn, der havde svært ved at følge med i klassen. Det foregik i begyndelsen i hans fritid, og når han kunne afse tid til det, læste han også med børn i Nr. Vallenderød skole. Ligeledes startede og dirigerede han et sangkor i flere år, og det var også Møller Pedersen, der startede aften-skoleundervisningen. Han havde en meget god kontakt med folk på egnen og var et enestående hjælpsomt menneske.

I 1943 udvidedes skolen med endnu to bygninger, nemlig den store 1943-bygning og gymnastiksalen.

I april 1945 fik man på skolen besked om at huse tyske flygtninge under tysk kommando. Flygtningene var ventede tirsdag før påske, men på grund af jernbanesabotage mellem Tølløse og Hvalsø forsinkedes flygtningetoget, og de blev først indkvarterede langfredag. Efter befrielsen forblev flygtningene på skolen knapt et år. De boede i alle klasseværelser og lå i rækker ganske tæt i gymnastiksalen. Axel Brandstrup satte en kakkellovn op derovre, da de jo frøs, da vinteren kom. Flygtningene fik mad fra Højskolen, og de måtte udendørs kun opholde sig på skolens område. To klasseværelser – der hvor tandklinikken nu har til huse – var ikke beslaglagte; her kunne man altså undervise nogle af skolens elever. Andre blev undervist i menighedssalen og atter andre i Missionshuset.

I november 1943 drøftedes et forslag til overenskomst med Tølløse højskole for elever, der skulle tage præliminæreksamen. Man indgik ikke nogen overenskomst, men man vedtog, indtil oprettelse af en kommunal mellem- og realskole eventuelt fandt sted, at yde kommunal understøttelse i form af fripladser på såvel Tølløse højskoles præliminærkursus som på Tølløse private realskole med realeksamen for øje.

Samme spørgsmål toges op til debat i 1946, hvor man aftalte at lade skolepengene følge eleverne, dersom de ønskede at tage realeksamen.

I 1950 oprettedes som et forsøg for første gang en hjælpeklasse på skolen.

1. oktober 1951 festligholdtes centralskolens 50 års jubilæum. Børnene mødte til en lille højtidelighed om morgenen sammen med lærere, skolekommission samt sogneråd. Herefter holdt eleverne fri resten af dagen.

I oktober 1952 blev skoleinspektør Møller Pedersen udnævnt til amtskolekonsulent i Holbæk. Han blev afløst af skoleinspektør Richard Lykke Hansen 1. marts 1953.

På gentagne opfordringer om udvidelse af skolen på grund af lokalemangel forelå der i december 1953 tegninger fra arkitekt R. Gjerrild. De blev godkendt i sognerådet og skolekommissionen, men blev ikke realiserede.

Spørgsmålet om oprettelse af præliminærkursus på centralskolen var stadig aktuelt, og i oktober 1956 drøftedes dette atter i forbindelse med en skoleudvidelse. I skolekommissionen anbefalede man projektet, der-

som elevtallet var stort nok. Man henstillede til sognerådet at drøfte en skoleudvidelse nøjere.

Imidlertid skete der ikke noget nyt i sagen, og derfor tog man atter spørgsmålet op i 1957. Resultatet blev stadig, at eleverne måtte fortsætte deres skolegang på byens private skoler, nemlig Tølløse højskole og den private realskole, Sejergårdsskolen. Skolepengene skulle automatisk følge børnene.

For at skoleåret skulle følges sideløbende skolerne imellem omlagde man skoleåret i 1958 fra forårs- til sommerskoleår.

I november 1963 sendtes en opgørelse over lokalesituationen ved skolen til sognerådet. Dette skete med henblik på den ønskede udvidelse, og i januar 1964 godkendte man atter i skolekommissionen et byggeri (mod øst). Samme år forelå et skitseprojekt fra arkitekt Dyck Madsen til en skoleudvidelse. Denne anbefalede man i lærerråd og skolekommission; men protokollen taler sit tavse sprog, og i maj 1965 læser man, at skolen anmoder om to klassepavilloner fra Dansk Skurvognsfabrik. Det samme gentager sig året efter, hvor man anmoder om at få opsat endnu en pavillon.

Skolens ansigt skæmmedes, og udviklingen hæmmedes ved disse midlertidige løsninger på skolens alvorlige lokalemangel.

I 1967 oprettedes imidlertid et 9. skoleår, og samme år indførtes elevråd på skolen.

Indtil 1970 fungerede skolerne i Nr. Vallenderød og Lunderød som forskoler til Tølløse centralskole. Herfra sendtes børnene efter deres 3. skoleår ind til Tølløse, hvor de fortsatte skolegangen. Lærerinden i Nr. Vallenderød hed Lilly Christoffersen og i Lunderød Else Johansen.

Vi skal frem til årene 1970–73, før der skete noget nyt med hensyn til skolens efterhånden hårdt tiltrængte udvidelse og videre udvikling med henblik på oprettelsen af det, vi i dag kalder en overbygning.

Skolen kunne efter sommerferien 1973 indvi en stor, ny fløj indeholdende faglokaler og normal-klasselokaler. Dette byggeri er første etape af et påtænkt skolebyggeri beliggende vest for den gamle skole. Den næste etape, der er planlagt, består af fire kvadratiske satellitbygninger med samlet skoleindkørsel og „ansigt“ mod Tølløse-hallen med adgang og tilkørselsforhold fra Sportsvej.

Da det stod klart, at denne skoleudvidelse ville være færdig ved skoleårets start i 1973, fik skolen mulighed for at oprette en reallinie samme år. Det er sket under den form, man kalder samlæsning, hvor klassen fortsætter udelt i det 8.-9.-10. skoleår, men hvor nogle elever læser fag på realklasseniveau, og andre følger en undervisning, der slutter med statskontrolleret afgangsprøve efter 9. eller 10. skoleår. For skoleåret 1974-75 er der på skolen 24 lærere og 405 elever.

En anden og værdifuld nyskabelse i skolens historie er etableringen af to børnehaveklasser i den gamle skolebygning fra 1901, den tidligere inspektørbolig. Den har vist sig bygningsmæssigt at rumme gode muligheder for én børnehaveklasse ad gangen. Haven er ideel som legeplads for børnene. Både denne legeplads og skolens egentlige, asfalterede legeplads er blevet indrettet med klatrestativer, sandkasser og plantekasser ved hjælp af frivillig arbejdsindsats af forældre, lærere og elever.

I denne artikel henvises der ofte til protokollater fra skolekommissionen. For at føre historien frem til vor tid må det nævnes, at der ved kommunesammenlægningen i 1968 på kommunalbestyrelsens foranledning blev oprettet skolenævn ved hver enkelt skole. I 1970 blev skolenævn obligatoriske. Skolenævnene er tilsynsførende nævn ved de enkelte skoler og hører under skolekommissionen, der er tilsynsførende for det samlede skolevæsen.

SEJERGAARDSSKOLEN KOSTSKOLEN TMR TØLLØSE

af Knud Binzer

De fleste børn har en bestemt smutvej – enten ned gennem Svendsens gård eller forbi Amtssparekassen – når de om morgenen skal skynde sig fra stationen og hen til skolen, inden det sidste klemt fra den gamle malmklokke er tonet bort, og den sidste elev er smuttet ind ad døren.

Men en adstadig Tølløseborger vil skrå over ved fodgængerovergangen og styre sine skridt forbi Svendsens gamle købmandshandel, Breums nye funkisforretning, Sjællandsbanken, Lundsbjergs manufaktur, Larsens slagterforretning og Irma og så smutte bag om Landmandsbanken ned gennem de smukke beplantninger og så dukke op lige over for den gamle skole – tidligere kaldet Tølløse Mellem- og Realskole, men nu – da mellemskolen ikke eksisterer nogensteds i Danmark – med det klingende navn: Sejergaardsskolen, Kostskolen TMR Tølløse.

Men der er ikke noget pompøst ved det, man ser. Nogle lave bygninger, næsten skjult af nogle kæmpetræer, bøg og kastanie. Derimod ser den vældig hyggelig ud. Den ånder af trivsel og tradition. Man finder skygge en solvarm sommereftermiddag og varme en vinterkold aften. Det er, som om de gamle bygninger tager en til sit bryst og siger: Her kan du trygt slå dig ned. Her våger Holger Danske og „Lysets engel går med glans“.

Og går man så op ad trappen og ind i „stuerne“, som alle – gamle og nuværende – elever kender, ja, så bliver hyggen ikke mindre. De antikke møbler, malerierne på væggene, bøgerne på reolerne, flyglet og de

mange nipsting fra alverdens lande slår ikke en nutids pige eller dreng ud. Nej, de undrer sig lidt: Er det en skole? – men lærer hurtigt at hygge sig med de „gamle“ elever.

Dog! Er det ikke en tornerosesøvn? Synker man ikke hen i minder og glemmer nuet og fremtiden? – Gå lige hen til vinduet og se ud. – Der – bag ved de gamle bygninger – er nye skudt op. Her ser man, at skolen ikke hviler, men har været og er stadig – i udvikling. Men inden vi ser nærmere på dette nye, vil vi gerne dvæle lidt ved fortiden.

Forældreskolen

Denne skole har nemlig skabt historie, ikke blot lokalt, men også på verdensplan. Det sidste skal vi ikke tale så meget om. Det er en anden historie, som Kipling siger, – selv om det kunne være fristende at fortælle om de mange elever, der bragte suset og det sælsomme udefra, – eller om de elever, der herfra søgte ud mod det fremmede og der øvede dåd og gerning.

Nej, vi vil i første omgang mindes den håndfuld mænd, som med deres koners og børns støtte startede denne skole i 1895 som en forældreskole i den nys opståede stationsby, for at deres børn kunne modtage en lærdom, der kunne blive dem til nytte og glæde. Det var en periode, hvor man satte boglige kundskaber højt, og hvor det var nødvendigt, at folk selv – for staten gjorde det ikke – måtte oprette realskoler.

I den gamle „Forhandlingsprotokol for Andelshavere af Realskolebygningen ved Tølløse Station“ står der, at følgende d. 23. marts 1895 meldte sig som aktionærer: Købmand Emil Jensen, købmand Peter Henriksen, tømrer Lars Olsen, murer Peter Olsen, postbud Niels Christensen, alle Tølløse St., Ole Christoffersen, Kvarmløse, skrædder Hans Clausen, hotelejer Mortensen, skrædder Peter Chr. Frederiksen, sadelmager Frederik Hansen, gårdejer Jens Andersen, øhandler Jens Larsen, gartner Christensen, købmand Rasmus Christoffersen, alle Tølløse, samt forpagter Ulrick, Aastrup. Byggeudvalget godkendte tømrer L. Olsens overslag og tilbud på 6.288,00 kr., og den 15. juli 1895 afleveredes bygningen i „hensigtsmæssig stand“.

Den 15. januar 1896 blev der valgt en bestyrelse, der fik ret til at ansætte en skolebestyrer, der oftest har lejet skolen på visse betingelser. Således fremgår det af ovennævnte protokol, at skolen i juli 1897 blev

lejet ud til cand. phil. Bruun, mod at han betalte 10,6 pct. af skolepen-
gene eller „50 øre for hver elev af dem, som går i den såkaldte poge-
skole“.

I den følgende tid skiftede skolebestyrerne ofte, idet de vel ikke har
kunnet klare deres økonomiske forpligtelser, og bestyrelsen tænkte på at
sælge bygningen, men heldigvis kom der lysere tider, og skolen klarede
skærene.

Omkring 1920 var Thorgil skolebestyrer, og i den tid var der rolige
og gode forhold på skolen, men den havde stadig ikke eksamensret, så
eleverne måtte – indtil 1924 – drage til København for at gå til eksa-
men „for kommissionen“.

1924–1928 ejedes skolen stadig af en forældrekræds med en besty-
relse bestående af: pastor Hammer, Tølløse, fabrikant Chr. V. Hansen,
Sønderstrup, proprietær N. P. Hansen, Axelholtgård, mejeribestyrer Jen-
sen, mejeribestyrer Larsen, Lejre, og manufakturhandler H. M. Rasmus-
sen, Tølløse, med sidstnævnte som formand.

En tidligere elev, P. H. Christoffersen (R. 38), fortæller på grund-
lag af sine egne og sin fars optegnelser bl. a. følgende: „Den økono-
miske drift som forretningsfører havde trafikassistent Fischer, og skole-
forstander var M. J. Fjeldbo. Skolen fik eksamensret til mellemskole-
eksamen 1924 og året efter til realeksamen. Af skoleårets begivenheder
kan nævnes: Skolebasar til fordel for skolens samlinger med tombola,
iskagetelt, æbleskivekøkken. Besøget var meget stort. Opvisninger, or-
kester, spejderlejr etc. virkede udmærket, kun radiokonzerten glippede
i det stærke tordenvejr, ligesom fyrværkeriet og de kulørte lamper druk-
nede i skybruddet om aftenen. Men alt i alt en vellykket fest og et rig-
tigt godt overskud.“ – Litterære aftener med foredrag om Blicher,
Bjørnson m. fl. – Skolekomedie: „En søndag på Amager“ blev opført
af skolens ældste elever, og hvor hr. Steffensen og frk. Ellen Jensen ud-
gjorde et udmærket orkester. Blandt de 4 realister fra 1925 var den se-
nere så kendte læge, cand. theol. Henry Olsen, der fik 7,50 (ug ÷).
Dette resultat blev overgået af en anden elev: Karen Margrethe Adler
(R. 31), der opnåede 7,67. Hun blev forøvrigt gift med Henry Olsen.

I disse år gik skolen under navnet: Tølløse Kost- og Realskole og til-
navnet: Friluftsgymnasiet „Elverdam“ med kaptajn I. P. Jespersen (se-
nere kendt fra bl. a. radioens morgengymnastik og den specielle stavgym-

nastik) – Torry Gredsted (forfatter til flere fortræffelige drengebøger, bl. a. „Paw i Urskoven“) – og skoleforstander Fjeldbo som ledere. Af programmet kan nævnes: „Vi vil bygge på det bestående, således at vi ikke river alt det gamle ned, men derimod søger at bevare det nødvendige og det bedste af det bestående skolesystem“. Videre om friluftsgang og fritidsarbejdet: „I tilknytning til det alm. kundskabsmeddelende skolearbejde har vi tilrettelagt et system af friluftsgang og fritidsarbejder, der på forskellig måde skal sysselsætte og dygtiggøre eleverne“. I disse sidstnævnte arbejder indgik håndværk (bygning af og udstyr til blokhus), havebrug, smådyrbrug (fjerkræ, kaniner etc.), spejdertræning m. m.

Tølløse Mellem- og Realskole – Kostskolen TMR

1928 solgte bestyrelsen skolen til lærerinde Louise Høyer, og dermed indledes en epoke i skolens historie, hvor harmoni, udvikling og fremgang gennem en dygtig, energisk og initiativrig ledelse førte skolen frem til en kost- og realskole, der blev kendt ikke blot i Tølløses nærmeste omegn, men over store dele af verden. I dette arbejde og specielt i kostskolearbejdet fik frøken Høyer gennem alle årene en værdifuld og uerstattelig hjælp af sin veninde Marie Hesseldahl. Om denne lange og betydningsfulde periode, der varede fra 1928 til 1962, skal der i det følgende drages nogle træk frem, skønt de aldrig kan blive fyldestgørende nok.

Ligesom tidligere kom der elever ikke blot fra Tølløse, men fra hele omegnen. Fra syd kom de fra Lejre og Hvalsø. Flere togelever fra Vipperød og Holbæk i nord. Med „Hønggrisen“ kom elever fra Stenlille og St. Merløse. Hvor der ikke var andre transportmuligheder, tog man med bus eller cyklede. Man kom fra Igelsø, Undløse, Ugerløse, Vallenderød, Kr. Eskilstrup og alle de andre byer rundt omkring, og festligt var det, når nogle elever kom i gig eller afsadde deres heste i købmand Knudsens (nu købmand Juul) gamle hestestald.

Skolens opland var stort. Der var mange forældre, der ønskede deres børn en god boglig uddannelse som grundlag for deres fremtid inden for handel, bank-, post- og jernbanevæsenet. Senere dygtige håndværkere og landmænd har også fået deres grundlæggende skolegang i Tølløse Mellem- og Realskole.

Louise Høyer og Marie Hesseldahl.

Efterhånden som de kommunale skoler rundt omkring blev udbygget med realafdelinger, mindskedes antallet af „byelever“ (som man kaldte og endnu kalder de elever, der ikke bor på skolen), mens kostelevernes antal steg. Dog var og er der stadig forældre, der hver dag sender deres børn til den private skole, fordi de kan lide den pågældende skole og af forskellige grunde foretrækker den for den kommunale.

Allerede fra starten ønskede frøken Høyer og frøken Hesseldahl, at skolen også skulle være et hjem for de elever, der af forskellige grunde ikke kunne bo i deres eget hjem, og det var allerede dengang deres mål: „At give børnene en god, sund opdragelse under hjemlige forhold i tillidsfuldt samarbejde med elevernes forældre“, sådan som det står i skolens brochure den dag i dag.

Fra 1928 til 1960 var skolens navn: Tølløse Mellem- og Realskole, Kostskolen TMR Tølløse. Det første år var der to kostelever, det andet år fire, men der blev flere og flere, og det er nu en stor kostskole med over 100 kostelever.

Mange smukke og gode traditioner blev i disse år skabt af frøken Høyer og frøken Hesseldahl. Der var f. eks. julefesten for forældre og venner af skolen, hvor børnene underholdt. Den fandt i reglen sted en søndag eftermiddag i december. Så var der skolefesten, som i mange år blev holdt på Tølløse Hotel, indtil skolen selv fik en stor gymnastiksal, hvor alle kunne være. Men allerklarest står den daglige morgensang for de mange elever, der har gået på skolen, og derfor vil jeg tillade mig at gengive en artikel fra elevforeningens blad „Kontakten“. Artiklen er skrevet af en gammel elev, nuværende præst i Høve Jørgen Dilling Hansen:

„Min skoletids morgensang er med årene kommet til at stå for mig som et levende billede, hvori hele skolens liv samler sig. Der står fru Topp på trappen i samtale med „lille fru Sørensen“. Af en uforklarlig grund er hr. Sørensen først i dette øjeblik på vej ned ad Sejergårdsvej i uforstyrret ro. Det ringer ind. En noget hvalpet ringning; „klokkefåret“ kunne tænkes at være en 4. mellem'er. Det lyder, som om flere klokker er kommet i slagsmål, men nu følger en mere regelmæssig serie gonglyde og endelig to-tre punktumslag. Utallige mængder børn – forekommer det – strømmer som tumultiske forårsbække hen og bliver bølgende opstemt hav foran den store trappe, der fører op til gymnastiksalen med alle de uforglemmelige fyndord.

Hr. Voldby – ja, ja, det er en morgen som tusind andre, men nu samles alt i denne morgen, og selv om jeg er forkalket, ved jeg godt, at han slet ikke var samtidig med „Nussefar“ – men som sagt hr. Voldby får med sikker og rank dansklærerrøst retning på bølgerne i dette hav, hvis brænding nu helt stilner ved frøken Høyers tilsynekomst, når hun – ikke ulig en herskende dronning i sit land – iført det shawl, der vel for alle kom til at stå som en del af hendes person, skrår over pladsen og faktisk i forbifarten op ad trappen ligesom overtager meningen med det hele. En smule efter følger frøken Hesseldahl travlt ilende og muntert hilsende. – Hvorfor nævne alt dette: Og hvorfor ikke flette ind den morgen i maj, hvor bogen stod allerlysest grøn, og flaget blev hejst under sang og med 3 hurraer? Eller hvorfor ikke føje selve pinsemorgen til: „I al sin glans nu stråler solen“?

Men når især morgensangen, som det daglige træk i skolens lange liv, drages frem, er det, fordi – trods al forandring – dette måske har

forandret sig mindst af alt det, som ændres. – Og fordi det er centralt. – Morgensangen er skolens pulsslag i travlheden. Hjertet slår. Og alt det andet er slet intet værd, trods alle gode og nyttige strukturændringer, dersom den opvoksende slægt skulle få kolde og bange hjerter.“

På Tølløse Slot

En periode i skolens historie – fra begyndelsen af trediverne til begyndelsen af fyrreerne – må særlig omtales. Den kan måske regnes for skolens guldalder, i alt fald hvad de ydre forhold angår. Det var dengang, kostskolen havde til huse på Tølløse Slot. Det var før branden, hvor slottet var en imponerende, rød renæssancebygning på 4 etager (tagetagen incl.) og med det smukke tårn, der var bygget i midten og indeholdt den pompøse trappe, der forbandt alle etagerne. Skolen havde lejet slottet, og frøknerne Høyer og Hesseldahl havde indrettet det stilfuldt og praktisk. I stueetagen lå køkken og spisestue, en dejlig opholdsstue (havestuen), hvis inventar og indretning næsten var identisk med skolens nuværende. Desuden var der en ekstra opholdsstue, hvor eleverne kunne spille billard, bordtennis og bob. Et gammelt, hyggeligt herregårdsbibliotek var kostskolens kontor, og i hallen kunne pejseilden fremmane alle gode slotsspøgelser. På første sal lå pigernes værelser og et værelse for en lærerinde. Her var også riddersalen, hvor kosteleverne en gang om ugen fik danseundervisning iført deres blå udgangsuniform med de blanke TMR-knapper. På anden sal sov drengene, og her var der to værelser for to lærere, mens pedelparret, hr. og fru Hansen, samt oldfruen residerede øverst oppe.

Udenom lå den dejlige park, hvor børnene frit kunne færdes, og i voldgraven forsøgte eleverne sig med fiskeri om sommeren og skøjteløb om vinteren. En herlig motion fik eleverne hver dag, for skolegangen foregik stadig i Tølløse Stationsby i de gamle lokaler, og de, der ikke kunne få motion nok, var velkomne til havearbejde. Især var løvrievning (besørget af „Bladkompagniet“) en „yndet“ beskæftigelse.

Fra denne periode fortæller John Bjørklund (journalist og håndboldtræner) i „Kontakten“: „Vi kostelever oplevede også frk. Høyer fra den anden side katederet. Jeg husker endnu tiden på slottet, hvor vi på kontoret hørte frk. Høyer fortælle „Niels Holgersens vidunderlige rejse“. På det kontor hang en falk ned fra loftet. Den stirrede jeg altid

Interiør fra Tølløse slot, mens det var skole.

på, mens Selma Lagerlöfs dejlige roman, i frk. Høyers fortolkning, fyldte mit sind. Eller da kgl. kammersanger Marius Jacobsen sang sammen med frk. Høyer i slottets havestue. Jeg kan forøvrigt præcis stadfæste datoen, for det var den dag, Hitler angreb Rusland. – Sangen betød meget for frk. Høyer – og os kostelever. Som den med den livligste fantasi var det min opgave hver aften at fortælle en bloddryppende historie, inden vi skulle sove. Men alle skønne kvinder og grufulde mord gled i baggrunden, når frk. Høyer, i værelset ved siden af, satte sig til flyglet og sang. Så tav alle og lyttede. – Trods sin åbenlyse kærlighed til os kostelever kunne der godt forekomme noget reserveret i frk. Høyers væsen over for os. Hvor frk. Hesseldahl altid kræmmede sin kærlighed ud, var det, som om frk. Høyer lagde bånd på sig selv. Jeg hørte hende engang sige: „Vi må aldrig erstatte jeres forældre“. Denne sætning har ætset sig ind i mit sind. Alligevel kan jeg ikke lade være med at fortælle, at da jeg engang kom ind i frk. Høyers stue på 1. sal i Fredensborg, fik jeg en klump i halsen, da jeg så min lille piges billede hænge på væggen. Præcis som hos enhver farmor eller mormor.“

Scene fra skolegården med „grønlanderbusene“.

Fra en Topp-fest på Sejergaardsskolen.

Kostskolen må flytte fra slottet

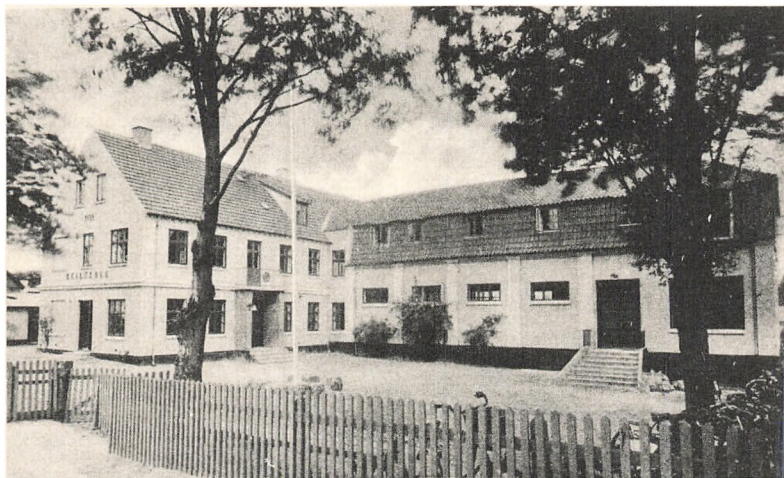
Ved branden på Tølløse slot kom intet menneskeliv i fare, men bygningen måtte forlades, og man måtte i hast søge anden beboelse for kosteleverne. Med stor dygtighed og ved megen hjælp fra mange sider lykkedes det at få de gamle skolelokaler gjort i stand til kosteleverne, og gymnastiksalen var ukendelig, da den blev omformet til opholdsstuer for eleverne.

Men der måtte skaffes andre skolelokaler, og „Asmussen og Weber“, Holbæk, fik i løbet af forbavsende kort tid rejst seks små „Grønlænderhuse“, som kunne benyttes som klasseværelser. De hed „Grønlænderhuse“, fordi A & W havde opført sådanne i Grønland, og for at understrege det fik de navn efter de grønlandske byer, hvorfra man havde kostelever på skolen. – Der blev lejet en sal på Afholdshotellet til gymnastik, og selv om der var lidt lavt til loftet, og der var langt til toilet og bad, fungerede denne sal udmærket, indtil skolen fik sin egen i 1963. – Efter „Grønlænderhusene“ byggede A & W andre mere solide træbygninger med de klingende navne „Alléhuset“, „Pilehuset“ og „Allégården“.

Sejergaardsskolen i dag

I dag benyttes disse 3 bygninger endnu. Dog er Pilehuset blevet flyttet fra sin første plads for at vige for gymnastiksal og den grå klassefløj med seks helt moderne klasseværelser, læsesal, bibliotek og lærerværelse. Desuden er der bygget en 4-etagers bygning sammenhængende med de bestående. I denne bygning er der i kælderen skolekøkken og sløjdelokale, i stueetagen naturfags- og håndarbejdslokale. På første sal er der bolig for skolebestyreren samt værelser til pigekostelever, mens der på øverste etage er værelser til drengene.

Alle disse tilbygninger og forbedringer har bevirket, at skolens undervisningslokaler for de allerflestes vedkommende er helt moderne, mens skolen har store ønsker om en udvidelse og modernisering af kostelevernes boligforhold. Der forhandles derfor med Tølløse kommune om køb af en grund, hvor der kan blive plads til flere kostafdelinger og udendørs faciliteter.

Den ældste del af Sejergaardsskolens bygninger.

Men mens den venter på resultatet af disse forhandlinger, fortsætter skolen sit liv i hverdag og fest med elever fra nær og fjern, en inciterende blanding af Danmarks ungdom fra 6 til 18 år, fra forskellige miljøer og med forskellige forudsætninger, men med rige muligheder for at lære livets mangfoldighed at kende, lære tolerance og forståelse for ens medmennesker. Vågne og interesserede lærere og andre medarbejdere, der har det til fælles, at de holder af børn – søger efter bedste evne at undervise og vejlede samt – i samarbejde med forældrene – at hjælpe børnene til bedre at kunne klare sig i samfundet.

Det sker først og fremmest i hverdagen, i den daglige skoletid, men det sker også gennem elevmøder, forældre- og lærermøder, gennem lejrskole, udflugter og rejser, hvor børn og lærere kan lære hinanden at kende på en anden måde end i skolestuen.

Også i nutiden har elever og lærere mærket, at ved en privat skole kan det knibe med penge til skolens samlinger og øvrige undervisningsmateriel, så derfor har man også i nyere tid haft skolebasar, som nu kaldes „marked“, hvor man med loppetov, tombolaer, spåkone, præmiekast, optræden m. m. har samlet ind. Man er netop i gang med at indrette et fritidslokale for de sidste midler, og man har plan om at starte et „marked“ i det nye skoleår.

Sejergaardsskolen er stadig fuld af liv og fremdrift, men den vedkender sig stadig sine rødder, sådan som det blev udtrykt i skolens fundats, da den i 1961 blev en selvejende institution. Her står nemlig bl. a.: „Skolen ledes af den til enhver tid siddende bestyrelse. Institutionen er udbygget med en skolekreds, der består af medlemmer, der regner med den private skoles betydning, og som har udtrykt tillid til denne skoles bærende tanker, der hviler på dansk og folkekirkeligt grundlag.“

Skolens bestyrelse består pr. 1.6.1974 af:

Stiftsforvalter V. Schulin, Åstrup,
pastor Jørgen Dilling Hansen, Høve,
luftfartsinspektør Ove Nyborg, Nr. Eskilstrup,
ejendomsmægler Henry Christoffersen, Lyngby, og
sparekassebestyrer Rasmus Steengaard, Holbæk (formand).

Lrsf. A. Richard Møller, Soderup, er kommitteret for bestyrelsen og juridisk konsulent for skolen.

TØLLØSE BAPTISTMENIGHED

af Niels Anhøj

Tølløse Baptistmenigheds historie kan deles i tre perioder.

1) 1845–1861. I den periode var der ingen selvstændig menighed. Baptisterne på egnen tilhørte først Vestsjællands Baptistmenighed og senere, da den blev delt i 1857, Vandløse (den nuværende Midtsjællands Baptistmenighed).

2) 1861–1918. Nytårsdag 1861 dannede de 30 baptister, som det år boede på egnen, Tølløse Baptistmenighed. Det skete i møllersvend Carl Vilhelm Christoffersens hjem i Gl. Tølløse. Fra 1866 havde man hovedsamlingssted i Nr. Eskilstrup, og menigheden tog navnet Eskilstrup Baptistmenighed.

3) 1918–1974. Efter første verdenskrigs slutning begyndte menigheden at afholde møder i stationsbyen. 1928 flyttede baptistsamfundet sin skolevirksomhed til byen, 1943 indviedes den nye kirke, og menigheden tog atter navnet Tølløse Baptistmenighed.

En dækkende skildring af menighedens historie lader sig ikke presse ind på disse få sider. Det kan kun blive til enkelte karakteristiske træk og nogle få hovedlinier. Men forhåbentlig er det tilstrækkeligt til at give et nogenlunde klart billede og til at give den interesserede læser en hjælp til at foretage videre undersøgelser.

Baptisternes første historie i Danmark er nært knyttet til de religiøse vækkelser i første halvdel af forrige århundrede¹. Blandt de 11, som den 30. oktober 1839 i København dannede den første danske baptistmenighed, var nogle, som indtil da havde tilhørt kredsen omkring Grundtvig, og som ligeledes havde arbejdet sammen med lederne i „de gudelige forsamlinger“ på Vestsjælland. Den mest kendte var gravør Peder Christian Mønster², som sammen med Rasmus Sørensen og Rasmus Ottesen virkede både ud fra grevskabet Holsteinsborg og på Fyn. Mønster blev den nystiftede baptistmenigheds første forstander.

Blandt de 11 var også en mand med tilknytning til Tølløse. Det var mastemager Johan Christian Petersen³. Han var københavner og arbejdede på Holmen. Men som 13–16-årig arbejdede han i 3½ år i Nr. Eskilstrup. Efter at han var blevet baptist, virkede han i sin fritid som meget betydelig lægprædikant, om søndagen i Københavns omegn, især i Ishøj, og i de længere ferier i området mellem Roskilde, Holbæk og Ringsted. Allerede i juleferien 1839–40 søgte han kontakt med nogle af dem, som han ca. 20 år tidligere havde lært at kende her på egnen, bl. a. gdr. Lars Henriksen⁴ i Skee-Tåstrup. Mastemager Petersen, som han altid kaldtes, kom igen og igen; han uddelte traktater og holdt møder rundt om i hjemmene. Sine sidste år (1875–1889) boede han i Nr. Eskilstrup.

Lars Henriksen blev døbt i Ishøj den 6. april 1845. I de første år tilhørte han Vestsjællands Baptistmenighed; da Vandløse menighed blev stiftet i 1857, blev han dens forstander og virkede som sådan til sin død i 1892.

Den første baptist med bopæl i Tølløse var møllersvend Carl Vilhelm Christoffersen. Han blev døbt den 9. november 1845. Dåben blev udført af Vestsjællands Baptistmenigheds forstander, Niels Nielsen⁵. Ved samme lejlighed døbte Niels Nielsen sin navnebror, en husmand Niels Nielsen fra Tjørnede. En dramatisk, men ret godt bevidnet beretning knytter sig til denne begivenhed. Omtalte husmand Niels Nielsen fra Tjørnede havde ved en selskabelig sammenkomst bortspillet alt, hvad han ejede. Dagen efter „denne bedrift“ gik han til Skee-Tåstrup, iført sin fattige arbejdsdragt og med „Den bedende Kæde“ (en bønnebog) i lommen. Han spurgte sig frem til Lars Henriksens gård, hvor han havde

hørt, at der skulle bo nogle „hellige“, som udlovede en gris og en td. ærter til dem, der sluttede sig til dem! Under en samtale med Lars Henriksen blev det klarlagt, at Niels Nielsen havde dybere hensigter og virkelig ønskede at blive et bedre menneske.

Nogle dage efter rygtedes det, at der skulle holdes „forsamling“ hos Niels Nielsen. Man troede, manden var gået fra forstanden. Mange strømmede til. Der blev optøjer, bl. a. væltede man en lerklinet væg ind i stuen til de forsamlede. Prædikanten, en gårdejer fra Skee-Tåstrup ved navn Hans Hansen⁶, gik ud til urostifterne og bød dem indenfor, så mange der var plads til. Blandt urostifterne var omtalte møllersvend Carl V. Christoffersen. Han blev grebet af forkyndelsen. „Det var, som alle hårene rejste sig på mit hoved, da prædikanten begyndte at tale.“ Beretningen slutter: „Og inden længe aflagde Carl Christoffersen kraftige vidnesbyrd om sin tro. Flere møder blev afholdt, og den 10. august blev Niels Niensens hustru døbt med den bibelske dåb. Den 9. november samme år blev Carl Christoffersen og Niels Nielsen døbt“⁷.

Baptisternes virksomhed var ulovlig, da der endnu ikke var religionsfrihed i landet. Baptistlederne og de nydøbte blev indkaldt til forhør og blev idømt bøder og i nogle tilfælde fængsling. Et kapitel for sig er tvangsdåben af baptisternes børn, der blev udført i samarbejde mellem præsterne og politiet. Der var dog nogle præster, som nægtede at medvirke. Mest kendt er pastor P. C. Kierkegaard i Pedersborg ved Sorø, senere biskop i Ålborg. Han og ligesindede måtte stå skoleret hos kongen og Sjællands myndige biskop Mynster under trussel om afsked fra deres præsteembeder. Pastor Rørdam i Undløse var blandt dem, der nægtede at medvirke ved tvangsdåb.

Et positivt resultat af forfølgelserne skal nævnes. Der blev skabt et uvurderligt kildemateriale til forskning i baptisternes første historie. Avisdebatter, retsdokumenter og indberetninger til kancelliet rummer værdifulde oplysninger, som i dag studeres med stor interesse⁸.

I forfølgelsestiden, fra 1839 til den nye grundlov kom i 1849, havde baptisterne forholdsvis stor fremgang. Men omtrent samtidig blev baptisterne udsat for indre splittelse, som svækkede virksomheden i nogle få år derefter. De såkaldte „Erik Janssenianere“ fik indpas i menigheden. Svenskeren Erik Jansson, der hyldede en art fuldkommenhedslære, havde et par disciple her på gnen. De hævdede, at når man ville være i det

Lars Andersen.

Hans Christensen.

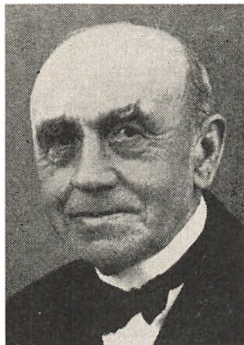

Johan Christian Petersen.

rette forhold til Gud, måtte man være fuldkommen („syndfri“). Da baptisterne selv hævdede at være skrøbelige mennesker, var deres lære falsk, og de, som fulgte „Janssenianerne“, blev døbt igen. Mange forlod baptistmenigheden. De fleste vendte dog atter tilbage, og bevægelsen døde ud i løbet af få år.

Chr. Aug. Nielsen.

A. Christoffersen.

L. C. Abildgaard.

Orla Jørgensen.

II

Ved menighedsstiftelsen i 1861 blev Carl V. Christoffersen valgt til forstander. „Hovedforsamlingerne“ blev de første 5 år afholdt i hans hjem. Carl Christoffersen karakteriseres som en mangelfuldt skolet, men nidkær forkynder. Og det var et stort tab for menigheden, at han i 1875 – som i øvrigt så mange andre baptister i de år – rejste til Amerika.

Blandt dem, der i stiftelsesåret sluttede sig til baptisterne, var to unge mænd, som skulle komme til at arbejde sammen i menighedens tjeneste som prædikanter i over 50 år. Den ene var den dengang 24-årige Lars Andersen⁹. Han blev valgt til prædikant i 1862 og virkede til sin død i 1916, i over 30 år var han tillige menighedens forstander. Han var seldmager og kendt som en dygtig håndværker. Han var en betydelig taler og samlede i sine velmagtsdage betydelige skarer om sin talerstol. I ugens 6 dage (og undertiden nætterne med!) arbejdede han på sit værksted (Allindelille). På helligdagene foretog han milelange travelture rundt til menighedens mange mødepladser.

Den anden var den 17-årige Hans Christensen¹⁰. Han var i sin ungdom væver og boede i Tjørnede. Omkring århundredskiftet flyttede han til Tølløse. Fra 1881 virkede han hele sin tid i menighedens tjeneste som lønnet prædikant. Han havde ikke Lars Andersens store talegaver og heller ikke hans energi. Men han var en helstøbt personlighed, han virkede støt og målbevidst, især havde han evne til at tale med jævne mennesker og til at „bryde nyt land“. – De to udfyldte hinanden på ualmindelig fin, harmonisk måde til stor gavn for menigheden.

I menighedens to første årtier sker der kun en langsom vækst. I 1883 er der 57 medlemmer. Men så fulgte en fremgangsperiode. Fremgangen synes bl. a. at skyldes besøg af nogle af baptistsamfundets „missionærer“ (heltidsansatte, undertiden uddannede prædikanter). Ved 50 års jubilæet i 1911 er der 151 medlemmer, og det tal holder sig til den næste fremgangsperiode efter første verdenskrig.

I 1866 flyttedes menighedens hovedsamlingssted til Nr. Eskilstrup, hvor gdr. Jens Clausen stillede en stuelænge til menighedens frie rådighed. I 1888 opførte menigheden „Elim“ i Nr. Eskilstrup, som helt frem til 1943 var hovedsamlingssted. Der blev i hele perioden holdt møder i mange hjem på menighedens område. Virksomheden udstrakte

sig helt til Køge-egnen, hvor der indtil for få år siden var en ret stor menighedskreds.

Forholdsvis tidligt begyndte man børne- og ungdomsarbejde. Den første søndagsskole oprettedes i 1867, den holdtes i private hjem på skift mellem Holbækhuset, Bukkerup, Nr. Eskilstrup og Søndersted, så børnene kunne skiftes til at have lang vej. Senere oprettedes lokale søndagsskoler de nævnte steder og i mange andre hjem.

Ungdomsvirksomheden begyndte i 1894. Man samlede om bibelske emner med „forkærlighed for dunkle teologiske og dogmatiske spørgsmål“. Senere udvidedes programmet til også at omfatte foredrag og enkelte gange underholdning. Omkring 1910 begyndte de unge i samråd med menigheden en selvstændig missionsvirksomhed. Søgne sommeraftener tog man ud til landsbyerne i omegnen, hvor man holdt fri-luftsmøder med sang og korte taler. Man dannede tillige sangkor og hornorkester, som medvirkede ved menighedens teltmøder.

I 1903 valgte menigheden gdr. Chr. Aug. Nielsen, Glæmosegård, og gdr. Anders Christoffersen, Nr. Eskilstrup, til at bistå Lars Andersen og Hans Christensen som prædikanter.

Chr. Aug. Nielsen var tillige forstander fra 1914–1927. Han var en stilfærdig, men ualmindelig dygtig forhandlingsleder, han havde praktisk sans og realitetssans. Det kom også frem i hans forkyndelse, hvor han ikke glimrede ved veltalenhed, men ved eftertænksomhed og appel til realitetsmennesker. Der var bud efter C. A. Nielsen fra mange sider i det offentlige liv, men efter valget til forstander søgte han at begrænse sit offentlige virke for at stå mere frit og få tid til menighedsarbejde.

Anders Christoffersen var en særpræget personlighed, tænksom, kunne være ironisk og drillsk. Når han tog ordet, vidste man på forhånd, at det ikke var almindeligheder, man nu skulle lytte til. Sådan husker jeg ham i hvert fald fra 1930-erne. I dag mindes A. Christoffersen blandt baptister især for nogle få, meget lodige salmer. Den mest anvendte er „Stem op en lovsang, Guds menighed“. Han har selv fortalt mig, at den „kom til ham“, da han en morgen kørte med „møg-vognen“ ud i marken. Han kom hjem hen på formiddagen og trak sig tilbage i ensomhed og skrev den ned inden middag. Den fortjener at blive citeret i sin helhed:

(Melodi: Rejs op dit hoved, al kristenhed)
Stem op en lovsang, Guds menighed!
din konges magt varer evigt ved,
han aldrig sig forandrer,
hans nåde strømmer til alle ned,
men særlig dog i sin menighed
han stadig trofast vandrer.

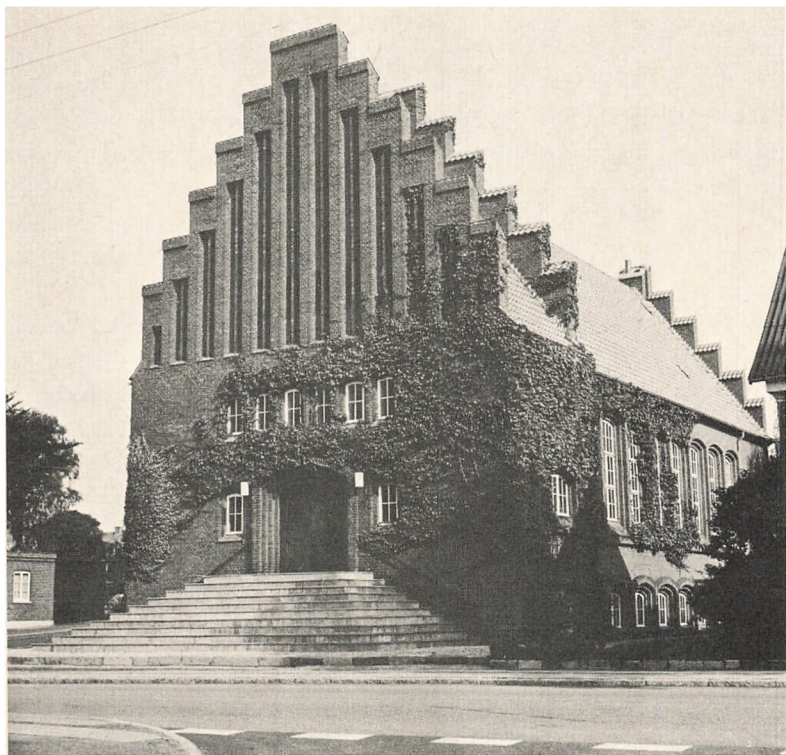
Du så i tiden, som brat forsvandt,
hvor stort det er og for evig sandt,
at Jesus Kristus lever;
når stormen kommer, han byder fred,
da lægger bølgen sig stille ned,
hver tågesky bortsvæver.

Om Jesus Kristus, hans liv på jord,
hans tegn og under, hans nåde stor,
du verden bud skal give;
hans kors forkynder et evigt håb:
Ved kristentro og ved kristendåb
kan alle salig blive.

Skønt du er ringe, Guds menighed,
dog fra din konge du bærer ned
et bud om evig sommer;
du vidner både med liv og ord
om Jesus Kristus, på hvem du tror,
til han i skyen kommer.

III

I årene efter første verdenskrig begynder en udvikling hen mod flytning af menighedens tyngdepunkt fra Nr. Eskilstrup til Tølløse. „Elim“ i Nr. Eskilstrup var dog hovedsamlingsstedet indtil 1943. Der var noget hyggeligt og hjemligt over sammenkomsterne i den stemningsfulde landsby, som selv vi, der var unge i 1930-erne, mindes med et vist vemod. Men tidligt indså man, at der måtte ske en ændring. Allerede i 1919 begyndte man at afholde møderækker i stationsbyen. Ud-

Baptistkirken.

viklingen tog fart, da baptistsamfundet i 1928 flyttede sin skolevirksomhed til Tølløse. Nu var man ikke længere henvist til lejede lokaler. Men helt ideelt blev det først, da den nye kirke rejstes i 1943.

Kun få af menighedens medlemmer var i den foregående periode bosat i selve Tølløse. Medlemsprotokollen viser, at der i 1890 kun boede 9 baptister i Kvarmløse, Lunderød og Tølløse. I 1912 er tallet 16, og i 1921 er der 25. I 1974 bor nøjagtig halvdelen af menighedens 222 medlemmer, altså 111, i Tølløse og nærmeste omegn.

I 1922 ansatte menigheden for første gang en prædikant med teologisk uddannelse. Tidligere havde man nok i kortere perioder fået hjælp af „skolede“ folk, men det daglige arbejde blev ledet af lægfolk. Den første uddannede præst var Ejner Jensen (1922–1928, han var højskole-

lærer i Tølløse fra 1946–1971). Han efterfulgtes af pastor L. C. Abildgaard (1928–1950). I et par overgangsår betjentes menigheden af pastor Gunnar Kvist (1950–1952). Derefter fulgte pastor Orla Jørgensen (1952–1970). Siden 1970 har pastor Kjell Kyrø-Rasmussen været menighedens præst. To af disse er døde. L. C. Abildgaard huskes især som den fine forkynder, stilfærdig og med god sprogsans og som et elskeligt og forstående medmenneske. Orla Jørgensen blev ved sine hyppige husbesøg og sin centrale evangeliske forkyndelse manges gode ven og sjælesørger, både i og uden for menigheden.

I 1927 ansatte Det danske Baptistsamfund pastor Johannes Rødvig som søndagsskolesekretær. Han boede i Tølløse fra 1928–1933, og det var derfor naturligt for ham at gøre søndagsskolen her til en mønstersøndagsskole. Det skabte en betydningsfuld fornyelse i menighedens arbejde blandt børnene. Samtidig påbegyndtes et særligt arbejde for de lidt større børn og unge, først det såkaldte juniorarbejde, siden spejderarbejdet. Ungdomsarbejdet fik et betydeligt løft i forbindelse med skolens komme til byen, idet man kunne trække på skolens elever både som mødedeltagere og som medarbejdere.

Den 1. maj 1971 indviedes ungdomsgården i umiddelbar nærhed af kirken og skolen. Her er lokaler til menighedens børne- og ungdomsarbejde. Der er for tiden indskrevet 40 børn i søndagsskolen og 130 piger og drenge i spejderarbejdet. Ungdomsforeningen har 26 medlemmer og ungdomsklubben 37.

Selv om menighedens virksomhed således er blevet stadig stærkere koncentreret i Tølløse by, virkes der også andre steder, hvor menigheden har medlemmer. Indtil for få år siden var der møde- og søndagsskolevirksomhed i Tingerup, Smidstrup Old, Kirke Eskilstrup, Vester Såby o. a. st. I Tingerup havde menigheden eget hus („Tabor“) fra 1920–1971. I Hvalsø afholdtes der gennem et par menneskealdre søndagsskole og møder i sadelmager Petersens hjem. Fra 1949 har menigheden haft eget hus på hovedgaden i Hvalsø, hvor der holdes regelmæssige gudstjenester og møder, ligesom der er et godt spejderarbejde i gang. Indtil 1950 havde menigheden eget missionstelt, og somrenes friluftsgang og teltmøder havde i mange år stor tilslutning. Nu samles man i vinterperioden til bibeltimer i nogle af menighedens hjem, og der afholdes møder i en række hjem både sommer og vinter.

Noter (om forkortelser, se ovenf. under litteratur):

- 1 VFD bd. I: Indledning s. V-XXX. AJ s. 49—84.
- 2 Om P. C. Mønster se i øvrigt: VFD bd. I s. 118 m. fl. st. AJ s. 51 ff.
- 3 Mastemager Petersen: VFD bd. I s. 167—174. AJ s. 82.
- 4 Lars Henriksen: VFD bd. II s. 148 ff. og 154. AJ s. 82.
- 5 Niels Nielsen: VFD bd. II s. 142 ff. Baptisternes Ugeblad 1942 nr. 11.
- 6 Hans Hansen: VFD omtaler 3 baptistprædikanter af dette navn; den her omtalte er den bd. II s. 151 omtalte gårdmand, der flyttede fra Vårbygård i Hemmeshøj sogn til Ske-Tåstrup.
- 7 Carl Vilhelm Christoffersen: Når denne anekdotelignende beretning her tages for historisk korrekt, skyldes det, at den går tilbage til samtiden. Se Jubi 61 og H+O s. 66 samt „Evangelisten“ (navnet på Baptisternes hovedorgan på den tid) 1888 nr. 10. Om CVC se i øvrigt Jubi 61.
- 8 Til nærværende artikel er der ikke foretaget forskning i retsdokumenter o. l. Interesserede henvises til VFD, se bl. a. st. bd. II s. 151 ff., hvor sagsnr. vedr. nogle af de i artiklen omtalte personer er anført.
- 9 Lars Andersen: Jubi 61, Baptisternes julehefte 1925, Baptisternes årbog 1917. Som et kuriosum kan oplyses, at LA i 1888 blev idømt en bøde på 100 kr. for at have talt ved en begravelse på Soderup kirkegård; han afsonede bøden med tre dages fængsel på vand og brød. (H+O s. 177.)
- 10 Hans Christensen: Jubi 61.

Karakteristikken af personer fra dette århundrede bygger dels på samtaler med folk, der har kendt dem, dels på forfatterens eget kendskab til de pågældende.

Litteratur:

S. Hansen og P. Olsen: Baptisternes historie, 1896. (Forkortelse i nedenst. noter: H+O).

Arne Jensen: Baptisternes historie i Danmark (indtil 1864), 1961. (AJ.)

Vækkelsernes frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede, bind I-VI. (VFD.)

Tølløse baptistmenighed 1861-1961. Jubilæumsskrift. (Jubi 61.)

Midsjællands baptistmenighed. 1857-1957. Jubilæumsskrift. (Jubi 57.)

Utrykte kilder:

„**Journal for den første Vest-Sjællandske Daabs-Menighed**“ (Baptistsamfundets arkiv, fotokopi i Rigsarkivet).

„**Forhandlingsbog for Menigheden på Tølløse-Egnen**“ (i samme protokol findes Tølløse Baptistmenigheds ældste medlemsfortegnelse) og senere forhandlings- og medlemsprotokoller (Tølløse Baptistmenigheds arkiv).

L. K. Kristoffersen.

P. Olsen.

J. P. Rasmussen.

Henry Gjerrild.

BAPTISTERNES SKOLER

af Niels Anbøj

Det var en betydningsfuld dag i baptisternes skolehistorie, da skolen i Tølløse blev indviet den 28. september 1928. Det var med berettiget stolthed, den tusindtallige forsamling beså værket på indvielsesdagen. Et stort forarbejde og årelange forhandlinger var gået forud, og mange havde bragt betydelige økonomiske ofre. I det følgende skal vi hovedsagelig beskæftige os med Tølløse-tiden, men først skal der fortælles lidt om, hvorfor man flyttede skolevirksomheden til Tølløse.

Fra 1899 havde baptisterne højskole i Gistrup syd for Ålborg. I 1918 oprettedes et realkursus i forbindelse med højskolen, og samme år flyttede baptistsamfundet sin „prædikantskole“ (se nedenfor) fra København til Gistrup.

Rammerne var imidlertid for snævre til at rumme alle tre skoleafdelinger, og man drøftede, hvorledes man skulle udvide. To af skolens ledere, forstanderen for prædikantskolen, P. Olsen, og forstanderen for højskolen og realafdelingen, J. P. Rasmussen, ønskede at få skolen nærmere hovedstaden, „hvor livet og kulturen pulserer stærkere“. Man regnede også med, at det var lettere at få jyderne til at rejse til Sjælland end at få sjællænderne og københavnere til at tage på skole i Jylland. Den tredie ledende skolemand i baptistsamfundet, L. K. Kristoffersen, holdt på at bevare højskolen i Jylland, mens han godt kunne tænke sig at flytte prædikantskolen og eksamensafdelingen. Samfundets medlem-

mer var delt i spørgsmålet i samme forhold. Allerede i 1921 blev der foretaget en afstemning ved baptistsamfundets årsmøde vedrørende flytning til Tølløse; 53 stemte for, 26 imod.

Samme år købte man grunden i Tølløse, men forskellige forhold gjorde, at der gik flere år, før planen blev realiseret. Der var som antydning usikkerhed blandt baptisterne, både med hensyn til spørgsmålet, om det var rigtigt at flytte, og om man skulle have skolerne samlet ét sted. Hertil kom de ugunstige finansforhold efter første verdenskrig. Ventetiden blev imidlertid brugt godt. Der blev samlet penge, så skolen var gældfri ved starten. Man fik forelagt forskellige arkitekttegninger, og man fik gennemdrøftet tvivlsspørgsmålene med det resultat, at der var enstemmighed, da den endelige beslutning blev truffet. Ved årsmødet i 1927 vedtog man enstemmigt arkitekt Charles K. Gjerrilds tegninger til den nye skole og den nyvalgte forstander Henry Gjerrilds undervisningsprogram.

Når valget faldt på Tølløse, skyldtes det bl. a., at byen opfyldte de to betingelser, man stillede: at der var passende afstand til København (ikke for langt og ikke for tæt på!), og at der var en menighed på stedet. Det kan have spillet ind, at prædikantskolens forstander, P. Olsen, var fra egnen (Algestrup), og at nogle af højskolens gode støtter og fortalere ligeledes var fra egnen, bl. a. gdr. N. C. Westergaard, Tingerup, gdr. Chr. Aug. Nielsen, Glæmosegård, og prof. Jens Clausen fra Nr. Eskilstrup. Der var selvsagt stor interesse i den lokale baptistmenighed for at få skolen hertil. I menighedens forhandlingsprotokol står der under den 5. juni 1921: „Det vedtoges at tegne bidrag til højskolen, forudsat at den kommer til at ligge ved Tølløse“!

Højskolen

Friskolelærer L. K. Kristoffersen oprettede i 1891 på privat basis en højskoleafdeling i forbindelse med baptisternes hverdagsskole for børn i Ooppelstrup syd for Ålborg. Denne højskole overtog baptistsamfundet i 1899 og flyttede den samtidig til en til formålet nyopført bygning i Gistrup, nogle få kilometer nærmere Ålborg. Her drev samfundet højskole indtil 1928 og fra 1918 tillige realskole og prædikantskole.

Højskolen begyndte godt i Tølløse. Der var 36 unge mænd på det første vinterhold 1928–1929 og 50 unge piger på sommerholdet 1929,

Byggekomiteen.

det største elevhold i samfundets højskolehistorie. Som det ses af nedenstående statistik, var det årlige gennemsnitstal i det første par årtier på 55. Mange unge følte et stærkt behov for supplerende skolekundskaber. Der var forholdsvis mange landmænd i menighederne, og skolen tilbød en omfattende landbrugsundervisning. I forbindelse med en ret stor tilgang af arbejdsløse indførtes fag for håndværkere og kontorfolk. Fra midten af 1940-erne daler elevtallet. Landbrugets affolkning ramte mange højskoler hårdt, ikke mindst baptisternes højskole, der hidtil havde fået mange af sine elever fra de forholdsvis store landmenigheder i det nordlige Jylland. Samtidig foregik en omfattende omlægning og udvidelse inden for den offentlige undervisningssektor. I en årrække var der såkaldt „udvidet højskole“ med sigte på børne- og ungdomsarbejdere. Derved fik højskolen kontakt med en del unge fra bymenighederne, men det var ikke tilstrækkeligt til at holde elevtallet oppe. Da man efter branden i 1972 reducerede antallet af elevværelser for at skaffe plads til køkkener og badeværelser og samtidig ændrede en del 2-mands værelser til 1-mands (og derved altså fik færre elevpladser), besluttede man, i hvert fald for en tid, at indstille virksomheden på denne afdeling.

For eleverne har højskolen haft meget stor betydning, både som en modningstid og med hensyn til „at finde sig selv“ i forhold til samfundslivet, religiøse spørgsmål og erhvervslivet. Og for baptistsamfundet har højskolen medvirket til at skabe fællesskab mellem dets medlemmer ud over menighedsgrænserne. Tølløse har været noget af et kulturcenter for samfundet og dets ungdom i de 45 år.

Realskolen

Der var som nævnt allerede fra 1918 knyttet en realafdeling til højskolen i Gistrup. Tilslutningen var meget lille i begyndelsen i Tølløse. Men elevtallet steg langsomt i de første 20 år for derefter at stige stærkere, så denne afdeling nu er langt den største. Der er både realkursus og realskole med et samlet elevtal på omkring 160, heraf er 50–60 kostelever.

„Fra skolens side lægges der vægt på, at alle, både dag- og kostelever, lærere og personale, befinder sig godt. Således er langt størstedelen af fritidsaktiviteterne for kosteleverne også åbne for hjemmeboende elever, hvad der i øvrigt giver skolen en god kontakt til Tølløse by og omegn. Spørgsmål af fælles interesse drøftes i elevrådet eller på beboermøder. Skolen hviler på et kristent livssyn. Det er en vigtig intension, at dette livssyn har mulighed for at træde frem og inspirere i elevers og læreres samvær og samarbejde både i og uden for skoletiden. Som noget naturligt deltager alle i den daglige morgensang.“ (Fra realskolens skoleplan.)

Mens eleverne på højskolen hovedsagelig blev rekrutteret fra baptistkredse i hele landet, kommer langt den største del af realskolens elever fra kredse uden for baptistsamfundet, ikke mindst fra omegnen. Skolens gymnastiksal er som regel for lille, når der kaldes til forældremøder, underholdning og skoleafslutninger.

To eksempler på det gode forhold mellem skolen og byens befolkning skal nævnes. Da skolen blev besat af tyskerne nogle måneder før krigens afslutning, havde man intet besvær med at videreføre undervisningen, idet både private og institutioner stillede lokaler til rådighed. I forbindelse med branden natten mellem den 4. og 5. februar 1972 fik skolen et nyt bevis: I løbet af få timer havde alle elever fået værelser i

Hovedbygningen af baptisternes skoler.

skolens nærhed, værelser, som de kunne beholde i hele genopbygningsperioden.

Efterskolen

I 1952 oprettedes efterskole. Der var 5 måneders kursus de første 15 år; om sommeren for piger og om vinteren for drenge. Fra 1967 lægges der om til 10 måneders fællesskole, og der indføres frivillige, statskontrollerede prøver. Eleverne er delt i klasser på 8., 9. og 10. klassetrin. Efterskolen er et godt alternativ til folkeskolens 8.–10. klasser. Mange børn og unge har i 14–18 års alderen behov for et miljøskifte og for en tid at deltage i en skoleform, hvor hovedvægten lægges på den menneskelige og åndelige modning. I skoleplanen hedder det herom bl. a.: „Skolens mål er at skabe et miljø, som udvikler elevernes interesse for den verden og de mennesker, som omgiver dem. Gennem elevernes arbejde med fagene skal deres personlighed modnes, deres medmenneskelige ansvar understreges og deres kritiske sans øves.“

Tilstrømningen til efterskolen er meget stor. Skolen kan for tiden modtage 60–70 efterskoleelever, men mange flere søger optagelse. Også denne skoleafdeling har god kontakt med hjemmene. Der lægges megen

vægt på samtaler med eleverne og deres forældre såvel før som under skoleopholdet. Ved forældresammenkomster kan man ofte notere 80–90 pct. fremmøde. Hovedparten af eleverne kommer fra København og det øvrige Sjælland. Eleverne kommer ligeledes for denne skoleafdelings vedkommende i stort tal fra kredse uden for baptistsamfundet. Skolen modtager kun kostelever, idet kostskolemiljøet er en væsentlig del af denne skoleforms idéindhold.

Baptistsamfundets teologiske seminarium

Allerede i 1844, kun 5 år efter den første danske baptistmenigheds stiftelse i København, oprettedes i Ålborg en slags „pastoralseminarium“ for vordende baptistprædikanter og menighedstjenere. Mange forsøg blev i de følgende år gjort på at give prædikanterne en teologisk skoling. Der blev afholdt korte kurser, og enkelte fik uddannelse på baptisternes missionsskole i Hamborg. I en 10 års periode (1885–1895) fik 12 prædikanter uddannelse ved de amerikanske baptisters missionsskole i Chicago. En af dem var P. Olsen fra Algestrup. Han blev i 1895 udpeget til at lede en mere permanent dansk grunduddannelse af baptistsamfundets præster, en opgave, han varetog, indtil han døde i Tølløse i 1938. Der blev afholdt 3-årige kurser i København 1895–1898 og 1911–1914. Fra 1899–1909 (da P. Olsen samtidig var højskoleforstander) og igen fra 1918–1928 foregik uddannelsen i Gistrup.

Da skolerne flyttede til Tølløse i 1928, fik „prædikantskolen“ til huse i vestfløjen. Den 27. oktober 1969 (130 års dagen for den første baptistdåb i Danmark) indviedes det nye „seminarium“ på området vest for opkørselsvejen til skolen. Her må indskydes en forklaring på denne skoleafdelings skiftende navne. Indtil 1918 var navnet „missionsskole“, derefter „prædikantskole“ og fra 1966 „teologisk seminarium“. Den sidste navneændring skyldtes bl. a., at man af praktiske grunde ønskede navnefællesskab med andre landes teologiske baptistiskoler. Det kan ligeledes nævnes, at seminariets leder indtil 1966 havde titlen „forstander“, mens lederen nu i lighed med de øvrige nordiske landes teologiske skoleledere kaldes „rektor“.

Før 1918 stillede der ikke bestemte krav om forkundskaber før optagelsen på præsteskolens. Oprettelsen af realafdelingen i Gistrup var

delvis begrundet i ønsket om i det mindste at kunne give eleverne real-eksamen før det egentlige teologiske studium. Fra 1937–1949 havde omkring halvdelen studentereksamen før optagelsen, og siden har de fleste haft det.

Den teologiske grunduddannelse i Tølløse varer normalt 3 år. Undervisningen omfatter: Ny Testamente og Gl. Testamente med tilhørende bifag, desuden historiske og systematiske fag samt pastoralteologi. Der lægges desuden vægt på, at eleverne i studietiden i perioder deltager i praktisk kirkeligt arbejde som et led i uddannelsen. De fleste elever får efter skoleopholdet supplerende uddannelse ved baptisternes teologiske seminarium i Rüscliklon ved Zürich, hvor de tager BD-graden eller specialkurser. Enkelte afslutter med embedseksamen andre steder, enten i udlandet eller ved et dansk universitet. For tiden læser 1 Tølløse-elev ved Københavns universitet og 3 i Århus.

Af 51 for tiden aktive præster og missionærer i baptistsamfundet har de 49 fået deres teologiske grunduddannelse i Tølløse.

På seminariet afholdes desuden kurser for lægfolk. Emnerne omhandler dels praktiske menighedsspørgsmål (ledertræning) og dels bibelske emner.

Baptisterne modtager ingen offentlig støtte til deres kirkelige arbejde, heller ikke til det teologiske seminarium. Det nye seminarium kostede omkring 1,5 mill. kr. at opføre. Pengene blev skaffet ved indsamlinger blandt danske og amerikanske baptister. De årlige driftsudgifter, som for tiden ligger på omkring 200.000 kr., dækkes af baptistsamfundets hovedkasse, som får sine midler ved frivillige bidrag fra danske baptister.

De andre omtalte skoler er statsanerkendte og som følge heraf undergivet de pågældende skoleformers lovgivning med støtteordninger og offentligt tilsyn. Det har dog ofte været nødvendigt at samle penge blandt baptistsamfundets medlemmer for at klare økonomien. De største beløb blev ydet i forbindelse med opførelsen af skolen i Gistrup i 1899 og i Tølløse i 1928 samt i forbindelse med nybyggeri, f. eks. økonomi-bygningen og en elevfløj i begyndelsen af 1960-erne. Der har også været perioder, hvor det har været nødvendigt med tilskud til driften.

To skoler, som ikke eksisterer mere, skal nævnes. Fra 1928–1939 var der studenterkursus ved skolen i Tølløse. Men det kunne ikke klare sig

i konkurrencen med statsgymnasierne. 22 elever fik studentereksamen i perioden. Så lykkede man.

Den anden skoleform har kun indirekte tilknytning til Tølløse. Som ovenfor omtalt begyndte baptisternes højskole i tilknytning til en hverdagskole for børn. Baptisternes har haft omkring en snes sådanne hverdagskoler („friskoler“). Den første blev påbegyndt i Gunderup sogn syd for Ålborg i 1851. Det var her, højskolen begyndte. I de følgende år efter 1851 dukkede andre „baptistskoler“, som de kaldtes af udenforstående, op rundt om i det nordlige Jylland. Der findes oplysninger om skoler i Bjergsted, Torslev, Måstrup, Nr. Kongerslev, Arentsminde, Dyrenge, Melkær ved Brovst, Nyrup pr. Nibe og Vrå. I Tølløse baptistmenigheds forhandlingsprotokol omtales nu og da en friskole i Slagelse i forbindelse med ansøgning om støtte. I 1897 angives elevtallet fra 14 skoler til 344. Skolen i Nr. Kongerslev holdt længst ud; den lukkede i 1931. Lydia Larsen, der bor på De gamles Hjem i Tølløse og nylig har rundet sin 90 års fødselsdag, var lærer i Nr. Kongerslev fra 1911–1924 med en afbrydelse på 3 år, da hun var lærer i Melkær ved Brovst.

Af pladshensyn har det været nødvendigt at udelade væsentlige sider af skolernes historie. Man har formodentlig bemærket, at artiklen f. eks. ikke rummer personskildringer. Blot at tegne profiler af P. Olsen, J. P. Rasmussen, Henry Gjerrild og Johannes Nørgaard – for nu at nævne fire af dem, der kunne blive tale om – ville kræve hele den tilmålte plads. Noget lignende gælder en analyse af skolens betydning for byen og egnen (økonomisk, kulturelt, befolkningsmæssigt). Et tredje udeladt emne er elevernes baggrund før opholdet og erhverv o. l. efter opholdet.

Her er nok at tage fat på ved en anden lejlighed!

Litteratur:

Baptisternes årbøger 1865–1973.

Gistrup-Tølløse højskoles årsskrifter 1907–1973.

Baptisternes Ugeblad (fra 1. januar 1915, før den tid „Evangelisten“).

Elevprotokoller (skolens arkiv og undervisningsministeriet).

Niels Anhøj: Bogen om P. Olsen, 1971, s. 45–68.

Branden på hovedbygningen.

Forstandere

Forstandere for højskolen

- 1891–1899 L. K. Kristoffersen.
1899–1909 P. Olsen (sammen med LKK).
1909–1913 L. K. Kristoffersen.
1913–1928 J. P. Rasmussen.
1928–1950 Henry Gjerrild.
1950–1972 Niels Anhøj.

Forstandere for realafdelingen

- 1918–1928 J. P. Rasmussen.
1928–1967 Henry Gjerrild.
1967– Asger Grarup.

Forstandere for efterskolen

- 1952–1973 Niels Anhøj.
1973– Asger Grarup.

Forstandere for det teologiske seminarium

- 1895–1938 P. Olsen.
1938–1943 Henry Gjerrild.
1943–1966 Johannes Nørgaard.
1966– Erik Christensen.

Elevstatistik

For hver af de 3 skoler er der valgt perioder, hvor elevtallet har været ensartet eller jævnt stigende.

Højskolen:

Oppelstrup	1891–1899 (ca.)	100 elever, i gennemsnit	13
Gistrup	1899–1920	875 elever, i gennemsnit	41
Gistrup	1920–1928 (ca.)	210 elever, i gennemsnit	26
Tølløse	1928–1950	1228 elever, i gennemsnit	55
Tølløse	1950–1972	688 elever, i gennemsnit	31
Højskoleelever i alt		<u>3101</u>	

Realafdelingen (elever med afgangseksamen):

Gistrup	1918–1928 (ca.)	30 elever, i gennemsnit	3
Tølløse	1928–1940	55 elever, i gennemsnit	4 (5)
Tølløse	1941–1950	154 elever, i gennemsnit	15
Tølløse	1951–1973	799 elever, i gennemsnit	35
Realskoleelever i alt		<u>1038</u>	

Efterskolen:

Tølløse	1952–1966	508 elever, i gennemsnit	34
Tølløse	1967–1973	293 elever, i gennemsnit	49
Efterskoleelever i alt		<u>801</u>	

På højskolen var der fra 1891–1906 og igen fra 1963–1972 fælleskole om vinteren og ingen sommerskole. I de år går gennemsnittet altså på holdstørrelsen, mens det i de mellemliggende år gælder det samlede elevtal sommer og vinter.

For realskolens vedkommende er elevtallet jævnt stigende i den sidst anførte periode fra 20 med afgangseksamen i 1951 til 60 i 1973. Det faktiske elevtal er mere end dobbelt så stort, idet eleverne jo er på skolen i 2–3 år. I skoleåret 1974–75 er der ca. 160 elever.

Efterskolen havde 5 måneders kursus sommer og vinter de første 15 år. Fra 1967 lægges der om til 10 måneders fælleskole.

INDRE MISSION I TØLLØSE

af Valdemar Olsen

Som det fremgår af ethvert Sjællandskort har Tølløse station ubestridt den mest centrale geografiske beliggenhed blandt alle Sjællands jernbanestationer med 50 km's afstand både fra København og fra Kalundborg og ligeledes med omtrent lige lang afstand fra Gilleleje i Nordsjælland og Vordingborg i Sydsjælland ad landeveje og luftveje.

Ejendommeligt nok har det også i tidens løb vist sig, at såvel flere folkelige og politiske som åndelige strømninger har haft deres udgangspunkt eller spontane tilslutning fra disse midtsjællandske egne og befolkningslag.

I relation hertil og i anledning af Tølløse stations 100 års jubilæum er jeg blevet anmodet om at skitsere nogle af mine personlige erindringer gennem mit 90-årige livsløb i min hjemstavn – fortrinsvis om søndagsskolens og Indre Missions historie i Tølløse og omegn gennem disse 90 år og i tilknytning hertil også om ynglinge- og pigeforeninger (KFUM og K) gennem samme åremål.

Fra omkring århundredskiftet og indtil den anden verdenskrigs udbrud udkom en serie „Gudelige Småskrifter“ med nogle numre hvert år. I hefte nr. 661 skildres bl. a. gårdmand Jakob Andersen, som jeg ud fra dette og mine personlige erindringer skal prøve at fortælle om.

Denne ejendommelige mand var født i Ugerløse den 27. juni 1839. Han voksede op i et kristent hjem, hvorfra man søgte kirken, uden at

det dog satte sig dybere spor hos ham, og han forlod sit barndomshjem som et ungt menneske, der ville prøve verdens nydelser. Han kom i tømrerlære og var blevet svend, da krigen kom i 1864.

Jakob Andersen kom uskadt hjem fra krigen. Han giftede sig og overtog sin kones fødegård i Nørre Eskilstrup, og det var først efter, at han var blevet bosiddende mand, at de begivenheder indtraf, som førte med sig, at han ikke blot blev en bevidst, personlig kristen, men også en selvskreven lægmandsleder af de åndelige vækkelsesstrømninger, som i så høj grad kom til at præge mange hjem i omegnen i det efterfølgende slægtled.

De ydre omstændigheder ved hans personlige vækkelse var ret usædvanlige. Det skete i Tivoli i København.

Han og hans kone tog i 1874 på en Københavnsrejse og besøgte Tivoli. Blandt de forlystelser, som de der fik lejlighed til at se, var et sted, hvor der til grin og gudsbespottelse var en drastisk fremvisning af et brændende helvede. De blev vidner til, at publikum på sædvanlig dansk maner morede sig med latter og vittigheder, hyl og hyldest. Sådanne virkede det ikke på de to unge ægtefolk fra Tølløse. De blev ikke alene betagne og rystede både over fremstillingen og tilskuernes tankeløse reaktioner, de blev også personligt dybt rakte over for livets, dødens og evighedens alvor og realiteter.

Da de kom hjem, sagde Jakob Andersen bl. a. til sin hustru: „Det var dog frygteligt, om vi skulle havne i helvede, når vi en dag skal bort fra denne jord“, og hun gav udtryk for de samme tanker ved at svare: „Kunne vi dog blot undgå at komme et sådant sted“:

Stærkt grebet nåede de til den store beslutning, at de ville omvende sig til Jesus om råd og hjælp – de blev begge søgende mennesker, der higede efter en levende, personlig forbindelse med Gud. Netop på den tid gik der en åndelig vækkelse hen over flere områder i Holbæk amt, som blev besøgt af flere af Indre Missions første lægprædikanter. Gennem denne vækkelse fandt både Jakob Andersen og hans hustru fred med Gud.

Omtrent samtidig blev tømrer Peder Larsen, Stestrup, omvendt til at tro på Gud. Peder Larsen boede senere i en del år i „Spillehuset“ midtvejs mellem Sønderstrup og Kirke Eskilstrup, og siden blev han indremissionær og boede i mange år i Abildøre i Odsherred. Han blev en

Valdemar Olsen og hustru og træskomand Søren Hansen.

meget gammel mand, lignede næsten en profetskikkelse med langt, hvidt hår. Han var i 1907 en af initiativtagerne til, at Fårevejle Højskole blev bygget.

Jakob Andersen og Peder Larsen fandt hurtigt hinanden og blev fortrolige venner gennem hele livet i en fælles tro på fælles frelser – selv om de i øvrigt var forskellige i deres syn på flere perifere områder.

I Jakob Andersens gård i Nørre Eskilstrup blev der åbent hus for de vakte på Tølløseegnen, og det blev et virkeligt missionshjem, hvor der jævnligt blev holdt møder af egnens lægmandsprædikanter. Flokken blev stadig forøget og holdt sammen med sang, samtale, samvær og bøn.

Jeg husker selv, hvilken højtid og glæde der var over de små samvær i hjemmene – også i Vinkelhusene – i slutningen af firserne og begyndelsen af halvfemserne. Der var ingen standsforskel mellem daglejerfamilierne og gårdmandsfamilierne, hvad der ellers dengang var stærkt markeret. Vækkelsesbølgerne brød vej for nye tider også på dette område.

I disse år, da der blev sat meget ind på udefra at splitte vækkelsen, var Jakob Andersen flittig til husbesøg og medvirkede derved til samhold mellem de vakte venner, men måtte også opleve at miste tros-

fæller. Efter Henning Jensens fratræden som sognepræst i Stenmagle-Stenlille blev pastor Edv. Nyeborg kaldet dertil. Den forandring virkede ganske overvældende på egnen. Nu kom der meget godt fra Stenmagle præstegård. Jakob Andersen fik en fortrolig ven i pastor Nyeborg.

Ikke alene i den nærmeste omegn af Tølløse virkede Jakob Andersen i de år som lægprædikant, han kom videre omkring. Jeg kan huske fra min barndom, at han undertiden også kørte i sin tospænder char-a-banc-vogn for et helt læs venner til Ørslev kirke, hvor Vilhelm Beck dengang var præst. De kørte da hjemmefra tidligt om morgenen, så de kunne nå gudstjenesten i Ørslev eller Solbjerg kirke kl. 10. Siden spiste de deres medbragte mad i præstegården til fru Nina Becks kaffe, tilbragte eftermiddagen i samvær og kørte hjem til Tølløse om aftenen – det var lange kirketure.

Efterhånden voksede samfundet i omegnen af Tølløse, og Jakob Andersens stuer blev for små til at rumme de forsamlinger, der tid efter anden blev regelmæssige søndag eftermiddag kl. 16. I 1888 blev missionshuset i Tølløse bygget oppe ved kalkovnen bag ved jernbanebommene på den senere anlagte Teglværksvej. Det var mange år før, teglværket blev bygget, og der var dengang ikke andre huse øst for jernbanen end jordemoderboligen, som ligger der endnu.

Jakob Andersen vedblev at være den selvskrevne leder af missionshuset og blev også formand for det lille samfund, der voksede frem og sluttede kreds om søndagsskole- og ungdomsarbejdet. Lige til sin død var han leder af pigeforeningens møder og var også en af vore søndagsskolelærere i alle de år, jeg gik i søndagsskole i Mamrelund.

Søndagsskolen var oprindelig påbegyndt i skrædder Hans Clausens værksted i Nørre Eskilstrup og blev så flyttet til missionshuset ved jernbanen.

Som søndagsskolelærere virkede foruden Jakob Andersen bmd. Niels Petersen, Kvarmløse Vinkelhuse, skræddermester Hans Clausen, skrædder Hans Christensen, gdr. Ole Frandsen, købmand Vald. Petersen m. fl. I deres udtryksmåder havde de hver deres ejendommeligheder. Det kunne gribe os børn meget stærkt, når Niels Petersen blev så optaget af de bibelske begivenheder, han fortalte os om, at tårerne løb ned ad hans kinder. Jakob Andersen havde en mere stilfærdig fortælleevne, men havde også sine særegne udtryk, og han havde en særlig evne til at være ung

Missionshuset på Teglværksvej.

med de unge helt op i sin grånende alder. Han blev for mange, både unge og ældre, en vejleder til Kristus.

Jeg er en af dem, der er taknemlig for, at jeg kom til at gå i søndags-skole hos ham og senere kom tilbage til hjemegnen og oplevede at kende ham igen, også da jeg selv blev medarbejder i missionshuset.

Søndagsskolen havde to årlige fester: skovturen og juletræet.

Skovturen om sommeren gik til omegnens naturskønne steder som Dejligheden, Bramsnæs Vig, Sjællands højeste punkt Gyldenløves Høj og Skjoldnæsholm slotshave. Hele vogntog med 20 à 30 hestetrukne vogne fyldt med jublende børn med små, vajende dannebrogsglag var typiske for den tids søndagsskole-skovture.

I min første barndom var juletræer endnu ukendte her på egnen, men i 1891 oplevede jeg som en måbende, lille dreng at se et grantræ i Tølløse Missionshus. Det havde rigtige lys på grenene. Magen til træ fandtes ikke i hele Fledskov, vidste det. Det nåede helt til loftet i den store sal, helt op under husets tagrygning. Oppe på bjælkerne var lagt brædder, og deroppe sad to unge mænd med hver en „lyseslukker“. Den af-

ten blev det en lille drengs inderlige ønske at blive betroet en sådan plads, når han blev stor!

Medens pastor Ulrich var sognepræst i Tølløse, blev der foruden søndagsskolen i Tølløse Missionshus også afholdt søndagsskole i Tølløse kirke med postbud N. P. Nielsen som leder.

Samtidig med søndagsskolen voksede der ungdomskredse frem, som i de efterfølgende år dannede ynglingeforeninger og pigeforeninger med ugentlige møder i missionshuset. For de unge piger var Jakob Andersen mødeleder gennem mange år, og de unge mænd havde gdr. Hans Petersen, Lunderød, en søn af Niels Petersen. Ved en brand på hans gård gik ynglingeforeningens protokol desværre tabt. Den mest fantastiske udflugt for ynglinge- og pigeforeningerne var genforeningsfesterne på Dybbøl. Lørdag den 18. juni 1921 kl. 6 om morgenen sejlede vi med dampskibet „Brochenhuus Schack“ fra Kalundborg til Sønderborg, og mandag morgen kl. 7 vendte vi hjem igen. Vi havde mad med til hele turen.

I 1911–12 blev missionshuset „Bethania“ i Skimmede bygget på samme plads, hvor forsamlingshuset „Folkvang“ indtil da havde været beliggende, og gennem de følgende år har det været samlingssted for såvel voksne som børn og unge fra de omliggende byer, især Marup, Hjortholm, Nyby, Algestrup, Skimmede og Ågerup. Gennem nogle år blev der holdt husflidsskole og fodboldøvelser. Efter den nye vejomlægning i 1974 er missionshuset kommet til at ligge noget isoleret ved spærringen af den direkte vejforbindelse fra Marup, Hjortholm og Nyby.

Det gamle „Mamrelund“ trængte efterhånden til en gennemgribende istandsættelse, og det nye Tølløse missionshus på Tølløsevej blev opført i 1926 og indviet den 28. september. Den 13. oktober blev der holdt en basar til fordel for byggeudgifterne. Disse blev i øvrigt afholdt ved frivillige bidrag fra vennekredsen. Daværende sygeplejerske, søster Maren lagde for med et efter hendes forhold betydeligt indskud.

I de nye omgivelser udfoldede livet sig i de efterfølgende år både blandt børn, unge og ældre rigt og velsignet. Nu kom også KFUM-spejderne til og fik mødelokale i det nye missionshus. I disse år kom de årlige St. Hans-møder under åben himmel i læ af skrænterne ved Tølløse teglværk også til at betyde livsforandring og fornyet trosliv for både ældre og yngre.

Ved indvielsen af det nye missionshus på Tølløsevej.

Jakob Andersen, som havde været med i Indre Missions vækkelser her på egnen næsten fra begyndelsen, gennemlevede både mørke og lyse perioder.

Jakob Andersen blev gennem livet en personlighed, der satte præg på sine omgivelser. Hans betydning for det åndelige livs fremvækst i Tølløse og omegn i de år kan vanskeligt beskrives, det måtte opleves for helt at fattes. Han fik en skøn livsaften, hvor han oplevede den glæde, at Gud brugte ham til at lede flere af slægtens unge til et personligt trosliv.

Ved hans død lagde en kreds af venner en sølvkrans på hans bære. Denne krans blev senere indrammet og ophængt i Tølløse gamle missionshus på Teglværksvej. Kransen omrammer et vellignende fotografi af Jakob Andersen fra hans ældre dage. Da det nye missionshus blev bygget, blev dette lille, synlige udtryk for gamle venners kærlighed og tak naturligvis flyttet med dertil, hvor det fremdeles hænger i den lille sal.

Da den anden verdenskrig udbrød i 1939, havde Tølløse kirke ikke nogen beholdning af koks til det koksfyrede varmeanlæg. Tølløse missionshus var bedre stillet med sine tørvefyrede kakkellovne. Belært af erfaringerne fra 1. verdenskrig 1914–18 havde flødefabrikken i sommeren 1940 begyndt tørveskær på seks forskellige tørvemoser i omegnen, og missionshusets brændselsforbrug blev også sikret herigennem i de efterfølgende krigsår.

I den usædvanlig strenge vinter 1940–41 kunne kirken ikke opvarmes, og der blev truffet aftale med pastor Schiøler, menighedsrådet og bestyrelsen for missionshuset om at flytte de ordinære søndagsgudstjenester til Tølløse missionshus indtil videre. Karetmager S. P. Sørensen, som var formand for missionshuset, forarbejdede personlig og vederlagsfrit alterskranke, alterbord og døbefont, og uden nogen særlig indvielsesfest, men med tilladelse fra Indre Missions bestyrelse, blev missionshuset derefter i de kommende år benyttet også til de ordinære søndagsgudstjenester, til dåb og bryllup, enkelte gange også ved begravelser. Ordningen blev afbrudt, da tyskerne beslaglagde missionshuset langfredag 1945.

Vi havde eftermiddagsmøde i den store sal, og den sidste salme var lige sunget, da en række tyske lastbiler belæsset med halm svingede ind foran vinduerne. En tysk underofficer foreviste os en beslaglæggelsesordre, hvorefter missionshuset i den kommende nat og fremdeles skulle benyttes som indkvarteringssted og soverum for en afdeling af besættelsestropperne – „værnemagten“.

Situationen var ikke ukendt. På lignende måde var både Tølløse centralskole og Tølløse højskole nogen tid tidligere blevet beslaglagt. På centralskolen var køkkenlokalerne også beslaglagt, og de tyske, indkvarterede tropper alle tre steder blev forsynet med mad derfra. På centralskolen og højskolen fik de derboende forstandere og lærere lov til at blive boende i deres privatboliger, som ikke havde samme indgangsdør som de beslaglagte lokaler.

I missionshuset var der kun én indgang, så her var det uigennemføreligt. I de første dage måtte Carl Hansens blive der under tysk, militær vagt, og det lykkedes så for os at få en lille lejlighed i Jørg. Jørgensens villa ved Langholm mejeri. Senere kom de til at bo i „Blæsenborg“ på Møllevvej.

Jacob Andersen.

Et par gange tidligere havde tyske officerer taget missionshuset i øjesyn i samme ærinde. De havde begge gange først henvendt sig til formanden, karetmager Sørensen, der havde ledsaget dem op for at tage huset i øjesyn, men i begge tilfælde var sket det, at da Sørensen åbnede døren ind til den store sal, blottede udskrivningschefen hovedet ved synet af alterpartiet med Kristusfiguren og døbefonten – og trak sig tilbage med en undskyldende bemærkning om, at han ikke vidste, at det var en kirke, og den forklaring, at en kirke beslaglagde han ikke.

På denne langfredag eftermiddag var beslaglæggelsen øjeblikkelig, og kun beboernes private ejendele måtte flyttes derfra. Der var imidlertid ingen højerestående befalingsmænd med i konvojen med halm-læssene, så i hast fik vi ryddet den store sal for bænke, alterskranke, døbefont, Kristus-statuetten osv. og fik det ind i den lille sal og derfra ud på nogle lastvogne fra fabrikken, mens de tyske soldater læssede halm ind i den store sal gennem vinduerne.

I hastværket fik vi også vægbillederne ned tillige med mindekransen for Jakob Andersen og flere håndsede vægtavler med skriftsprag, men en håndsyt vægttavle i egetræsramme i den lille sal bad karetmager Sørensen os indtrængende om ikke at fjerne, og vi måtte så lade denne håndsede, guldbroderede bibelbøn hænge:

„Herre, lad dine øjne være åbne over dette hus dag og nat“.

Den hang der urørt under hele den tyske besættelse. Den hang der også urørt under hele den efterfølgende belægning af flygtninge fra Østersølandene. Og den hænger der endnu. Så meget af det danske sprog har sikkert de fleste af de uheldige, tvangsindlagte soldater og flygtninge lært, at indskriften er blevet forstået.

Fleire indremissionærer har i tidens løb været bosat i Tølløse, således Hans Hansen, N. C. Nielsen, J. Mathiassen, Knud Vedelø, H. Neimanas og Antoniussen.

DEN GRUNDTVIGSKE BEVÆGELSE

af Milla Frederiksen

Da Jens Mortensen fra Lindegården i Kvarmløse kom tilbage fra sit højskoleophold på Vallekilde i vinteren 1865–66, var han opfyldt af tanken om at leve „et sandt menneskeliv“ til gavn og glæde for andre, som han havde hørt det i Ernst Triers foredrag.

I det følgende vil man kunne se, at denne inspiration førte til dannelse af foredragsforening, bygning af forsamlingshuset „Folkvang“, ungdomsforening og efter hans død til dannelse af Kirkeligt Samfund.

En kort biografi af Jens Mortensen vil give en baggrund for det indslag, den grundtvigske bevægelse har været i Tølløses kulturliv.

Jens Mortensen blev født den 19. marts 1847 i Nøkkentved, men i 1852 købte hans forældre Lindegården i Kvarmløse, og han var kun 6 år, da han kom i skole i Soderup. Søsteren Karen på 8½ år ville så nødig i skole, og derfor måtte den lille bror med. Han var dog allerede undervist af sin mor.

På konfirmationsdagen glimrede han ved at aflevere udenadsremserne prompte, og forældrene var stolte af deres velbegavede søn, som på sin side var smigret. Senere skrev han selv, at han var gået ud af skolen som en ærgerrig og vigtig fyr, der bildte sig ind at have slugt alverdens visdom.

Efter konfirmationen arbejdede Jens Mortensen hjemme hos sin far, men begyndte efterhånden at længes ud. Gennem sin fætter, Andreas

Bentsen, som dengang var friskolelærer i Brøndbyvester, blev han tilskyndet til at blive elev på Vallekilde, da cand. theol. Ernst Trier havde forkyndt, at han ville starte en højskole 1. november 1865. Efter denne vinter savnede han Vallekilde og kom der med ikke så lange mellemrum. Den ene dag gik han til fods de fem mil dertil, hørte foredrag, deltog i sangen og talte lidt med Trier, og næste dag gik han turen tilbage. Det var noget, han kunne leve længe på.

Han blev lykkelig, da Trier bad ham komme til Vallekilde som tjenestekarl fra 1. maj 1868. Han var jo nu blevet de par år ældre, og kristendommen begyndte at komme ham nærmere ind på livet. Hidtil havde hans tanker mest kredset om det folkelige, men nu begyndte troslivet at røre sig stærkere. Triers morgenandagt kom til at betyde mere og mere for ham, og det samme gjaldt pastor Hofffs prædikener.

Fra hjemmet havde Jens Mortensen med sig ud i livet en barnlig „gud-fader-tro“. Hans forældre var fromme mennesker, som læste Morten Luthers skrifter og var flittige kirkegængere. Man savnede dem aldrig ved alterbordet de to gange om året, det stod dækket, og det var højtidsdage. I sit bedste tøj tog man fastende til kirke, og efter hjemkomsten smurte moderen et par stykker smørrebrød og skar lidt kage til at holde den værste sult borte, indtil middagsmaden kom på bordet.

Nu begyndte det at afklare sig for Jens Mortensen, hvem Jesus var, og hvori helligåndens gerning bestod, og nu var det Grundtvigs salmer, der lød fra hans læber, når han gik med sang ved sit arbejde. Første gang, han hørte Grundtvig selv, var på dennes fødselsdag den 8. september 1868. Der skulle være et stort „vennemøde“, og Trier tilbød sin tjenestekarl at følges med ham og pastor Hoff dertil. De kørte med hest og vogn fra Vallekilde længe før dag for at nå de syv mil frem til Roskilde, før formiddagstoget gik til København. Da han året efter måtte hjem for at afløse en bror, der skulle på højskole, tog han ikke sjældent til København for at komme til gudstjeneste hos Grundtvig i Vartov.

Det var jo før, banen blev åbnet gennem Tølløse, så Jens Mortensen gik til fods til Roskilde og tog toget derfra.

Jens Mortensen tog ud, så ofte han kunne, og selv om han havde den aftale med sin far, at han for at få lov til at rejse ud af sin løn skulle betale en tjenestekarl derhjemme, skaffede han sig dog udvej for at

komme både på Askov Højskole og Tune Landbrugsskole. Han blev med årene en uhyre dygtig landmand. I fire år var han avlsbestyrer hos proprietær Kjerkegård på Kauslundegård ved Roskilde og fordoblede her årsindtægten af bedriften.

1883 forpagtede han Lindegården, som han senere overtog, og samtidig kom han ind i meget offentligt arbejde. Allerede året efter blev han af de „højstbeskattede“ valgt ind i sognerådet og blev medlem af skolekommissionen. Der opstod en stærk meningskamp, da han foreslog at anskaffe en række naturhistoriske og etnografiske billeder til støtte i skolernes undervisning, men snart ændrede modstanderne mening. På grund af striden trak sognerådsformanden sig tilbage, og Jens Mortensen blev formand, men allerede ved næste valg nægtede han at lade sig genopstille. Han følte, at han var i modsætning til sine vælgere, fordi han havde sit hjerte hos de små i samfundet og brugte sin stemme til at søge skatterne lettet for de ubemidlede, selv om han var valgt af de højstbeskattede.

I stedet tog han sammen med et par andre ligesindede yngre mænd fat på at få dannet først en foredragsforening, så en skytteforening, en venstreforening og en læsekreds. De var alle fire i gang inden udgangen af firserne, og han var formand for dem alle til at begynde med, men fik så andre til at overtage formandsposterne i skytteforeningen og læsekredsen.

Mens Jens Mortensen endnu var formand i skytteforeningen, forbød godsejeren på Tølløsegård foreningen at øve skydning noget sted på hans gods og jagtdistrikt, men han nægtede at indstille skydningen, og sagen gik til retten. Skytteforeningen fik dog medhold både hos herredsfogeden og ved overretten, og så tabte godsejeren lysten til at fortsætte processen.

Den nydannede læseforening vandt straks betydelig udbredelse både i Tølløse og Soderup sogne, og der var meget at gøre med at indkøbe bøger og lave kataloger. Foreningen fortsatte sin virksomhed, indtil „Holbæk Amts Folkebogsamling“ blev dannet.

Foredragsforeningen var dog nok den, der stod hans hjerte nærmest, og den vandt straks stor udbredelse på egnen. Jens Mortensen kendte personligt en masse af tidens gode ordførere og havde let ved at skaffe talere, som det var værd at høre på. Møderne blev i den første tid holdt

på gæstgivergården på Tølløse station, men man helmede ikke, før man fik eget hus. Det blev lagt mellem Tølløse og Skimmede for at samle folk fra flere byer og fik det stolte navn Folkvang. Først i 1923 trådte han tilbage fra foredragsforeningen efter at have været formand i næsten 40 år, og han blev afløst af pastor Hammer i Tølløse.

Sognefoged Ernst Petersen, Kvarmløse, og sognefoged Viggo Petersen, Soderup, var kun drenge, da de begyndte at komme med deres forældre i foredragsforeningen. Det var nogle af de førende højskolefolk, som kom herud, og de evnede at lave et foredrag, så det blev som en prædiken, siger de. Det var en stor oplevelse, da Holger Begtrup i Tølløse talte om „Adam Homo“. Klaus Berntsen har man også hørt her.

Senere tog Jens Mortensen i øvrigt initiativet til dannelsen af De samvirkende Foredragsforeninger med 12 foreninger bag, og formålet var netop at skaffe gode talere. Hver sommer var der et stort fælles foredragsmøde i Løvenborg skov med to foredragsholdere af dem, det ellers kunne være vanskeligt at få fat på.

I begyndelsen af halvfemserne gik Jens Mortensen aktivt ind i bevægelsen for social oplysning „Det sociale Bibliotekssekretariat“, der skulle virke gennem bøger, udlån af bøger og udgivelse af et blad. Han kom i foreningens styrelse, men så også den opgave, der tilsyneladende lå for hans egen dør. I Tølløse som i andre store stationsbyer levede ungdommen ofte et meget hjemløst liv henvist til beværtninger eller værre steder, og disse sørgelige forhold ville han gerne bøde lidt på. Han talte med præsten om det, men denne vidste ikke, hvad man kunne gøre, andet end at prædike for de unge, og det ville de ikke høre. Jens Mortensen mente, at det først og fremmest gjaldt om at skaffe dem et godt tilholdssted i stedet for alle de dårlige.

Det lykkedes ham ved betydelige personlige ofre at skaffe en lejlighed, møblere den og forsyne den med gode bøger, skrivematerialer og andet. En murersvend fra stationsbyen blev leder, og det gik godt, indtil han rejste til en anden by, for så kunne man ikke finde en stedfortræder, og det hele sygnede hen.

10. april 1903 giftede Jens Mortensen sig med Bodil Nielsen fra Nr. Jernløse. Pastor Thorvald Helveg viede dem i Korskirken i Vallekilde, hvor de havde truffet hinanden, og middagen blev holdt på højskolen. Om aftenen drog brudeparret til hans gamle hjem, som han havde givet

Til venstre Jens Mortensen, til højre Jens Mortensens forældre, gårdejer Morten Jespersen og hustru, på hvis jord stationen blev lagt.

det nye navn Lindegård. Siden så man dem mange søndage følges til og fra toget, når de skulle til gudstjeneste i Vallekilde. I en længere år-række var Jens Mortensen medlem af valgmenighedens styrelse. Han var ligeledes den første formand for Vallekilde Højskoles lærningeforening. I Holbæk Amts Landboforening var han en pioner, der fik sat mange nye opgaver i gang, og sådan kunne der nævnes mange områder, hvor han med øjet opladt førte sin beslutning ud i livet: at leve et sandt menneskeliv og være til gavn for andre.

„Der var noget særegen festligt over den lille, ikke særlig smukke mands fremtræden. Som den lysseer, han var, medførte han altid noget forunderligt håbefuldt. Man kom selv til at se lysere på sagerne under samværet med ham.“ Sådan skriver Povl Hansen i Vallekilde Højskoles årsskrift.

I besættelsesårene ophørte foredragsforeningen, og i stedet blev Kirkeligt Samfund dannet i 1945, mens biskop Schiøler var sognepræst i Tølløse. Foreningen gik helt godt i nogle år, og på papiret eksisterer den endnu. Det samme kan siges om den ungdomsforening, der i 1901 blev stiftet under De danske Ungdomsforeninger. Der findes stadig en sparekassebog på dens navn.

Da Jens Mortensen døde, var ungdomsforeningen betænkt med flere tusinde kroner, og det var med til at betale præstegårdssalen i Tølløse. Det var dog ikke ham, men lærer Martin Jensen, der først og fremmest

fik sit navn knyttet til ungdomsforeningen. Lærer Jensen kom til Tølløse, da den nye skole blev taget i brug i 1901. Samtidig blev pastor Bjerg hjælpepræst i Tølløse-Ågerup og var her i 10 år. De to mænd satte ungdomsforeningen i gang, og lærer Jensen var formand i mange år.

„Ungdomsforeningen holdt møde hveranden torsdag på skolen, og der var gerne stuvende fuldt i skolestuen, vi har været op til 100 unge på én gang,“ fortæller Ernst og Viggo Petersen. „Lærer Jensen var vældig god til at skaffe talere, folk som Rørdam Clausen, der blev valgmenighedspræst i Askov, lærer Grønberg fra Vallekilde, der senere blev forstander på Fyns Stifts Husmandsskole, Jens Marius Jensen, Brøderup, og folk fra Vallekilde som Uffe Grosen og Sigrid Trier Hansen.

Vi begyndte altid med en sang fra højskolesangbogen og sluttede med en andagt, og indimellem kunne vi sommetider både danse og mere os. Det var næsten, som om man aldrig sang bedre end efter en aften, hvor man havde haft det rigtig fornøjeligt. Lærer Jensen havde stor forståelse for, at unge mennesker kunne have behov for at være sammen uden de ældre om sig. Efter foredraget tog han altid taleren med ind til sig selv til kaffe, og så sad vi og snakkede og havde det mægtig hyggeligt sammen. Det varede dog sjældent mere end en halv times tid, før han kom igen og sluttede af. De fleste skulle jo tidligt op.

Lærer Jensen, der kom fra Læborg, var et menneske, der tog sin opgave meget alvorligt. Han fortalte levende for os, og især i bibelhistorietimerne var han meget bevidst i sin måde at fortælle på. Han ville noget med det! Til hans morgensang på skolen kom ikke alene elever og lærere, men også hans kone og øvrige husstand. Man husker de stunder, når man har oplevet dem, og man husker de livlige og muntre aftener i ungdomsforeninger, juletræet i salen på Afholdshotellet, havemøderne om sommeren og de små cykelture i aftenstunden. Der var ikke så meget andet dengang. Nu er der så meget, der kalder. Alligevel kan man godt føle lidt sorg over, at noget, man har været glad for, og som har betydet meget for en, forsvinder, så de unge, der følger efter, ikke får del i det.“

Litteratur:

Vallekilde Højskoles årsskrift 1927–28.

TIL- OG FRAFLYTNINGER I TØLLØSE

af Niels Hemming Frandsen

Undersøgelsen bygger på folketællingerne 1880, 1890, 1901 og 1911. Disse folketællinger er opgørelser over Danmarks befolkning på et bestemt tidspunkt, nemlig 1. februar i de nævnte år. Det vil sige, at man ved hjælp af disse tællinger kan se befolkningens sammensætning i et sogn eller et mindre område som en landsby f. eks. med hensyn til alder, fødested og erhverv. Ved at sammenligne undersøgelseerne kan man se ændringerne i befolkningens sammensætning, men ikke de bevægelser, der har forårsaget disse ændringer.

Folketællingerne indeholder en lang række oplysninger, hvoraf den vigtigste i denne forbindelse er fødestedet. Folketællingerne 1901 og 1911 indeholder desuden oplysning om, hvilket år en person er tilflyttet sognet, samt om sidste bopæl før tilflytningen. Alle folketællingernes oplysninger er blevet overført til hulkort og magnetbånd. Lektor Hans Oluf Hansen på Statistisk Institut ved Københavns Universitet har venligst foretaget EDB-behandlingen.

Den første folketælling, hvor Tølløse stationsby er med, er – naturligvis – 1880, hvor tællingen registrerer 62 indbyggere. Indbyggertallet stiger til 183 i 1890, 622 i 1901 og 714 i 1911. Størstedelen heraf er tilflyttere. Mens ca. 50 % af befolkningen i den øvrige del af sognet er født i Tølløse sogn, er der for stationsbyens vedkommende tale om ca. 30 %. Og heraf er størstedelen børn under 14 år. Af indbyggere på 15

år og derover er kun ca. 15 % født i Tølløse sogn. I 1880 var 70,5 % af indbyggerne i stationsbyen født i Holbæk amt, og dette tal falder til 65,0 % i 1901 og 61,9 % i 1911. Til sammenligning kan nævnes, at i 1901 var 75,3 % af befolkningen i Holbæk amts købstæder født i amtet, og for landsognenes vedkommende lå tallet på 86,6 %. Stationsbyen ligger altså et godt stykke under købstæderne.

Til gengæld stiger andelen af personer, der er født på Sjælland uden for Holbæk amt fra 21,3 % i 1880 til 25,4 % i 1911; personer født uden for Sjælland stiger fra 8,6 % til 12,6 %. Det er bemærkelsesværdigt, at fødestedsfordelingen ikke ændres nævneværdigt mellem 1890 og 1901, hvor stationsbyen vokser mest.

De største forandringer er, at mens 68,9 % af befolkningen i 1890 var født i Holbæk amt, er tallet for 1901 faldet til 65,0 %. Desuden var i 1890 10,4 % født i Sorø amt mod 7,7 % i 1901. Til gengæld er der mange mindre stigninger på de øvrige fødesteder. I perioden 1901 til 1911, hvor stationsbyens vækst ikke er så kraftig, sker der derimod større forskydninger. I 1901 var 24,0 % af indbyggerne født i nabo-sognene, i 1911 kun 17,3 %. I 1901 var 5,8 % født i København, 8,0 % i Københavns amt, 7,7 % i Sorø amt og 6,1 % i Jylland. I 1911 er tallene 11,1 %, 4,5 %, 6,0 % og 8,1 %. Og som før nævnt er kun 61,9 % født i Holbæk amt. Sammenlagt er i 1901 80,7 % født i Holbæk amt og naboamter, 72,4 % i 1911. Disse tal kan tyde på, at stationsbyen efterhånden henter sin befolkning længere væk fra, men gør den nu også det? Langtfra alle flytter til Tølløse direkte fra fødesognet, de fleste har flyttet mindst én gang før. Undersøgelsen af fødestederne kan derfor ikke direkte sige noget om vandringernes længde. Men i folketællingerne fra 1901 og 1911 gives oplysning både om, hvilket år en person er flyttet til Tølløse og hvorfra. Hermed skulle man have en mulighed for direkte at måle vandringernes længde.

Uheldigvis mangler disse oplysninger hos en stor del af stationsbyens befolkning ved tællingen i 1901. 87 personer har hverken oplyst flytteår eller sidste opholdssted, og yderligere 59 har ikke oplyst sidste opholdssted. Folketællingen fra 1911 er bedre, idet kun 34 personer ikke har givet disse oplysninger. Desuden er der hele tiden foregået et stort antal fraflytninger, og adskillige personer er rimeligvis både til- og fraflyttet mellem to folketællinger, således at de ikke er registreret. Man kan der-

for ikke sige noget om det totale antal vandringer eller om disse vandrings længde og oprindelsessted, men kun konstatere, hvornår og hvorfra den i 1901 og 1911 tilstedeværende befolkning er kommet, og kun i det omfang, disse oplysninger er givet. Endvidere må man huske, at folketællingerne kun oplyser, hvornår en person er flyttet til sognet, men ikke til hvilken del heraf. En del personer må være flyttet til stationsbyen fra en anden del af sognet. Det gælder i hvert fald de personer, der er tilflyttet sognet før 1874, og hvoraf 9 boede i stationsbyen i 1901 og 10 i 1911.

Af de 322 personer, der i 1901 havde oplyst sidste opholdssted, var over halvdelen, 163 personer, tilflyttet fra nabosognene. Desuden kom der mange fra de øvrige sogne i Holbæk amt, fra København og fra Københavns amt. Og disse personer var født i alle egne af landet. Af de 162 personer, der var flyttet til Tølløse fra et af nabosognene, kom 71 personer fra deres fødesogn. 24 personer var født i et af de andre nabosogne, 17 i de øvrige sogne i Holbæk amt, 15 i Sorø amt. Desuden var 15 personer født i Tølløse sogn. De er altså flyttet fra sognet, men vendt tilbage igen. De sidste 21 personer var født andre steder i landet. Det vil sige, at en ændring i fødestedsfordelingen ikke nødvendigvis afspejler en ændring i fordelingen af sidste opholdssted.

Af de 453 personer, der i 1911 har anført sidste opholdssted før flytningen til Tølløse, er kun 144 tilflyttet fra nabosognene. Der er også nedgang i tallet for Københavns amt, mens der er en øget tilflytning fra de øvrige sogne i Holbæk amt, Sorø amt og København. Desuden er tilflytningen fra den øvrige del af landet fordoblet, 7,8 % i 1901 og 15,7 % i 1911. Flytningerne er mere direkte, 45 % indvandrer fra fødesognet mod 36 % i 1901. Dette kan tydes som et udtryk for stationsbyens større tiltrækningskraft. Men det kan også skyldes et stigende antal tilflytninger af familier, hvor et eller flere børn er født på det sidste opholdssted.

I 1901 har 381 personer oplyst, hvilket år de er flyttet til sognet. Af disse er 285 tilflyttet efter 1. januar 1895, og af disse igen 95 efter 1. januar 1900. I 1911 er tilflytningen tilsyneladende sket mere jævnt. Ganske vist er 83 personer tilflyttet efter 1. januar 1910, men her er ikke tale om, at over halvdelen er tilflyttet i et enkelt femår. 134 personer er tilflyttet mellem 1905 og 1909, 115 mellem 1900 og 1904 og

65 mellem 1895 og 1899. Det sidste tal viser, at 125 personer, der flyttede til sognet mellem 1895 og 1899, er døde eller flyttet bort mellem 1901 og 1911.

Imidlertid må det understreges, at tallene fra 1901 kun er minimumstal, og at procentberegningerne på disse tal er usikre. Over 30 % har ikke oplyst sidste opholdssted, og det er langt fra givet, at disse 30 % fordeler sig som de øvrige 70 %. Det er heller ikke givet, at halvdelen af de 87 personer, der ikke angav tilflytningsår, er tilvandrede mellem 1895 og 1899, selv om muligheden selvfølgelig ikke kan udelukkes.

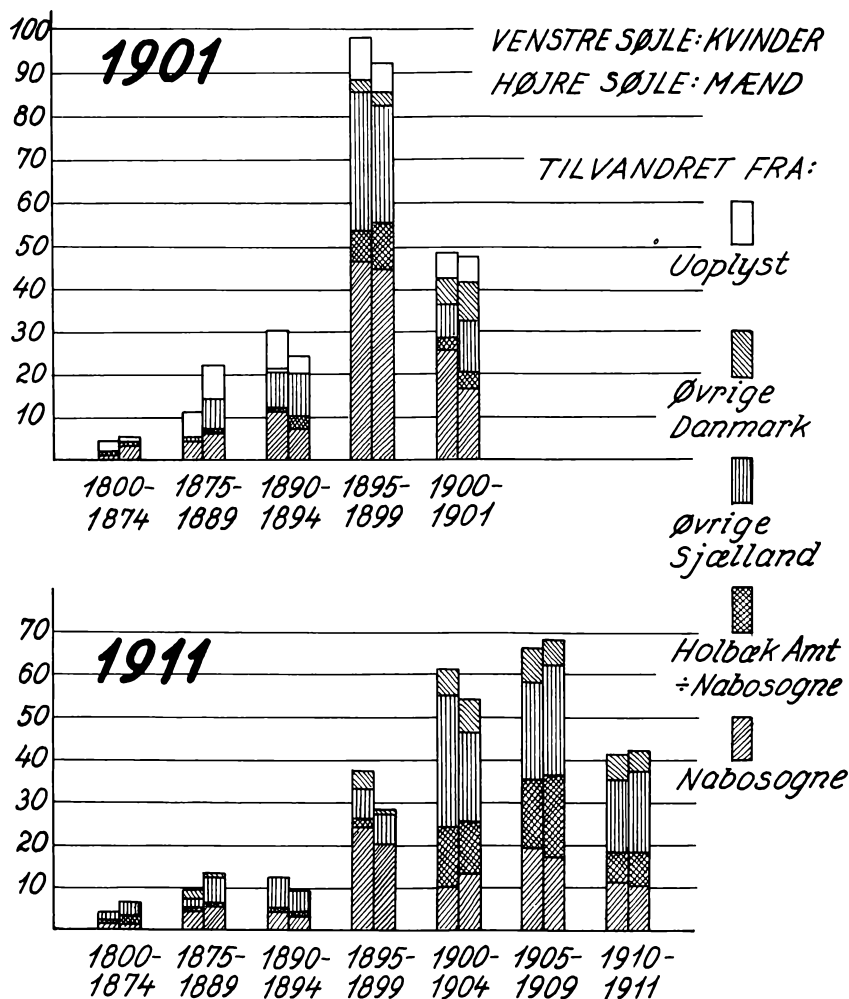
Minimumsindvandringen for en bestemt periode kan let findes ved hjælp af oversigten over tilflytningsår. Når vi ved, at i 1901 oplyste 190 personer, at de var tilflyttet i perioden 1895–1899, har vi samtidig et mindste tal for indvandringen i denne periode.

Minimumsfravandringen kan ikke beregnes helt så sikkert, idet en del af de personer, der er forsvundet mellem to folketællinger, er døde. Men man kan få et skøn over tallet for 1901–1911, idet man tager antal personer, der i 1901 var født uden for Tølløse sogn, 436. Herfra trækkes de personer, der i 1911 angav at være tilflyttet byen før 1901, samt de 34 uoplyste. Det giver i alt 175 personer, således at 261 personer, der boede i stationsbyen i 1901, er flyttet eller døde inden 1911. Endnu mere usikkert er det at beregne, hvor mange personer der flyttede til Tølløse efter 1901 og væk inden 1911. Men da 90 personer flyttede til byen i 1900 og 80 i 1910, vil et årligt tilflytningstal på 85 nok ikke være helt urealistisk. Dette giver for perioden 1901–1911 et tilflytningstal på 850, hvoraf 307 endnu opholder sig i stationsbyen. Dette skulle give en fraflytning på 543 personer, der var tilflyttet efter 1901, og et samlet tal for fraflytning og død i perioden på 804 personer, der er født uden for sognet. Samtidig fraflytter en del personer, der er født i Tølløse, således at det samlede antal fraflytninger ligger op mod 900 personer, efter at tallet for de døde er fratrukket.

Det billede, der herefter tegner sig af stationsbyen, viser et samfund med „gennemtræk“, hvor der både sker en stor tilflytning og en stor fraflytning. Stationsbyen drager folk til sig fra hele landet, men er ikke i stand til at holde på dem. Årsagerne hertil kan være mange, og de falder uden for denne artikels rammer. Her kan blot konstateres, at således forholder det sig.

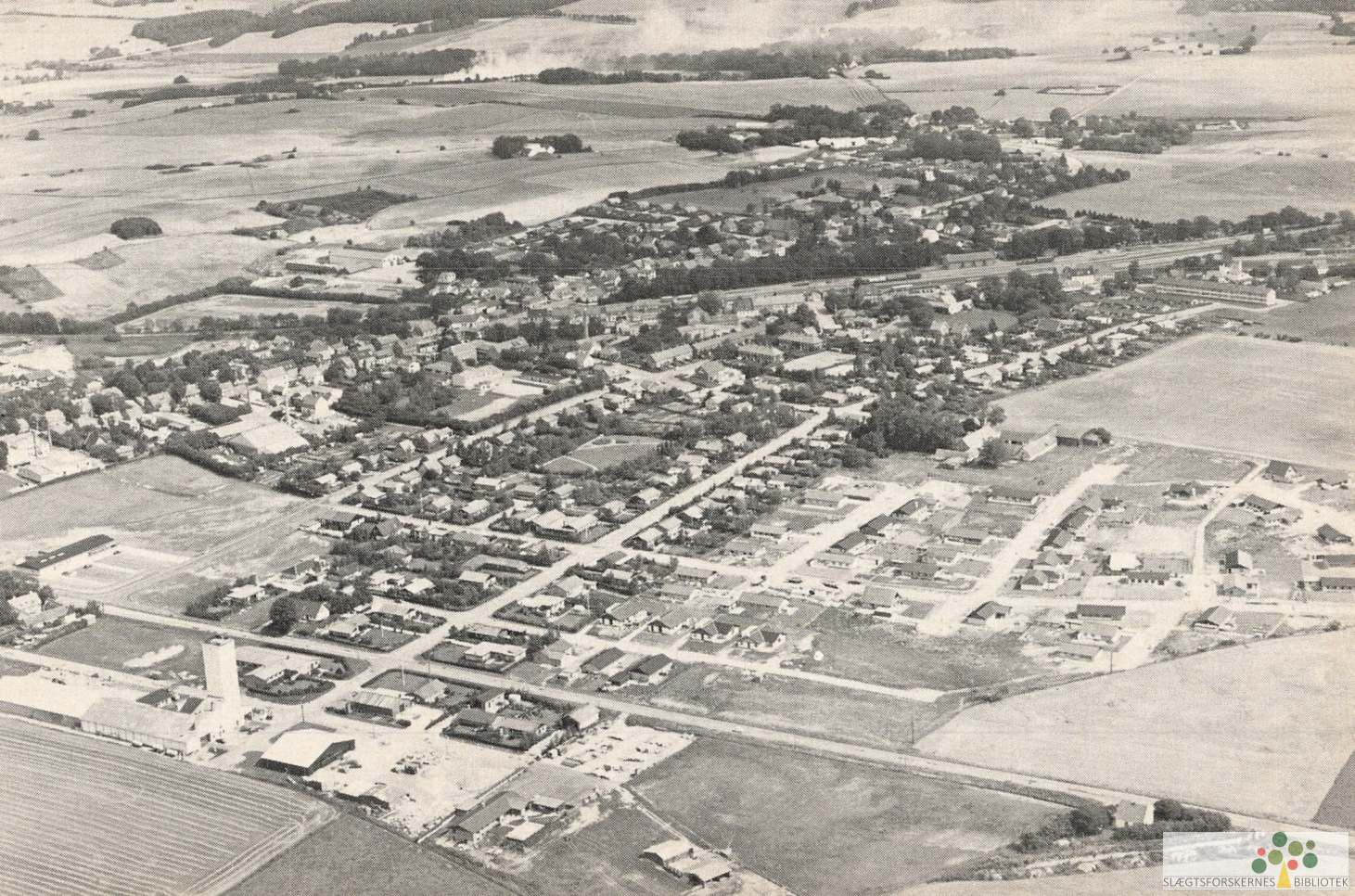
INDFLYTNINGSTIDSPUNKT

for befolkningen i Tølløse stationsby

Indflytningstidspunkt. (Rentegning: William Panduro.)

Tølløse 1974. (Luftfoto. Siøllands Tidende.)

REGISTRE

ved Liszie Bruun Jørgensen

Personnavne

- Abel, postmester. 54
Abildgaard, L. C., præst. 95, 100.
Adler, Karen Margrethe. 81.
Andersen, Anton. 67, 69.
Andersen, Hans, tømrermester. 45.
Andersen, Harald, købmand. 61.
Andersen, Jakob, gårdmand. 113 ff.
Andersen, Jens, gdr. 80.
Andersen, Johanne. 44.
Andersen, Lars, sadelmager, forstander. 95, 96 ff.
Andersen, N., sadelmager. 45.
Andersen, Ole Peter, vognmand. 44, 59.
Andersen, Oluf, depotejer. 65.
Andersen, P. F., manufakturhandler. 61.
Anhøj, Niels, forstander. 91, 103 ff.
Antoniusen, indremissionær. 122.
Arildsen, Gunner, snedkermester. 62.
Arildsen, Laurits, tømrermester. 45, 54, 62.
- Bahn, Kamilla, lærerinde. 71.
Barnekow, Christian. 26.
Barnekow, Lene. 27.
Bech, Vilhelm, præst. 116.
Begtrup, Holger. 126.
Bentsen, Andreas, friskolelærer. 124.
Bentzen, Johanne, lærerinde. 69.
Berg, kapellan. 69.
Berntsen, Klaus. 126.
Bille, Ove, biskop. 26.
Binzer, Knud, skolebestyrer. 79.
Bjerg, hjælpepræst. 128.
Bjørklund, John, journalist. 85.
Boye, Vilhelm. 14.
Brandstrup, Axel. 74 f.
Bruun, cand. phil. 81.
- Christensen, gartner. 80.
Christensen, Erik, forst. 111.
Christensen, Hans, skrædder. 116.
Christensen, Hans, væver. 95, 96.
Christensen, Niels, postbud. 80.
Christensen, N. P., skomager. 45.
Christian III. 26.
Christian IV. 26.
Christian V. 9
Christiansen, Niels, landpostbud. 42.
Christoffersen, Anders, gdr. 95, 97 ff.
Christoffersen, Carl Vilhelm, møllersvend. 91 ff.
Christoffersen, Henry, ejendomsmægler. 90.
Christoffersen, Lilly, lærerinde. 76.
Christoffersen, Ole. 80.
Christoffersen, P. H. 81.
Clausen, Hans, skrædder. 45, 80, 116.
Clausen, Jens, gdr. 96.
Clausen, Jens, professor. 104.
- Dall, Bodil, skolekommissionsformand. 67.
de Neergaard, Johan Thomas, kancelliråd. 28.
Dippel, Axel, lærer. 68.
Duus, stationsforstander. 54.
- Estrup, indenrigsminister. 36.
- Fabricius, købmand. 45.
Fausbøll, frk., lærerinde. 69.
Fischer, trafikassistent. 81.
Fjeldbo, M. J., skoleforstander. 81.
Formann, gårdejer. 68.
Frandsen, Niels Hemming, stud. mag. 129 ff.
Frandsen, Ole, gdr. 116.
Frederiksen, lærer. 67.
Frederiksen, Frits, kreaturhandler. 44.
Frederiksen, Milla, redaktør. 123.
Frederiksen, Peter Chr., skrædder. 45, 80.
Friderichsen, lærer. 67.
Friis, Tønne. 27.
Faarborg, fabrikant. 46.
- Gedalia, baron. 38.
Gersdorff, Frederik, etatsråd. 27.
Gjerrild, Charles K., arkitekt. 104.
Gjerrild, Harry. 95.
Gjerrild, Henry, forstander. 104.
Gjerrild, R., arkitekt. 75.
Grarup, Asger, forstander. 111.
Gredsted, Torry, forfatter. 82.
- Hald, Kr., professor. 9.
Hallelev, arkitekt. 56.
Hammer, sognepræst. 81, 126.
Hansen, hr. og fru, pedelpar. 85.
Hansen, Anne Jensine Mary, lærerinde. 72.
Hansen, Carl. 120.
Hansen, Chr. V., fabrikant. 81.
Hansen, F., manufakturhandler. 46, 60.
Hansen, Frederik, sadelmager. 80.
Hansen, F. K., urmager, cykelfabrikant, installatør. 44, 62, 64.
Hansen, H. G., postmester. 54.
Hansen, Hans, indremissionær. 122.
Hansen, Hans, gdr. 93.
Hansen, Hans Oluf, lektor. 129 ff.
Hansen, Jørgen Dilling, sognepræst. 84, 90.
Hansen, Knud Johannes, lærer. 74.
Hansen, Ludvig, købmand. 45.
Hansen, Mathias, andenlærer. 71.
Hansen, N. P., proprietær. 81.
Hansen, Povl. 127.
Hansen, Richard Lykke, skoleinspektør. 75.
Hansen, Søren, træskomager. 46.
Hansen, Thorvald, andenlærer. 72.

Hansen, Ulla Lund, universitetslektor, mag.
art. 13.
Harhoff, Christine. 68.
Heilesen, Karl, kunstmaler. 4.
Helveg, Thorvald, præst. 126.
Henriksen, Lars, gdr. 92.
Henriksen, P., manufakturhandler. 45, 60,
80.
Hermansen, Kresten Møller, andenlærer, 71,
72.
Hesseldahl, Marie, skolebestyrerinde. 58,
82 ff.
Hoff, sognepræst. 124.
Holbæk, portør. 42.
Holm, J., præst. 32.
Howy-Bang, Peter, materialforvalter. 29.
Høyer, Louise, forstanderinde. 58, 82 ff.

Ingerslev, herredsfoged. 44.

Jacobsen, D. 31.
Jansson, Erik. 93.
Jensen, mejeribestyrer. 81.
Jensen, A., muremester. 45.
Jensen, Ejner, præst, højskolelærer. 99.
Jensen, Ellen, lærerinde. 81.
Jensen, Else Dalgård, lærerinde. 74.
Jensen, Emil, købmand. 45, 46, 80.
Jensen, Hans, skomager. 45.
Jensen, Henning, sognepræst. 116.
Jensen, Inger Quist, lærerinde. 71, 72.
Jensen, Kaj. 64.
Jensen, L. P., købmand. 45.
Jensen, Martin, førstelærer. 70, 72, 127.
Jensen, Michael, ølhandler. 56.
Jensen, Michael, grosserer. 44.
Jensen, Poul Magnus, andenlærer. 72.
Jensen, Verner, fabrikant. 64.
Jespersen, I. P., kaptajn. 81.
Johansen, Else, lærerinde. 76.
Juel, etatsråd. 36.
Juil, S., købmand. 60, 82.
Jørgensen, Jørgen. 120.
Jørgensen, Liszie Bruun. 136.
Jørgensen, Mogens Schou, stud. mag. 4.
Jørgensen, N. P., maskinfabrikant. 46.
Jørgensen, Orla, præst. 95, 100.
Jørgensen, Ove Bruun, sognepræst. 4, 9.

Kerdil, M., andenlærer. 72.
Kiegstad, stationsforstander. 54.
Kierkegaard, P. C., præst. 93.
Kjerkegård, proprietær. 125.
Klejs, Johan, sognepræst. 25.
Knudsen, blikkenslager. 45.
Knudsen, købmand. 82.
Knudsen, Chr., købmand. 45, 60.
Knudsen, Hans, gdr. 14.
Knudsen, S. A., stud. mag. 4.
Kristensen, H., lærer. 29.
Kristensen, Hans, lærer. 67.
Kristensen, Oluf William Valdemar, anden-
lærer. 71.
Kristoffersen, L. K., højskoleforstander. 95,
103 f.
Kvist, Gunnar, præst. 100.
Küchler. 31.
Kyrø-Rasmussen, Kjell, præst. 100.
Kæler, Elisabeth, lærerinde. 71.
Køel, lærer. 67.

Larsen, mejeribestyrer. 81.
Larsen, pedel. 72.
Larsen, B., frisormester. 59.
Larsen, Jens, ølhandler. 44, 54, 80.
Larsen, Lydia. 110.
Larsen, Peder, tømrer. 114.
Larsen, Valdemar, fhv. gårdejer. 69.
Lindeborgh, advokat. 68.
Lundov, Carl, boghandler. 60.

Madsen, Dyck, arkitekt. 76.
Maren, søster, sygeplejerske. 118.
Margrethe, dronning af Danmark. 26.
Marolly, postmester. 54.
Mathiassen, J., indremissionær. 122.
Mathiassen, Therkel. 10.
Mathiesen, O. P., konduktør. 56.
Mohr, frk., skoleleder. 68.
Mortensen, hotelejer. 80.
Mortensen, Jens. 59, 123.
Mortensen, Karen. 123.
Mynster, biskop. 93.
Møller, justitsråd. 38.
Møller, stationsforstander. 54.
Møller, A. Richard, lrsf. 90.
Møller, Ingrid Thye, lærerinde. 72.
Mønster, Peder Christian, gravør. 92.
Mørch, Age, barber. 61.

Neerup, Ellen, billedhuggerinde. 7.
Neimanas, H., indremissionær. 122.
Nielsen, frk., lærerinde. 69.
Nielsen, kaptajn, stationsforstander. 52.
Nielsen, A. P. V., stationsbestyrer. 38.
Nielsen, B., fotograf. 61.
Nielsen, Bodil. 126.
Nielsen, Boline. 95.
Nielsen, Bonde, kannik. 10.
Nielsen, Chr. Aug., gdr. 95, 97 ff. 104.
Nielsen, H. C., snedkermester. 45.
Nielsen, Hans, skrædder. 14.
Nielsen, J. Chr., direktør. 59.
Nielsen, Johs., fabrikant. 46.
Nielsen, Keld, fotograf. 4.
Nielsen, Marcus, arbejdsmand. 13.
Nielsen, N. C., indremissionær. 122.
Nielsen, N. P., landpost, sognerådsformand,
sognefoged. 54, 118.
Nielsen, Niels, husmand. 92 ff.
Nielsen, Niels, forstander. 92.
Nissen, Johs., sognerådsformand. 64.
Nyborg, Ove, luftfartsinspektør. 90.
Nyeberg, Edv., sognepræst. 116.
Nyholm, ingeniørkaptajn. 36.
Nørby, postmester. 54.
Nørgaard, Johs., forstander. 110 ff.

Ole Peter, vognmand. 44, 59.
Olsen, Henry, læge, cand. theol. 81.
Olsen, Lars, tømrer. 80.
Olsen, P., forstander. 103 f.
Olsen, Peter. 95.
Olsen, Peter, murer. 80.
Olsen, P. F., muremester. 45, 62.
Olsen, Valdemar, fabrikant. 46, 53, 67.
Olsen, Wolmer, borgmester, 7, 64.
Ottesen, Rasmus. 92.
Oxe, Peder, rigshovmester. 26.

Panduro, William, teknisk tegner. 4.
Pedersen, Sigurd Møller, amtsskolekonsulent.
74.

Petersen, andenlærer. 70.
Petersen, Ernst, sognefoged. 126.
Petersen, Carl, boghandler. 45, 59.
Petersen, Ferd., købmand. 45.
Petersen, Hans, gdr. 118.
Pertil, Hans Chr., lokalredaktør. 35.
Petersen, Johan Christian, mastemager. 92, 95.
Petersen, Lauritzen, entreprenør. 38.
Petersen, Niels, boelsmand. 116.
Petersen, N. P., skomager. 45.
Petersen, N. P., slagtermester. 46.
Petersen, Valdemar, købmand. 45, 116.
Petersen, Viggo, sognefoged. 126.

Quellinus, Thomas, billedhugger. 27.

Rasmussen, blikkenslager. 45.
Rasmussen, postmester. 54.
Rasmussen, sadelmager. 68.
Rasmussen, Carl, slagtermester. 52.
Rasmussen, H. M., manufakturhandler. 46, 54, 60, 81.
Rasmussen, J. P. 95.
Rasmussen, J. P., forstander. 103.
Rasmussen, smed. 62.
Rasmussen, Niels, smed. 62.
Rasmussen, P., smedemester. 45.
Rogers, postmester. 54.
Rowan, F. I., ingeniør. 37.
Rødvig, Johannes, præst. 100.
Rørdam, H. N. K., sognepræst. 93.

Sejergård, Poul. 72.
Schulin, Sophie Hedvig, komtesse. 29.
Schulin, V., stiftsforvalter. 90.
Schulin-Zeuthen, greve. 32.
Schulin-Zeuthen, grevinde. 68.

Stednavne

Abildøre. 114.
Algestrup. 104 ff, 118.
„Allégården“. 88.
„Alléhuset“. 88.
Allindelille. 96.
Amtssparekassen. 79.
Arentsminde. 110.
Axelholtgård. 81.

Bjergsted. 110.
Blæsenborg. 120.
Breums funkisforretning. 79.
Brovst. 110.
Bukkerup. 97.

Carlsberg-Depot. 44.
Chicago. 108.

Dyrenge. 110.

„Elim“. 96.
Elverdarn. 40.

Schulin-Zeuthen, C. F. William, greve. 68.
Schjoler, G, biskop. 119, 127.
Skeel, Elisabeth Sophie, 27.
Smedegård, Petrea, lærerinde. 70.
Steengaard, Rasmus, sparekassebestyrer. 90.
Steffensen, lærer. 81.
Steffensen, smedemester. 62.
Stub, stationsforstander. 54.
Svendsen, Henny, købmand. 60.
Svendsen, Jørgen, købmand. 60.
Svendsen, C. L., købmand. 45, 60, 69.
Sørensen, lærer. 84.
Sørensen, fru, lærerinde. 84.
Sørensen, Rasmus. 92.
Sørensen, S. P., karetmager. 46, 120.

Tatol. 59.
Teilmann, Hans, præst. 28.
„Thor“ cykelfabrik. 62.
Thorgil, skolebestyrer. 81.
Topp, fru, lærerinde. 84.
Trier, Ernst, cand. theol. 123.
Tølløse Margarinefabrik. 64.

Ulrich, forpagter. 80.
Ulrich, sognepræst. 118.

Vedelø, Knud, indremissionær. 122.
Voldby, lærer. 84.
Westergaard, N. C., gdr. 104.
Wisnann, stationsforstander. 52.

Zeuthen, Christian Frederik, hofjærgermester. 29.
Zeuthen, Peter Christian. 29.
Zobbe, fabrikant. 64.

Ørsnes, H., tegner. 15, 16.

„Folkevang“ forsamlingshus. 123.
Frederiksholm. 46.
Frederikssund. 37.
Faarevejle højskole. 115.

Gl. Tølløse. 59, 67, 91.
Gistrup. 103 ff.
Glæmosegård. 97, 104.
Gotland. 9.
Grandløse. 10.
Gunderup. 110.

Hamborg. 108.
Hjortholm. 110.
Hjortholmsvej. 64.
Holbæk. 14, 36.
Hotel „Håbet“. 42.
Holsteinsborg. 92.
Hvalsø. 40.
Høng-Tølløsebanen. 35, 46.
„Håbet“, hotel. 59.

Irma. 79.
Ishøj. 92.

„Jeppes hus“. 42.
Jernbanevej. 62.
Jernbanevej 4. 46.
Jernbanevej 6. 45.
Jernbanevej 6 og 2. 46.
Jernbanevej 14. 42, 54.
Jernbanevej 16. 42, 45, 60.
Jernbanevej 18. 44, 45.
Jernbanevej 28. 44.
Jylland. 9.

Kvarmløse. 9 ff, 13, 59, 99.
Kvarmløse Grund. 41.
Kvarmløsevej. 62, 69.
Kvarmløsevej 2. 46.
Kvarmløsevej 3. 45.
Kvarmløsevej 4. 45.
Kvarmløsevej 11. 45.
Kvarmløsevej 14. 42.
Kvarmløsevej 15. 45.
Kvarmløse Vinkelhuse. 116 ff.
Kalundborg. 35.
Kauslundegård. 125.
Kirke Eskilstrup. 100.
Kr. Eskilstrup-vejen. 64.
København. 37, 103 ff.

Landmandsbanen. 79.
Larsens slagterforretning. 79.
Lejre. 81.
Lindegården. 59, 68, 123, 125.
Lindevej 5. 44.
Lundbjergs manufaktur. 79.
Lunderød. 29, 67, 99.
Lübeck. 10.

Marup. 67, 118.
Mamrelund. 118.
Melkær. 110.
Merløse. 10.
Møllegaardsvej 26. 68.
Møllekro. 59.
Møllevvej. 120.
Måstrup. 110.

Nibe. 110.
Nyby. 118.
Nyrup. 110.
Nr. Eskilstrup. 91 ff, 104, 114 ff.
Nr. Kongerslev. 110.
Nr. Vallenderød. 67.

Oppelstrup. 104.

Pedersborg. 93.
„Pilehuset“. 88.

Roskilde Fjord. 37.
Roskilde-Kalundborg-banen. 38.
Rüschlikon. 108 ff.

Sjællandsbanken. 79.
Sjællandske Nordvestbane. 35.
Skee-Tåstrup. 92 ff.
Skimmede Trinbrædt. 41.
„Skræderhuset“. 42.
Slagelse. 110.
Smidstrup Old. 100.

Sophienholm. 29.
Sofievej 5. 46.
Sonnerup hovedgård. 29.
„Spillehuset“. 114.
Sportsvej. 76.
Stestrup. 114 ff.
Stenlille. 10, 44.
Svendens købmandshandel. 79.
Søgaard hovedgård. 29.
Søndersted. 97.
Sønderstrupvej. 60.
Sejergaardsskolen. 76, 79.
Sejergårdsvej. 60.
Sejergårdsvej 4. 45.

Tølløse by. 25 ff.
Tølløse Hotel. 42, 59.
Tølløse hovedgård. 29.
Tølløse kirke. 25 ff.
Tølløse Kost- og Realskole. 81.
Tølløse Mellem- og Realskole. 82.
Tølløse slot. 28, 38, 68, 85.
Tølløse sogn. 13.
Tølløse station. 41 ff.
Tølløse stationsby. 9 ff.
Tølløse Teglværk. 62.
Tølløsevej. 60.
Tølløsevej 2. 42, 45.
Tølløsevej 3. 46.
Tølløsevej 4. 45.
Tølløsevej 6. 45.
Tølløsevej 8. 45.
Tølløsevej 9. 45.
Tølløsevej 10. 46.
Tølløsevej 11. 45.
Tølløsevej 12. 45.
Tølløsevej 13. 45.
Tølløsevej 15. 46.
Tølløsevej 17. 45.
Tølløsevej 23. 42.
Tølløsevej 35. 45.
Teglværksvej. 69, 116, 118 ff.
Teglværksvej 1. 45.
Tingerup. 100, 104.
Tjørnede. 92, 96.
Torslev. 110.

Ugerløse. 44, 113.
Uggerløse. 14.
Undløse. 93.

Vandløse. 91.
Vedde. 44.
Vester Såby. 100.
Villavej. 62.
Villavej 5. 45.
Vinkelvej 2. 64.
Vintre Mølle. 25.
Vrå. 110.
Vårbygård. 101.

Zürich. 108 ff.

Ørsløv kirke. 116.
Østergade. 65.

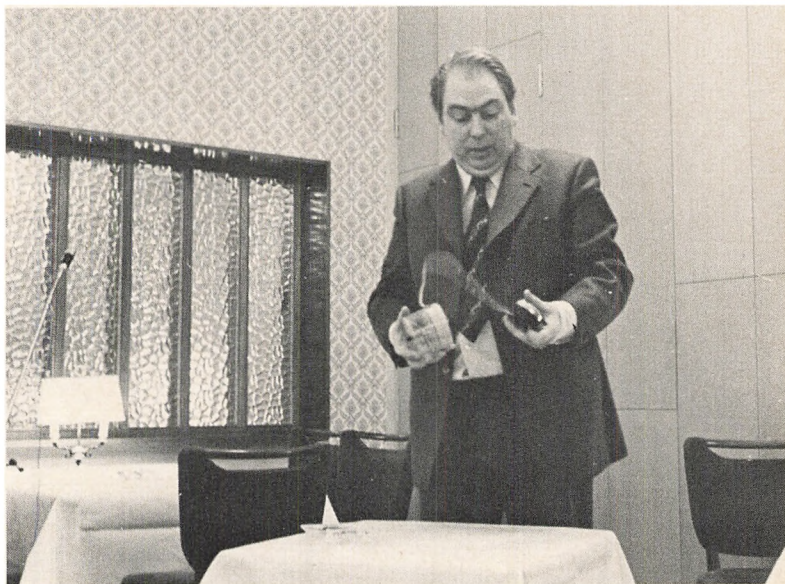
Ågerup. 28.
Åstrup. 38.
Aastrup. 41.

AMTSBORGMESTER J. H. MONRAD IN MEMORIAM

I Historisk Samfunds forhandlingsprotokol 16. april 1967 læses følgende: „Nyvalgt til styrelsen blev rektor Monrad, Høng“. For den historisk interesserede rektor fra Høng var det en naturlig ting at tage sæde i Historisk Samfunds styrelse. Det blev ikke til mange års virke her, og det store arbejde med gennemførelsen af kommunalreformen og embedet som amtsborgmester levnede ikke megen tid til private sysler, men Historisk Samfund nød godt af Monrads store interesse for sagen, ikke mindst i det store udstillingsår. Historisk Samfund for Holbæk amt vil holde mindet om ham i ære.

J. Estrup.

HISTORISK SAMFUND 1974

Årsmødet: Arkivar, magister Iørn Piø fortæller om „den lille overtro“ med en UFO-finder i hånden. (Mogens Schou Jørgensen fot.)

Generalforsamlingen afholdtes på Hotel Strandparken i Holbæk torsdag den 4. april. Formanden aflagde beretning og gennemgik det omdelte regnskab, begge dele godkendtes af generalforsamlingen. Regnskabet var kun foreløbigt, idet årbogens udsendelse var forsinket. På valg til styrelsen var J. H. Monrad og J. L. Østergaard Christensen, begge genvalgte. Også begge revisorer genvalgte.

Efter generalforsamlingen afholdtes **årsmødet**, hvor arkivar, mag. art. Iørn Piø fra Dansk Folkemindesamling holdt foredrag om „Den lille overtro“.

Årbogen „Fra Holbæk Amt 1973“ udsendtes med nogen forsinkelse i april måned. Samtidig blev som gave til medlemmerne udsendt Historisk Samfunds nyeste udgivelse „Litteratur om Lammefjorden“ af Minna Holm-Kragelund og Ingeborg Christmas-Møller.

Frederiksværk-Tisvilde-udflugten: Deltagerne ved Krudtværksmuseet i Frederiksværk. (Birgitte Bruun Jørgensen fot.)

Sommerudflugten afvikledes lørdag den 22. september og gik til egen omkring Frederiksværk og Tisvilde. Efter overfart til Hundested kørte man til Frederiksværk og besøgte støberiet og Krudtværksmuseet. Efter frokost på Frederiksværk Hotel besøgte Asserbo slotsruin og Tibirke kirke, herefter St. Helene kilde og grav og ruinerne af Dronningholm ved Arresø, hvorefter der var eftermiddagskaffe på Plov-kroen. Inden afrejsen fra Hundested tilbage til Rørvig besøgte Knud Rasmussens hus.

Udflugten havde 53 deltagere og var arrangeret af William Panduro og frue, Hillerød.

Bestyrer Svend Jensen viser rundt ved gravene på „Nordvesten“. (Carsten Schou Jørgensen fot.)

Lørdag den 5. oktober arrangeredes en udflugt til Hesselø. Besøget på øen var kommet i stand ved velvilje fra F. L. S. Overseas, fra bestyrerparret Grethe og Svend Jensen, Hesselø, samt fra skipperne Ulrik Jensen og Leif Petersen, Hundested, der stod for transporten til Hesselø med henholdsvis postbåden „Tunny“ og motorbåden „Moby Dick“. Efter ankomsten til Hesselø foreviste antikvar, mag. art. Svend E. Albrethsen de udgravninger, som Rigsantikvarens Fortidsmindeforvaltning netop havde afsluttet i de såkaldte „bådsteder“ på sydøst-kysten, anlæggene har vist sig at være hustomter (se O. Refstrup i FHA 1973 s. 44–45). Herefter spiste man den medbragte frokost i fyrboligen. Om eftermiddagen viste bestyrer Svend Jensen rundt på Hesselø.

Turen havde 35 deltagere og var arrangeret af Mogens Schou Jørgensen.

Bytteforbindelser har i år været i stand med 11 danske og 14 norske udgivelser, jfr. FHA 1971–72 s. 135–36.

Medlemstallet var 1. oktober 1973: 506, pr. 1. oktober 1974 var der i Historisk Samfund 519 medlemmer.

Hesselø-udflugten. Magister Svend E. Albrethsen viser rundt ved Rigsantikvarens Fortidsmindeforvaltnings netop afsluttede udgravninger af „bådstederne“ — som er hustomter! (Mogens Schou Jørgensen fot.)

DRIFTSREGNSKAB 1973

Indtægt:

Tilskud:			
Staten	kr. 2.200,00		
Pengeinstitutter	<u>kr. 500,00</u>	kr. 2.700,00	
Kontingenter (incl. porto)		kr. 536,80	
Salg fra lager		kr. 3.472,20	
Renteindtægter		kr. 97,45	
			<u>kr. 6.806,45</u>
Underskud		kr. 2.384,45	
			<u>kr. 9.190,90</u>

Udgift:

Årbogens fremstilling:			
Trykningsudgifter m. v.	kr. 4.449,00		
Honorarer (heraf 1971/72: kr. 1.831,05)	<u>kr. 1.927,65</u>	kr. 6.376,65	
Møder og udflugter		kr. 222,95	
Tryksager og porto		kr. 1.069,15	
Diverse, herunder Dansk historisk Fællesforening		kr. 1.522,15	
			<u>kr. 9.190,90</u>

STATUS pr. 31/12 1973:

Aktiver:

Indestående i sparekasser	kr. 12.017,77
Indestående på postgiro	kr. 3.058,34
Kontant beholdning	kr. 145,65
Lagerbeholdning	kr. 1,00
	<u>kr. 15.222,76</u>

Passiver:

Formue	<u>kr. 15.222,76</u>
--------------	----------------------

Holbæk, den 27. marts 1974.

J. L. Østergaard Christensen.

27/3 1974.

Dags dato er regnskabet gennemgået – bøger, bilag og kontant beløb gennemgået og intet fundet at bemærke.

Gunner Christiansen, Ugerløse.

Historisk Samfunds Styrelse

Godsejer, kammerherre I. Estrup, Kongsdal, formand

Museumsformand Bent G. Calov, Kalundborg

Ingeniør Søren Gregersen, Skamlebæk

Stud. mag. Mogens Schou Jørgensen, Nykøbing

Sognepræst O. Bruun Jørgensen, Undløse

Sparekassedirektør K. G. Kaaber, Holbæk

Amtsborgmester J. H. Monrad, Høng †

Landinspektør S. Rud-Petersen, Nykøbing

Antikvar, cand. mag. J. L. Østergaard Christensen, Holbæk

Historisk Samfund for Holbæk Amt

v/ antikvar, cand. mag. J. L. Østergaard Christensen

Museet for Holbæk og Omegn

Klosterstræde 14-16

4300 Holbæk

Telefon (03) 43 23 53

Postgirokonto 5 26 07

BØGER TIL SALG

De anførte priser gælder for Historisk Samfunds medlemmer og abonnenter.

Årbøger „Fra Holbæk Amt“ (1907 ff):

Årgangene 1907, 08, 11, 12, 19, 22–43, 46–52 à kr. 15,00

Årgangene 1953–73 à kr. 20,00

Andre publikationer:

H. V. Clausen: „Fra Holbæk Amt“, topografisk-historiske skildringer, 2. udgave, 1–6 hefte kr. 40,00

J. S. Møller: „Fester og Højtider“, 2 bind, 1055 s. kr. 60,00

J. P. Jensen: „Holbæk Amts Valgkreds og deres valgte Mænd 1848–1918“ (Ruds Vedby og Svinningekredsene), 236 s. kr. 5,00

J. C. Jessen: „Løve Herreds Skolehistorie indtil 1860“, 120 s. kr. 5,00

Otto Smith: „En dansk Købstadshavns Historie“ (Holbæk), 130 s. kr. 10,00

„Bronzealderens Billedkunst“ red. af O. Bruun Jørgensen og M. Schou Jørgensen. Udgivet i forbindelse med helleristningsudstillingen 1972. 112 s. kr. 20,00

Minna Holm Kragelund og Ingeborg Christmas-Møller: „Litteratur om Lammefjorden“. 20 s. Udgivet 1973 kr. 5,00

Ekspedition

v/ antikvar, cand. mag. J. L. Østergaard Christensen

Holbæk Museum

Klosterstræde 14–16

4300 Holbæk

Telefon (03) 43 23 53

Postgirokonto 5 26 07